

ВІСНИК КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Загальнодержавне періодичне видання

Засноване

19 лютого 1997 року

Свідоцтво

про державну реєстрацію
Серія КВ № 2444

Виходить

шість разів на рік

Засновник:

Конституційний Суд України
Адреса: 01033, м. Київ,
вул. Жилянська, 14

6 / 2024

РЕДАКЦІЙНА РАДА

Олександр Петришин — суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України (*голова редакційної ради*);

Оксана Грищук — суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор (*заступник голови редакційної ради*);

Юрій Барабаш — проректор з науково-педагогічної роботи та стратегічного розвитку Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, голова Науково-консультативної ради Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України;

Віктор Бесчастний — керівник Секретаріату Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, доктор наук з державного управління, професор;

Тома Бірмонтієне — професор Університету імені Миколаса Ромеріса, суддя Конституційного Суду Литовської Республіки (2005–2014), доктор права;

Віктор Городовенко — суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України;

Мірослав Гранат — професор Університету кардинала Стефана Вишинського у Варшаві, суддя Конституційного Трибуналу Республіки Польща (2007–2016), доктор права;

Микола Козюбра — суддя Конституційного Суду України у відставці, професор кафедри загальнотеоретичного правознавства та публічного права Національного університету «Києво-Могилянська академія», доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України;

Віктор Колісник — суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України;

Михайло Костицький — суддя Конституційного Суду України у відставці, професор кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України;

Василь Лемак — суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України;

Сергій Різник — суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, доцент;

Олександр Скрипнюк — директор Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України;

Ольга Совгіря — суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор;

Володимир Тихий — суддя Конституційного Суду України у відставці, радник президії НАПрН України, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України;

Богдан Футей — суддя Федерального суду претензій США, доктор права, професор;

Віктор Шишкін — суддя Конституційного Суду України у відставці, кандидат юридичних наук, доцент.

|| У НОМЕРІ ||

АКТИ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Рішення Конституційного Суду України (Перший сенат)

у справі за конституційними скаргами Тимошенкової Оксани Василівни, Тимошенкова Володимира Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу шостого пункту 19 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури» від 19 вересня 2019 року № 113-IX (щодо звільнення в період тимчасової непрацездатності) від 2 жовтня 2024 року № 9-р(І)/2024

5

Окрема думка судді Конституційного Суду України Петра Філюка

щодо Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними скаргами Тимошенкової Оксани Василівни, Тимошенкова Володимира Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу шостого пункту 19 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури» від 19 вересня 2019 року № 113-IX

18

Рішення Конституційного Суду України

у справі за конституційним поданням Верховного Суду про відповідність Конституції України (конституційність) частини четвертої статті 75 Сімейного кодексу України від 29 жовтня 2024 року № 1-р/2024

24

Окрема думка (збіжна) судді Конституційного Суду України

Олега Первомайського

у справі за конституційним поданням Верховного Суду про відповідність Конституції України (конституційність) частини четвертої статті 75 Сімейного кодексу України

37

Ухвала Великої палати Конституційного Суду України

про закриття конституційного провадження у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів розділу I, абзацу другого підпункту 1 пункту 2 розділу II Закону України «Про визнання таким, що втратив чинність, Закону України „Про перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації“» від 1 жовтня 2024 року № 6-ун/2024

41

Окрема думка судді Конституційного Суду України Городовенка В.В.

стосовно Ухвали Великої палати Конституційного Суду України про закриття конституційного провадження у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції

України (конституційності) приписів розділу I, абзацу другого підпункту 1 пункту 2 розділу II Закону України «Про визнання таким, що втратив чинність, Закону України „Про перелік об’єктів права державної власності, що не підлягають приватизації“»

..... 47

**Окрема думка судді Конституційного Суду України
Олега Первомайського**

у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів розділу I, абзацу другого підпункту 1 пункту 2 розділу II Закону України «Про визнання таким, що втратив чинність, Закону України „Про перелік об’єктів права державної власності, що не підлягають приватизації“»

..... 54

Ухвала Другого сенату Конституційного Суду України

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Гольдарба Максима Юрійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 12 частини першої, частини третьої статті 309 Кримінального процесуального кодексу України від 9 жовтня 2024 року № 75-у(II)/2024

..... 58

**Окрема думка (розбіжна) судді Конституційного Суду України
Олега Первомайського**

у справі за конституційною скаргою Гольдарба Максима Юрійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 12 частини першої, частини третьої статті 309 Кримінального процесуального кодексу України

..... 64

Ухвала Другого сенату Конституційного Суду України

про закриття конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Кошевого Віктора Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) припису статті 90 Закону України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року № 889-VIII від 23 жовтня 2024 року № 16-ун(II)/2024

..... 69

КОНФЕРЕНЦІЇ, СИМПОЗИУМИ, СЕМІНАРИ

Огляд III Маріупольського конституційного форуму «Українська конституційна ідентичність в контексті європейської інтеграції»

..... 72

ЗОВНІШНІ ЗВ’ЯЗКИ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Жовтень 2024 року

..... 85

**Реферативний огляд публікацій із конституційного права
за 2024 рік**

..... 87

АКТИ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

РІШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

ПЕРШИЙ СЕНАТ

у справі за конституційними скаргами
Тимошенкової Оксани Василівни, Тимошенкова Володимира Івановича
щодо відповідності Конституції України (конституційності)
абзацу шостого пункту 19 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення»
Закону України
«Про внесення змін до деяких законодавчих актів України
щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури»
від 19 вересня 2019 року № 113-IX
(щодо звільнення в період тимчасової непрацездатності)

Київ
2 жовтня 2024 року
№ 9-р(I)/2024

Справа № 3-5/2023(5/23, 79/23)

Перший сенат Конституційного Суду України у складі:

Кривенка Віктора Васильовича — головуючого,
Гришук Оксани Вікторівни,
Кичуна Віктора Івановича — доповідача,
Колісника Віктора Павловича,
Олійника Алли Сергіївни,
Петришина Олександра Віталійовича — доповідача,
Совгірі Ольги Володимирівни,
Філюка Петра Тодосьовича,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційними скаргами Тимошенкової Оксани Василівни, Тимошенкова Володимира Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу шостого пункту 19 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури» від 19 вересня 2019 року № 113-IX (Відомості Верховної Ради України, 2019 р., № 42, ст. 238).

Заслухавши суддів-доповідачів Кичуна В.І., Петришина О.В. та дослідивши матеріали справи,

Конституційний Суд України у с т а н о в и в:

1. Суб'єкти права на конституційну скаргу — Тимошенкова О.В., Тимошенко В.І. — звернулися до Конституційного Суду України з клопотаннями перевірити на відповідність частині першій статті 8, частинам другій, третій статті 22, частинам першій, другій статті 24, частинам першій, другій, шостій статті 43 Конституції України (конституційність) абзац шостий пункту 19 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури» від 19 вересня 2019 року № 113–ІХ (далі — Закон № 113).

Згідно з абзацом шостим пункту 19 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» Закону № 113 «перебування прокурора на лікарняному через тимчасову непрацездатність, у відпустці чи у відрядженні до Національної академії прокуратури України для участі в її роботі на постійній основі не є перешкодою для його звільнення з посади прокурора відповідно до цього пункту».

1.1. Зі змісту конституційних скарг та долучених до них матеріалів убачається, що Тимошенкову О.В., Тимошенкову В.І. звільнено з посад прокурорів у період їх тимчасової непрацездатності (перебування на лікарняному).

Ураховуючи викладене, Конституційний Суд України вважає, що предметом конституційного контролю в цій справі є окреме положення абзацу шостого пункту 19 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» Закону № 113 щодо дотримання конституційних прав та гарантій суб'єктів права на конституційну скаргу у разі звільнення в період їх тимчасової непрацездатності (перебування на лікарняному).

2. Вирішуючи порушене в конституційних скаргах питання щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого положення абзацу шостого пункту 19 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» Закону № 113, Конституційний Суд України виходить із такого.

2.1. За Основним Законом України Україна є правова держава (стаття 1); людина, її життя і здоров'я визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (частина перша статті 3); Конституція України має найвищу юридичну силу; закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй (частина друга статті 8); конституційні права і свободи гарантовані й не можуть бути скасовані (частина друга статті 22); при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод (частина третя статті 22).

Згідно зі статтею 43 Конституції України кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується; держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб; громадянам гарантовано захист від незаконного звільнення (частини перша, друга, шоста).

2.2. Конституційний Суд України, розглядаючи питання захисту трудових прав та гарантій працівників у період їх тимчасової непрацездатності, у Рішенні від 4 вересня 2019 року № 6-р(II)/2019 зазначив таке:

— «Зміст права на працю, закріпленого положеннями частин першої і другої статті 43 Конституції України, крім вільного вибору праці, включає також відповідні гарантії реалізації цього права. Вільний вибір передбачає різноманітність умов праці, проте сталими (обов'язковими) є гарантії захисту працівника від незаконного звільнення за будь-яких умов праці» (абзац перший підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини);

— «громадяни мають право на соціальний захист, зокрема у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, тому для забезпечення конституційного права кожного на працю, встановленого статтею 43 Основного Закону України, повинні бути закріплені певні гарантії, а саме заборона на звільнення працівника з ініціативи власника в період тимчасової непрацездатності такого працівника» (абзац третій підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини).

Конституційний Суд України вважає, що наведені юридичні позиції є релевантними та застосовними у цій справі.

2.3. Відповідно до Конституції України засади регулювання праці визначають лише закони України (пункт 6 частини першої статті 92).

Загальні правові засади і гарантії здійснення громадянами України трудових правовідносин визначено в Кодексі законів про працю України (далі — Кодекс).

Згідно з першим реченням частини третьої статті 40 Кодексу не допускається звільнення працівника з ініціативи роботодавця в період його тимчасової непрацездатності (крім звільнення за нез'явлення на роботу протягом більш як чотирьох місяців підряд внаслідок тимчасової непрацездатності, не рахуючи відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами, якщо законодавством не встановлений триваліший строк збереження місця роботи (посади) при певному захворюванні. Це правило не поширюється на випадок повної ліквідації підприємства, установи, організації (друге речення частини третьої статті 40 Кодексу).

Із наведеного випливає, що Кодексом встановлено заборону на звільнення працівника з ініціативи роботодавця в період тимчасової непрацездатності працівника; також закріплено вичерпний перелік випадків, коли звільнення в зазначений період є можливим.

Конституційний Суд України зауважує, що встановлена Кодексом гарантія від звільнення в період тимчасової непрацездатності поширюється лише на випадки звільнення з ініціативи роботодавця, коли згоду або волевиявлення працівника не вимагають.

2.4. Відповідно до пункту 1 статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, свого житла і кореспонденції.

За частинами першою, шостою статті 43 Конституції України кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується; громадянам гарантовано захист від незаконного звільнення. Ці положення Основного Закону України кореспондуються з міжнародними зобов'язаннями України в соціальній сфері, що їх містять, зокрема, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 року (*International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*) (далі — Пакт) та Європейська соціальна хартія (переглянута) 1996 року (*European Social Charter (revised)*) [ратифікована Законом України «Про ратифікацію Європейської соціальної хартії (переглянутої)» від 14 вересня 2006 року № 137-V] (далі — Хартія).

Згідно зі статтею 6 Пакту держави, які беруть участь у Пакті, визнають право на працю, що включає право кожної людини мати можливість заробляти собі на життя працюю, яку вона вільно обирає або на яку вона вільно погоджується, і зроблять належні кроки для забезпечення цього права (пункт 1); заходи, яких повинні вжити держави — учасниці Пакту задля повного здійснення цього права, включають програми професійно-технічного навчання і підготовки, шляхи і методи досягнення продуктивної зайнятості в умовах, що гарантують основні політичні й економічні свободи людини (пункт 2).

Хартія передбачає, що для забезпечення дієвого здійснення права на працю сторони зобов'язуються:

- визнати одними зі своїх першочергових цілей та обов'язків досягнення й підтримання якомога вищого та стабільного рівня зайнятості задля звернення повної зайнятості;
- дієво захищати право працівника заробляти собі на життя професією, яку він вільно обирає;
- створювати або підтримувати безкоштовні служби зайнятості для всіх працівників;
- забезпечувати або заохочувати відповідну професійну орієнтацію, підготовку та перекваліфікацію (стаття 1).

Для забезпечення дієвого здійснення права працівників на захист у разі припинення трудових відносин сторони зобов'язані визнавати:

- право всіх працівників не бути звільненими без поважних причин, пов'язаних з їхніми здібностями чи поведінкою або виробничими потребами підприємства, установи чи служби;
- право працівників, трудові відносини з якими припинено без поважної причини, на достатню компенсацію або іншу відповідну допомогу.

Для цього сторони зобов'язані забезпечити, щоб працівник, який вважає, що його трудові відносини були припинені без поважної причини, мав право на оскарження в безсторонньому органі (стаття 24 Хартії).

Відповідно до статті 24 додатку до Хартії терміни «звільнення» та «звільнений» означають розірвання трудових відносин з ініціативи роботодавця (пункт 1); не вважають поважними причинами для звільнення, зокрема, тимчасову відсутність на роботі у зв'язку із захворюванням або травмою (підпункт «f» пункту 3).

За Конвенцією Міжнародної Організації Праці № 158 про припинення трудових відносин з ініціативи роботодавця 1982 року (*Termination of Employment Convention*) (ратифікована Постановою Верховної Ради України «Про ратифікацію Конвенції Міжнародної Організації Праці № 158 про припинення трудових відносин з ініціативи підприємця» від 4 лютого 1994 року № 3933-ХІІ), яка поширюється на всі галузі економічної діяльності та на всіх осіб, які працюють за наймом (пункт 1 статті 2), трудові відносини з працівниками не припиняють, якщо тільки немає законних підстав для такого припинення, пов'язаного зі здібностями чи поведінкою працівника або викликаного виробничою потребою підприємства, установи чи служби (стаття 4); не є, зокрема, поважною підставою для припинення трудових відносин такі причини, як відсутність на роботі в період перебування у відпустці у зв'язку з вагітністю та пологами (пункт «e» статті 5), тимчасова відсутність на роботі у зв'язку з хворобою або травмою (пункт 1 статті 6); трудові відносини з працівником не припиняють із причин, пов'язаних з його поведінкою або роботою, доти, доки йому не нададуть можливість захиститись у зв'язку з висунутими проти нього звинуваченнями, крім випадків, коли від

роботодавця не можна обґрунтовано чекати надання працівникові такої можливості (стаття 7).

Конституційний Суд України дійшов висновку, що міжнародні стандарти захисту трудових прав працівників містять застереження щодо використання тимчасової непрацевдатності як підстави для звільнення.

3. Частиною першою статті 131¹ Конституції України встановлено, що в Україні діє прокуратура, яка здійснює підтримання публічного обвинувачення в суді; організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку.

Наведені конституційні приписи покладають на прокуратуру низку конституційно значущих функцій, що, у взаємозв'язку з приписами частини другої статті 131¹ Конституції України, зумовило потребу врегулювання відповідних питань законом.

У цьому аспекті Конституційний Суд України зауважує, що відповідно до Бордоської декларації «Судді та прокурори в демократичному суспільстві», що її 8 грудня 2009 року ухвалили спільно Консультативна Рада європейських суддів [Висновок № 12(2009)] і Консультативна Рада європейських прокурорів [Висновок № 4(2009)], «статус прокурорів має бути гарантований приписами права якомога вищого рівня» (§ 6); «для забезпечення незалежного статусу прокурорів потрібно, щоб їх призначення, просування по службі, гарантії перебування на посаді, включно з можливістю переведення, здійснювалися лише на підставі закону або за їхньою згодою» (абзац третій § 8).

Згідно з Рекомендацією Rec(2000)19 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо ролі прокуратури в системі кримінального правосуддя, ухваленою на його 724-му засіданні 6 жовтня 2000 року, «у країнах, у яких прокуратура є незалежною від уряду, держава має вжити дієвих заходів для того, щоб гарантувати визначення нормами права суті й обсягу незалежності прокуратури» (пункт 14).

3.1. Ухваливши Закон № 113, Верховна Рада України розпочала кадрове перезавантаження органів прокуратури у спосіб атестації чинних прокурорів та надання можливості тим, хто бажає, на конкурсних засадах обійняти посаду прокурора в будь-якому органі прокуратури.

За частиною третьою статті 16 Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII (далі — Закон № 1697) прокурора призначають на посаду безстроково та можуть звільнити з посади, його повноваження на посаді можуть бути припинені лише з підстав та в порядку, визначених законом. Питання звільнення прокурора з посади, припинення та зупинення його повноважень на посаді врегульовано розділом VII «Звільнення прокурора з посади, припинення, зупинення його повноважень на посаді» Закону № 1697.

Водночас у пункті 19 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» Закону № 113 визначено додаткові підстави для звільнення прокурорів і в такий спосіб запроваджено нормативне регулювання порядку звільнення, відмінне від установленого розділом VII «Звільнення прокурора з посади, припинення, зупинення його повноважень на посаді» Закону № 1697 (*lex specialis*).

Унаслідок цього виникла ситуація, за якої на прокурорів, яких звільняли з посад на підставі пункту 9 частини першої статті 51 Закону № 1697, поширювалися гарантії щодо заборони звільнення в період тимчасової непрацевдатності, а інших прокурорів звільняли під час перебування на лікарняному через тимчасову непрацевдатність на підста-

ві пункту 9 частини першої статті 51 Закону № 1697 у разі настання однієї з обставин, визначених у пункті 19 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» Закону № 113. Таке нормативне регулювання не узгоджується із законодавчими положеннями щодо єдиного правового статусу прокурорів та допускає неоднакове застосування спеціальних гарантій щодо звільнення прокурорів у період їх тимчасової непрацездатності.

Конституційний Суд України зауважує, що звільнення прокурора з посади можливе лише за наявності правомірних підстав, визначених законом, що регулює його статус. У разі звільнення з посади на прокурора поширюються лише ті загальні гарантії трудового законодавства (*lex generalis*), що не охоплені нормами спеціального закону (*lex specialis*). Оскільки спеціальний закон не встановлює жодних винятків щодо звільнення прокурорів із посад у період їх тимчасової непрацездатності, то в разі звільнення таких осіб слід дотримуватись імперативної заборони на звільнення в період тимчасової непрацездатності, яка є складовою конституційного права кожного на працю та збереження робочого місця в особливий період (перебування на лікарняному).

Отже, Законом № 113 звужено обсяг прав та спеціальних гарантій для прокурорів щодо збереження робочого місця на період їх тимчасової непрацездатності, що не відповідає частинам другій, третій статті 22 Конституції України.

3.2. Конвенцією Міжнародної Організації Праці № 111 про дискримінацію в галузі праці та занять 1958 року [*Discrimination (Employment and Occupation) Convention*] встановлено, що будь-яке розрізнення, недопущення або перевагу стосовно певної роботи, що ґрунтується на її особливих вимогах, дискримінацією не вважають (пункт 2 статті 1).

У статті 2¹ Кодексу йдеться про заборону будь-якої дискримінації у сфері праці.

За юридичною позицією Конституційного Суду України мета встановлення певних відмінностей (вимог) у правовому статусі працівників повинна бути істотною, а самі відмінності (вимоги), що переслідують таку мету, мають відповідати конституційним положенням, бути об'єктивно виправданими, обґрунтованими та справедливими (абзац сьомий підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 7 липня 2004 року № 14-рп/2004).

Відповідно до пункту 19 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» Закону № 113 перебування прокурора на лікарняному через тимчасову непрацездатність не є перешкодою для його звільнення у разі: неподання прокурором заяви про переведення та про намір у зв'язку із цим пройти атестацію (абзац другий); наявності рішення кадрової комісії про неуспішне проходження атестації (абзац третій); якщо немає вакантних посад, на які може бути здійснене переведення прокурора, який успішно пройшов атестацію (абзац четвертий); ненадання прокурором згоди протягом трьох робочих днів на переведення на запропоновану йому посаду в прокуратурі (абзац п'ятий).

Конституційний Суд України зважає на те, що тимчасова непрацездатність — це «непрацездатність особи внаслідок захворювання, травми або інших причин (вагітність та пологи, карантин тощо), яка має тимчасовий зворотний характер під впливом лікування, реабілітації, інших заходів медичного характеру, та триває до відновлення працездатності або до закінчення причин, які унеможливають виконання роботи. Тимчасова непрацездатність обраховується в календарних днях» (абзац четвертий пункту 3 розділу I Порядку формування медичних висновків про тимчасову непрацездатність в Реєстрі медичних висновків в електронній системі охорони здоров'я, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України «Деякі питання формування медичних висновків про тимчасову непрацездатність» від 1 червня 2021 року № 1066).

Із наведеного вбачається, що тимчасова непрацездатність — це такий стан особи, за якого вона не може виконувати професійні обов'язки протягом певного проміжку часу за місцем роботи з об'єктивних причин. Особам, які тимчасово втратили працездатність, законом гарантовано, що на період перебування на лікарняному за ними буде збережено їхнє робоче місце до моменту закінчення тимчасової непрацездатності.

Ураховуючи викладене, Конституційний Суд України дійшов висновку, що єдиний правовий статус прокурорів означає, що їх звільнення з посад не має супроводжуватися невинуватими відмінностями у застосуванні гарантії збереження робочого місця на період тимчасової непрацездатності як складової права на працю.

3.3. Конституційний Суд України зважає на те, що Україна у 2014 році підписала Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, яку ратифіковано Законом України «Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» від 16 вересня 2014 року № 1678–VII (далі — Угода про асоціацію). Відповідно до підпункту «а» пункту 2 статті 1 Угоди про асоціацію цілями асоціації є сприяння поступовому зближенню сторін Угоди про асоціацію (далі — Сторони) на основі спільних цінностей і тісних привілейованих зв'язків, а також поглиблення зв'язку України з політикою Європейського Союзу та її участь у програмах та агентствах.

У межах співпраці в галузі юстиції, свободи та безпеки Сторони надають особливого значення утвердженню верховенства права та зміцненню інституцій усіх рівнів у сфері управління в цілому та правоохоронної діяльності й здійснення правосуддя зокрема (перше речення статті 14 Угоди про асоціацію). Сторони зміцнюють діалог та співпрацю з питань програми забезпечення гідної роботи, політики у сфері зайнятості, охорони здоров'я та безпеки на робочому місці, соціального діалогу, соціального захисту, соціальної інтеграції, гендерної рівності та недискримінації (стаття 419 Угоди про асоціацію). Така співпраця спрямована на досягнення таких цілей, як, зокрема, прагнення до створення більшої кількості кращих робочих місць з гідними умовами праці; сприяння соціальній рівності та справедливості під час реформування ринку праці; сприяння створенню таких умов на ринку праці, які поєднують гнучкість та безпеку; сприяння активним заходам на ринку праці та підвищення дієвості служб зайнятості відповідно до потреб на ринку праці; зниження рівня бідності та посилення соціальної єдності (стаття 420 Угоди про асоціацію).

Конституційний Суд України у своїх рішеннях зазначає, що:

— зміст права на працю полягає в можливості кожної особи заробляти собі на життя працюю, яку вона вільно обирає або на яку вільно погоджується (стаття 43 Конституції України); це право забезпечується обов'язком держави створювати громадянам умови для повного його здійснення, гарантувати рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовувати програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб; однак це конституційне право громадянина не може пов'язуватись лише з певною формою трудового договору, який укладає громадянин відповідно до свого волевиявлення (абзац третій пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 9 липня 1998 року № 12-рп/98);

— право на працю означає не гарантування державою працевлаштування кожній особі, а забезпечення саме рівних можливостей для реалізації цього права (аб-

зац четвертий підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 16 жовтня 2007 року № 8-рп/2007);

— свобода праці передбачає можливість особи займатися чи не займатися працею, а якщо займатися, то вільно її обирати, забезпечення кожному без дискримінації вступати у трудові правовідносини для реалізації своїх здібностей; реалізація права громадянина на працю здійснюється шляхом укладення ним трудового договору і виконання кола обов'язків за своєю спеціальністю, кваліфікацією або посадою, яка передбачається структурою і штатним розписом підприємства, установи чи організації; держава, забезпечуючи стабільність трудових правовідносин, здійснює їх нормативне регулювання з метою створення справедливих, безпечних і сприятливих для життя і здоров'я умов праці, підвищення її продуктивності, гарантування рівності прав та можливостей кожного працівника, збереження його працездатності, трудового довголіття, захисту на випадок безробіття; законодавча діяльність у сфері регулювання праці, зокрема щодо умов та порядку припинення трудових правовідносин, має відповідати нормам і принципам, визначеним у Конституції України, а також узгоджуватися із міжнародними зобов'язаннями, які випливають з участі України у діяльності міжнародних організацій, у тому числі Міжнародної організації праці; фізична особа вільно, на власний розсуд визначає свою поведінку у сфері приватного (особистого) життя, яка охоплює стосунки професійного або ділового характеру; саме в рамках трудової діяльності більшість людей отримує можливість розвивати стосунки з навколишнім світом; обмеження, пов'язані з доступом до професії, можуть бути визнані такими, що впливають на особисте життя; держава може втручатися в особисте життя людини в інтересах національної безпеки, громадської безпеки або економічного добробуту країни для запобігання заворушенням або злочинам, для захисту здоров'я чи моралі, прав і свобод інших осіб [абзаци п'ятий, шостий пункту 2, абзаци четвертий, п'ятий пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 12 липня 2019 року № 5-р(І)/2019];

— усі трудові відносини повинні ґрунтуватися на принципах соціального захисту та рівності для всіх підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, виду діяльності і галузевої належності, а також осіб, які працюють за трудовим договором, що, зокрема, має відображатись у встановленні вичерпного переліку умов та підстав припинення таких відносин; зміст права на працю, закріпленого положеннями частин першої і другої статті 43 Конституції України, крім вільного вибору праці, включає також відповідні гарантії реалізації цього права; вільний вибір передбачає різноманітність умов праці, проте сталими (обов'язковими) є гарантії захисту працівника від незаконного звільнення за будь-яких умов праці [абзац п'ятий підпункту 2.1, абзац перший підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 4 вересня 2019 року № 6-р(ІІ)/2019];

— невід'ємним елементом реалізації конституційного права на працю є забезпечення державою належних гарантій від незаконного звільнення; звільнення можна вважати таким, що відповідає припису частини шостої статті 43 Конституції України, якщо воно здійснено на підставі закону, норми якого відповідають вимогам верховенства права, потреба звільнення спрямована на досягнення правомірної (легітимної) мети, а застосовані при звільненні особи заходи є домірними (пропорційними); зміст конституційної гарантії захисту від незаконного звільнення полягає також у тому, що при законодавчому регулюванні цих відносин мають бути дотримані вимоги Конституції України щодо створення державою умов для повного здійснення громадянами права на працю у випадках, коли звільнення працівника відбувається всупереч його

бажанню [абзаци другий, третій пункту 3, абзац другий пункту 6 мотивувальної частини Рішення від 21 липня 2021 року № 4-р(II)/2021].

З аналізу наведених юридичних позицій Конституційного Суду України випливає, що зміст права на працю слід розуміти як можливість кожної особи вільно обирати сферу діяльності, професію, спеціальність, завдяки яким вона буде забезпечувати достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї. Реалізація права на працю відбувається у спосіб укладення трудового договору будь-якого виду або самозайнятості особи (*self-employment*). Працюючи, особа має право на належні, безпечні та здорові умови праці, гідну заробітну плату, дні відпочинку, відпустку тощо. Право на працю пов'язане не лише з періодом безпосереднього виконання особою трудової функції, а охоплює й періоди прийняття її на роботу та припинення виконання нею трудових обов'язків.

Отже, заборона на звільнення працівника з ініціативи роботодавця в період тимчасової непрацездатності працівника є невід'ємною складовою конституційного права кожного на працю.

Конституційний Суд України дійшов висновку, що абзац шостий пункту 19 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» Закону № 113 у частині, згідно з якою перебування прокурора на лікарняному через тимчасову непрацездатність не є перешкодою для його звільнення з посади прокурора відповідно до цього пункту, суперечить частинам першій, другій, шостій статті 43 Конституції України.

4. В Україні визнається і діє принцип верховенства права (частина перша статті 8 Конституції України).

За офіційною конституційною доктриною однією з вимог, що впливають із принципу верховенства права (правовладдя), є вимога юридичної визначеності правових актів.

У Рішенні від 13 вересня 2023 року № 8-р(II)/2023 Конституційний Суд України наголосив, що «одночасна дія актів права того самого рівня, які неоднаково регулюють те саме питання <...> не відповідає вимозі юридичної визначеності як складнику правовладдя» (абзац шостий підпункту 2.6 пункту 2 мотивувальної частини).

Конституційний Суд України вважає, що на законодавчому рівні допущено неоднакове правове регулювання порядку звільнення прокурорів із посад у період їх тимчасової непрацездатності, що не відповідає вимозі юридичної визначеності як складовій принципу верховенства права, а тому суперечить частині першій статті 8 Конституції України.

5. Згідно з частиною четвертою статті 63 Закону України «Про Конституційний Суд України» сенат Конституційного Суду України закриває конституційне провадження у справі, якщо під час пленарного засідання будуть виявлені підстави, визначені статтею 62 цього закону.

Конституційний Суд України під час розгляду цієї справи встановив, що оскільки Тимошенко О.В., Тимошенко В.І. звільнено в період їх тимчасової непрацездатності, то абзац шостий пункту 19 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» Закону № 113 у частині, згідно з якою перебування прокурора у відпустці чи у відрядженні до Національної академії прокуратури України для участі в її роботі на постійній основі не є перешкодою для його звільнення з посади прокурора відповідно до цього пункту, слід вважати таким, що не був застосований в остаточних судових рішеннях у їхніх справах в розумінні частини першої статті 55 Закону України «Про Конституційний Суд України».

Отже, конституційне провадження у справі в цій частині підлягає закриттю на підставі пункту 4 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» — неприйнятність конституційної скарги.

Ураховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, 151¹, 151², 152, 153 Конституції України, на підставі статей 7, 32, 36, 65, 67, 74, 84, 88, 89, 91, 92, 94 Закону України «Про Конституційний Суд України»

Конституційний Суд України **у х в а л и в:**

1. Визнати таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), окреме положення абзацу шостого пункту 19 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури» від 19 вересня 2019 року № 113-ІХ, згідно з яким перебування прокурора на лікарняному через тимчасову непрацездатність не є перешкодою для його звільнення з посади прокурора відповідно до цього пункту.

2. Окреме положення абзацу шостого пункту 19 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури» від 19 вересня 2019 року № 113-ІХ, згідно з яким перебування прокурора на лікарняному через тимчасову непрацездатність не є перешкодою для його звільнення з посади прокурора відповідно до цього пункту, визнане неконституційним, утрачає чинність із дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

3. Закрити конституційне провадження у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу шостого пункту 19 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури» від 19 вересня 2019 року № 113-ІХ у частині, згідно з якою перебування прокурора у відпустці чи у відрядженні до Національної академії прокуратури України для участі в її роботі на постійній основі не є перешкодою для його звільнення з посади прокурора відповідно до цього пункту, на підставі пункту 4 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» — неприйнятність конституційної скарги.

4. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим, остаточним та таким, що не може бути оскаржено.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України».

ПЕРШИЙ СЕНАТ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Summary to the Decision of the Constitutional Court of Ukraine No. 9-r(I)/2024 dated October 2, 2024 in the case upon the constitutional complaints of Oksana Tymoshenkova and Volodymyr Tymoshenkov regarding the compliance of paragraph 19.6 of Section II «Final and Transitional Provisions» of the Law of Ukraine «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Priority Measures for the Reform of the Prosecution Service» No. 113–IX dated September 19, 2019 with the Constitution of Ukraine (constitutionality) (case on dismissal of employees during the period of temporary incapacity for work)

Subjects of the right to a constitutional complaint — Oksana Tymoshenkova and Volodymyr Tymoshenkov — appealed to the Constitutional Court of Ukraine to verify the compliance of paragraph 19.6 of Section II «Final and Transitional Provisions» of the Law of Ukraine «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Priority Measures for the Reform of the Prosecution Service» No. 113–IX dated September 19, 2019 (hereinafter, «Law No. 113») with Articles 8.1, 22.2, 22.3, 24.1, 24.2, 43.1, 43.2, 43.6 of the Constitution of Ukraine (constitutionality).

Under paragraph 19.6 of Section II «Final and Transitional Provisions» of Law No. 113, «a prosecutor’s being on sick leave due to temporary incapacity for work, on vacation or on a business journey to the National Prosecution Academy of Ukraine to participate in its work on a permanent basis shall not be an obstacle to his/her dismissal from the office of a prosecutor in accordance with this paragraph».

The general legal principles and guarantees of labour relations by Ukrainian citizens are enshrined in the Labour Code of Ukraine (hereinafter, the «Code»).

The Code provides for the prohibition of dismissal of an employee at the initiative of the employer during the period of temporary incapacity for work of the employee; it also sets out an exhaustive list of cases when dismissal during this period is possible.

The Constitutional Court of Ukraine notes that the guarantee against dismissal during the period of temporary incapacity for work established by the Code applies exclusively to cases of dismissal at the initiative of the employer, when the consent or expression of the employee’s will is not required.

The Constitutional Court of Ukraine concluded that international standards for the protection of employees’ labour rights contain reservations against the use of temporary incapacity for work as a ground for dismissal.

According to Article 16.3 of the Law of Ukraine «On the Prosecution Service» No. 1697–VII dated October 14, 2014 (hereinafter, «Law No. 1697»), a prosecutor is appointed for an indefinite term and may be dismissed from office, his/her powers in office may be terminated only on the grounds and in the manner prescribed by law. The issue of dismissal of a prosecutor, termination and suspension of his/her powers in office is envisaged by Section VII «Dismissal of a Prosecutor from Office, Termination, Suspension of his/her Powers in Office» of Law No. 1697.

At the same time, paragraph 19 of Section II «Final and Transitional Provisions» of Law No. 113 defines additional grounds for dismissal of prosecutors, and thus introduces a regulatory framework for dismissal that differs from the one established by Section VII «Dismissal of a Prosecutor from Office, Termination, Suspension of his/her Powers in Office» Law No. 1697 (*lex specialis*).

The Constitutional Court of Ukraine holds that a prosecutor may be dismissed from office only if there are legitimate grounds set out in the law regulating his/her status. In the event of dismissal, a prosecutor is subject only to those general guarantees of labour law (*lex generalis*) which are not covered by the provisions of the special law (*lex specialis*). Since

the special law does not provide for any exceptions to the dismissal of prosecutors during the period of their temporary incapacity for work, in the event of dismissal of such persons, the imperative prohibition on dismissal during the period of temporary incapacity for work, which is a component of the constitutional right of everyone to work and to keep their job during a special period (sick leave), should be observed.

Thus, Law No. 113 narrowed the scope of rights and special guarantees for prosecutors to retain their jobs during their temporary incapacity for work, which is inconsistent with Articles 22.2, 22.3 of the Constitution of Ukraine.

The Constitutional Court of Ukraine concluded that, given that temporary incapacity for work is a condition of a person in which he/she cannot perform professional duties for a certain period of time at the place of work for objective reasons. Persons during the period of temporary incapacity for work are guaranteed by law that they will keep their job for the period of their sick leave until the end of their temporary incapacity for work, therefore, the uniform legal status of prosecutors means that their dismissal from office should not be accompanied by unjustified differences in the application of the guarantee of keeping the for the period of temporary incapacity for work as a component of the right to work.

The content of the right to work should be understood as the possibility of each person to freely choose a field of activity, profession, speciality, which will ensure an adequate standard of living for themselves and their family. The right to work is exercised by concluding an employment contract of any type or by self-employment. While working, a person has the right to proper, safe and wholesome working conditions, decent wages, rest days, holidays, etc. The right to work is related not only to the period of direct performance of a person's labour function, but also covers the periods of hiring and termination of employment. Therefore, the prohibition on dismissal of an employee at the initiative of the employer during the period of temporary incapacity for work is an integral part of everyone's constitutional right to work.

The Constitutional Court of Ukraine concluded that paragraph 19.6 of Section II «Final and Transitional Provisions» of Law No. 113, in the part according to which the prosecutor's stay on sick leave due to temporary incapacity for work is not an obstacle to his/her dismissal from the office of prosecutor in accordance with this paragraph, contradicts Articles 43.1, 43.2, 43.6 of the Constitution of Ukraine.

The Constitutional Court of Ukraine finds that there is non-uniform legal regulation at the legislative level of the procedure for dismissal of prosecutors during their temporary incapacity for work, which does not meet the requirement of legal certainty as part of the rule of law principle, and, therefore, contradicts Article 8.1 of the Constitution of Ukraine.

Separate provision of paragraph 19.6 of Section II «Final and Transitional Provisions» of the Law of Ukraine «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Priority Measures for the Reform of the Prosecution Service» No. 113–IX dated September 19, 2019, in which the prosecutor's stay on sick leave due to temporary incapacity for work is not an obstacle to his/her dismissal from the office of prosecutor in accordance with this paragraph is declared as such that does not comply with the Constitution (unconstitutional); shall cease to be effective from the date of delivery of this Decision by the Constitutional Court of Ukraine.

Concerning the provision of the Law in the part according to which a prosecutor's being on leave or on a business trip to the National Prosecution Academy of Ukraine to participate in its work on a permanent basis shall not be an obstacle to his/her dismissal from the office of a prosecutor in accordance with this paragraph, the constitutional proceedings on the compliance of paragraph 19.6 of Section II „Final and Transitional Provisions“ of the Law of Ukraine «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Priority Measures for the Reform of the Prosecution Service» No. 113–IX dated September 19, 2019 with the

Constitution (constitutionality) shall be closed due to inadmissibility of the constitutional complaint.

Supplementary information:

- Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 1950;
- International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights of 1966;
- European Social Charter (revised) of 1996;
- Termination of Employment Convention of 1982 (No. 158);
- Discrimination (Employment and Occupation) Convention of 1958 (No. 111);
- Bordeaux Declaration «Judges and Prosecutors in a Democratic Society» adopted on December 8, 2009 jointly by the Consultative Council of European Judges [Opinion No. 12(2009)] and the Consultative Council of European Prosecutors [Opinion No. 4(2009)];
- Recommendation Rec(2000)19 of the Committee of Ministers to Member States on the Role of Public Prosecution in the Criminal Justice System adopted at its 724th meeting on October 6, 2000;
- Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their member states, on the other hand.

Cross-References:

Constitutional Court of Ukraine:

- no. 12-rp/98, 09.07.1998;
- no. 14-rp/2004, 07.07.2004;
- no. 8-rp/2007, 16.10.2007;
- no. 5-r(I)/2019, 12.07.2019;
- no. 6-r(II)/2019, 04.09.2019;
- no. 4-r(II)/2021, 21.07.2021;
- no. 8-r(II)/2023, 13.09.2023.

ОКРЕМА ДУМКА

**судді Конституційного Суду України Петра Філюка
щодо Рішення Конституційного Суду України
у справі за конституційними скаргами Тимошенкової Оксани Василівни,
Тимошенкова Володимира Івановича
щодо відповідності Конституції України (конституційності)
абзацу шостого пункту 19 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення»
Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України
щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури»
від 19 вересня 2019 року № 113-IX**

Перший сенат Конституційного Суду України 2 жовтня 2024 року ухвалив Рішення № 9-р(І)/2024 у справі за конституційними скаргами Тимошенкової Оксани Василівни, Тимошенкова Володимира Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу шостого пункту 19 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури» від 19 вересня 2019 року № 113-IX (далі — Рішення), яким:

— визнав таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), окреме положення абзацу шостого пункту 19 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури» від 19 вересня 2019 року № 113-IX (далі — Закон № 113), згідно з яким *перебування прокурора на лікарняному через тимчасову непрацездатність* не є перешкодою для його звільнення з посади прокурора відповідно до цього пункту;

— закрити конституційне провадження у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу шостого пункту 19 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» Закону № 113 у частині, згідно з якою *перебування прокурора у відпустці чи у відрядженні* до Національної академії прокуратури України для участі в її роботі на постійній основі не є перешкодою для його звільнення з посади прокурора відповідно до цього пункту, на підставі пункту 4 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» — неприйнятність конституційної скарги.

На підставі статті 93 Закону України «Про Конституційний Суд України» вважаю за необхідне викласти окрему думку щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень абзацу шостого пункту 19 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» Закону № 113, конституційне провадження стосовно якого було закрите.

1. В абзаці другому пункту 5 мотивувальної частини Рішення зазначено, що «Конституційний Суд України під час розгляду цієї справи встановив, що *оскільки Тимошенкову О.В., Тимошенкова В.І. звільнено в період їх тимчасової непрацездатності*, то абзац шостий пункту 19 розділу II „Прикінцеві і перехідні положення“ Закону № 113 у частині, згідно з якою *перебування прокурора у відпустці чи у відрядженні* до Національної академії прокуратури України для участі в її роботі на постійній основі не є перешкодою для його звільнення з посади прокурора відповідно до цього пункту, *слід вважати таким, що не був застосований в остаточних судових рішеннях у їхніх справах* в розумінні частини першої статті 55 Закону України „Про Конституційний Суд України“».

Однак варто звернути увагу на ухвали Конституційного Суду України про відкриття конституційних проваджень за конституційними скаргами Тимошенкової Оксани Василівни, Тимошенкова Володимира Івановича:

— Ухвалою Третьої колегії суддів Першого сенату Конституційного Суду України про відкриття конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Тимошенкової Оксани Василівни від 1 лютого 2023 року № 5-3(І)/2023 відкрито конституційне провадження щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого положення абзацу шостого пункту 19 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» Закону № 113, *проте зі змісту Ухвали незрозуміло, про яке саме окреме положення йдеться;*

— Ухвалою Першої колегії Першого сенату Конституційного Суду України про відкриття конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Тимошенкова Володимира Івановича від 5 квітня 2023 року № 48-1(І)/2023 відкрито конституційне провадження щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу шостого пункту 19 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» Закону № 113 у цілому.

Крім того, в остаточному судовому рішенні у справі Тимошенкова Володимира Івановича — постанові Верховного Суду від 12 січня 2023 року — Суд дійшов висновку, що *«у подібних правовідносинах застосовним є пункт 19 розділу II „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону № 113–ІХ»* (пункт 48 мотивувальної частини).

Остаточним судовим рішенням у справі Тимошенкової Оксани Василівни — постановою Верховного Суду від 10 листопада 2022 року — залишено без змін постанову Шостого апеляційного адміністративного суду від 8 грудня 2021 року, в якій суд також зробив висновок, що *«до спірних правовідносин підлягає застосуванню саме п. 19 розд. II „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону»* (абзац перший сторінки 7).

Отже, висновок у Рішенні про те, що положення абзацу шостого пункту 19 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» Закону № 113 в частині, згідно з якою «перебування прокурора у відпустці чи у відрядженні до Національної академії прокуратури України для участі в її роботі на постійній основі не є перешкодою для його звільнення з посади прокурора відповідно до цього пункту», не були застосовані в остаточних судових рішеннях суб'єктів права на конституційну скаргу, не відповідає дійсності.

2. Відповідно до абзацу шостого пункту 19 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» Закону № 113 *«перебування прокурора на лікарняному через тимчасову непрацездатність, у відпустці чи у відрядженні до Національної академії прокуратури України для участі в її роботі на постійній основі не є перешкодою для його звільнення з посади прокурора відповідно до цього пункту».*

Згідно зі статтею 43 Конституції України кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується; держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб; *громадянам гарантовано захист від незаконного звільнення* (частини перша, друга, шоста).

Відповідно до Кодексу законів про працю України (далі — Кодекс), яким встановлено загальні правові засади і гарантії здійснення громадянами України трудових правовідносин:

— *не допускається звільнення працівника з ініціативи роботодавця в період його тимчасової непрацездатності* (крім звільнення за нез'явлення на роботу протягом

більш як чотирьох місяців підряд внаслідок тимчасової непрацездатності, не рахуючи відпустки у зв'язку з вагітністю і пологами, якщо законодавством не встановлений триваліший строк збереження місця роботи (посади) при певному захворюванні), а також у період перебування працівника у відпустці; це правило не поширюється на випадок повної ліквідації підприємства, установи, організації (частина третя статті 40);

— громадянам, які перебувають у трудових відносинах з підприємствами, установами, організаціями незалежно від форм власності, виду діяльності та галузевої належності, а також працюють за трудовим договором у фізичної особи, надаються щорічні (основна та додаткові) відпустки із збереженням на їх період місця роботи (посади) і заробітної плати (стаття 74);

— за відрядженими працівниками зберігаються протягом усього часу відрядження місце роботи (посада) (частина третя статті 121).

З наведеного слідує, що у Кодексі встановлено заборону на звільнення працівника з ініціативи роботодавця в період його тимчасової непрацездатності або перебування у відпустці, відрядженні.

2.1. Статтею 179 Кодексу закріплено відпустку у зв'язку з вагітністю, пологами і для догляду за дитиною.

Відповідно до пункту 2 статті 10 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 року (*International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*) особлива охорона повинна надаватися матерям протягом розумного періоду до і після пологів. Протягом цього проміжку матерям, що працюють, повинна надаватися оплачувана відпустка або відпустка з достатньою допомогою з соціального забезпечення.

Згідно зі статтею 24 додатку до Європейської соціальної хартії (переглянутої) 1996 року (*European Social Charter (revised)*) [ратифікована Законом України «Про ратифікацію Європейської соціальної хартії (переглянутої)» від 14 вересня 2006 року № 137-V] терміни «звільнення» та «звільнений» означають розірвання трудових відносин з ініціативи роботодавця (пункт 1); не вважають поважними причинами для звільнення, зокрема, відпустку у зв'язку з вагітністю, пологами або для догляду за дитиною, тимчасову відсутність на роботі у разі захворювання або травми (підпункти «е», «ф» пункту 3).

Крім того, відповідно до статті 7 Конвенції Міжнародної Організації Праці № 158 про припинення трудових відносин з ініціативи роботодавця 1982 року (*Termination of Employment Convention*) (ратифікована Постановою Верховної Ради України «Про ратифікацію Конвенції Міжнародної Організації Праці № 158 про припинення трудових відносин з ініціативи підприємця» від 4 лютого 1994 року № 3933-XII) трудові відносини з працівником не припиняють із причин, пов'язаних з його поведінкою або роботою, доти, доки йому не нададуть можливість захищатись у зв'язку з висунутими проти нього звинуваченнями.

Тобто міжнародні стандарти захисту трудових прав працівників містять заборону припинення трудових відносин з ініціативи роботодавця під час тимчасової непрацездатності працівника або перебування його у відпустці у зв'язку з вагітністю, пологами або для догляду за дитиною, а також доти, доки йому не буде надана можливість захистити себе.

2.2. Конституційний Суд України, розглядаючи питання захисту трудових прав та гарантій працівників у Рішенні від 4 вересня 2019 року № 6-р(II)/2019, зазначав, що:

— «закріплення в Основному Законі України права громадян на соціальний захист сприяє виконанню обов'язку держави зі створення умов для реалізації громадян-

нами права на працю, що корелюється з вимогами приписів Основного Закону України (частина друга статті 43) та Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 року (статті 16, 17), а заборона звільнення працівника з ініціативи власника у період перебування такого працівника у відпустці є такою, що забезпечує реалізацію його конституційного права на відпочинок, закріпленого статтею 45 Конституції України» (абзац четвертий підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини);

— «положеннями частини третьої статті 40 Кодексу закріплені гарантії захисту працівника від незаконного звільнення, що є спеціальними вимогами законодавства, які мають бути реалізовані роботодавцем для дотримання трудового законодавства. Однією з таких гарантій є, зокрема, сформульована у законодавстві заборона роботодавцю звільняти працівника, який працює за трудовим договором і на момент звільнення є тимчасово непрацездатним або перебуває у відпустці» (абзац тринадцятий пункту 3 мотивувальної частини).

Отже, оспорювані положення Закону № 113 не містять жодних застережень із означених питань і в супереч міжнародним стандартам та юридичним позиціям Конституційного Суду України уможливили звільнення працівника з ініціативи роботодавця попри перебування на лікарняному, у відпустці у зв'язку з вагітністю, пологами та для догляду за дитиною, без надання можливості захищатись у зв'язку з висунутими проти нього звинуваченнями.

3. Згідно з частиною другою статті 131¹ Конституції України організація та порядок діяльності прокуратури визначаються законом.

Підстави звільнення прокурора з посади, припинення його повноважень на посаді закріплені статтею 51 Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII (далі — Закон № 1697). Відповідно до частини першої зазначеної статті «прокурор звільняється з посади у разі:

- 1) неможливості виконувати свої повноваження за станом здоров'я;
- 2) порушення ним вимог щодо несумісності, передбачених статтею 18 цього Закону;
- 3) набрання законної сили судовим рішенням про притягнення прокурора до адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язане з корупцією;
- 3¹) набрання законної сили рішенням суду про визнання активів прокурора або активів, набутих за його дорученням іншими особами або в інших передбачених статтею 290 Цивільного процесуального кодексу України випадках, необґрунтованими та їх стягнення в дохід держави;
- 4) неможливості переведення на іншу посаду у зв'язку з прямим підпорядкуванням близькій особі;
- 5) набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо нього;
- 6) припинення громадянства України або набуття громадянства іншої держави;
- 7) подання заяви про звільнення з посади за власним бажанням;
- 8) неможливості подальшого перебування на тимчасово вакантній посаді;
- 9) ліквідації чи реорганізації органу прокуратури, в якому прокурор обіймає посаду, або в разі скорочення кількості прокурорів органу прокуратури;
- 10) прийняття відповідним органом, що здійснює дисциплінарне провадження, рішення про припинення спеціальної підготовки або рішення про неуспішне проходження спеціальної підготовки, а також у випадку, визначеному частиною третьою статті 33 цього Закону».

Тобто вичерпний перелік підстав для звільнення прокурора з посади визначено спеціальним законом про прокуратуру — Законом № 1697.

3.1. У пункті 19 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» Закону № 113 встановлено, що «прокурори та слідчі органів прокуратури, зазначені в підпунктах 1–4 пункту 7 цього розділу, звільняються Генеральним прокурором, керівником регіональної (обласної) прокуратури з посади прокурора за умови настання однієї з таких підстав:

1) неподання прокурором чи слідчим органів прокуратури у встановлений строк заяви до Генерального прокурора про переведення до Офісу Генерального прокурора, обласної прокуратури, окружної прокуратури та про намір у зв'язку із цим пройти атестацію;

2) рішення кадрової комісії про неуспішне проходження атестації;

3) в Офісі Генерального прокурора, обласних прокуратурах, окружних прокуратурах відсутні вакантні посади, на які може бути здійснено переведення прокурора чи слідчого органів прокуратури, який успішно пройшов атестацію;

4) ненадання прокурором чи слідчим органів прокуратури, у разі успішного проходження ним атестації, згоди протягом трьох робочих днів на переведення на запропоновану йому посаду в Офісі Генерального прокурора, обласній прокуратурі, окружній прокуратурі.

Перебування прокурора на лікарняному через тимчасову непрацездатність, у відпустці чи у відрядженні до Національної академії прокуратури України для участі в її роботі на постійній основі не є перешкодою для його звільнення з посади прокурора відповідно до цього пункту.

Указані в цьому пункті прокурори можуть бути звільнені з посади прокурора також і на інших підставах, передбачених Законом України «Про прокуратуру».

Отже, у пункті 19 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» Закону № 113, який має назву «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури», встановлено додаткові, відмінні від визначених спеціальним Законом України «Про прокуратуру» підстави для звільнення прокурора, незважаючи на обставини, які можуть не залежати від його волі (перебування на лікарняному через тимчасову непрацездатність, у відпустці чи у відрядженні до Національної академії прокуратури України для участі в її роботі на постійній основі).

3.2. Конституційний Суд України у Рішенні від 1 березня 2023 року № 1-р(II)/2023 враховував, що «основною метою ухвалення Закону № 113 визначено створення передумов для побудови в Україні системи прокуратури, діяльність якої базується на засадах ефективності, професійності, незалежності та відповідальності, а спрямування Закону № 113 — запровадження першочергових і, багато в чому, тимчасових заходів, пов'язаних передусім із кадровим перезавантаженням органів прокуратури у спосіб атестації прокурорів, а також надання можливості всім добросовісним кандидатам, які мають належні теоретичні знання та практичні навички, на конкурсних засадах зайняти посаду прокурора у будь-якому органі прокуратури [розділ 2 пояснювальної записки до проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури (реєстр. № 1032)]» (абзац перший підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини) та зазначав, що «забезпечення державою належних гарантій від незаконного звільнення прокурора, діяльність якого пов'язана з функціонуванням системи правосуддя, є не лише елементом статусу прокурора, а й однією з передумов реалізації конституційного права на судовий захист. Відтак звільнення будь-якого прокурора можливе лише у порядку та на підставах, визначених законом, норми якого мають відповідати вимогам верховенства права (правовладдя),

має бути спрямоване на досягнення правомірної (легітимної) мети, а застосовані при звільненні засоби мають бути домірними (пропорційними)» (абзац третій пункту 3 мотивувальної частини).

Отже, з огляду на можливу легітимність мети ухвалення Закону № 113 обраний законодавцем спосіб її досягнення через розширення підстав для звільнення прокурора з посади, незважаючи на об'єктивні обставини, які можуть не залежати від його волі (тимчасова непрацездатність, відпустка, відрядження), нормою розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури» не є виправданим, домірним чи необхідним у демократичному суспільстві.

4. Відповідно до статті 147 Конституції України, статті 1 Закону України «Про Конституційний Суд України» *Конституційний Суд України є єдиним органом конституційної юрисдикції, який забезпечує верховенство Конституції України, вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених Конституцією України випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до Конституції України.*

Стаття 17 Закону України «Про Конституційний Суд України» містить присягу судді Конституційного Суду України, у якій зазначено, що *суддя Конституційного Суду України повинен забезпечувати верховенство Конституції України, захищати конституційний лад держави, утверджуючи права та свободи людини.*

Конституційний Суд України зазначав, що, *здійснюючи конституційне судочинство, орган конституційної юрисдикції не може встановлювати та досліджувати фактичні обставини, оскільки це не належить до його повноважень (ухвали від 17 червня 1997 року № 24-з/1997, від 22 червня 2000 року № 43-у/2000, від 16 травня 2001 року № 25-у/2001, від 27 грудня 2001 року № 47-у/2001, від 14 березня 2002 року № 1-у/2002, від 21 травня 2013 року № 20-у/2013 тощо).*

Враховуючи викладене, вважаю, що Конституційний Суд України, відкривши конституційне провадження щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу шостого пункту 19 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» Закону № 113, мав визнати його неконституційним у цілому, оскільки він містить ознаки невідповідності частині першій статті 8, частинам першій, другій, шостій статті 41 Конституції України.

Суддя
Конституційного Суду України

Петро ФІЛЮК

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

у справі за конституційним поданням Верховного Суду
про відповідність Конституції України
(конституційність)
частини четвертої статті 75 Сімейного кодексу України

Київ
29 жовтня 2024 року
№ 1-р/2024

Справа № 1-1/2023(72/23)

Велика палата Конституційного Суду України у складі:

Кривенко Віктор Васильович (голова засідання),
Городовенко Віктор Валентинович,
Гришук Оксана Вікторівна,
Кичун Віктор Іванович,
Колісник Віктор Павлович,
Лемак Василь Васильович,
Мойсик Володимир Романович,
Олійник Алла Сергіївна,
Первомайський Олег Олексійович,
Петришин Олександр Віталійович,
Різник Сергій Васильович,
Совгіря Ольга Володимирівна,
Філюк Петро Тодосьович,
Юровська Галина Валентинівна (доповідач),

розглянула на пленарному засіданні справу за конституційним поданням Верховного Суду про відповідність Конституції України (конституційність) частини четвертої статті 75 Сімейного кодексу України.

Заслухавши суддю-доповідача Юровську Г.В. та дослідивши матеріали справи, зокрема позиції, що їх висловили: Президент України Зеленський В.О., Голова Верховної Ради України Стефанчук Р.О., Кабінет Міністрів України, Міністерство соціальної політики України, науковці Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Львівського національного університету імені Івана Франка, Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Національного університету «Одеська юридична академія», Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет», Одеського національного університету імені І.І. Мечникова та член Науково-консультативної ради Конституційного Суду України професор Спасибо-Фатеева І.В.,

Конституційний Суд України у с т а н о в и в:

1. Суб'єкт права на конституційне подання — Верховний Суд — звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням визнати такою, що не відповідає Конституції України (є неконституційною), частину четверту статті 75 Сімейного кодексу України (далі — Кодекс), згідно з якою «один із подружжя є таким, що потребує матеріальної допомоги, якщо заробітна плата, пенсія, доходи від використання його майна, інші доходи не забезпечують йому прожиткового мінімуму, встановленого законом».

Автор клопотання твердить, що «призначення особі з інвалідністю відповідної пенсії або іншої соціальної виплати не може залежати від виплат, які здійснює один із подружжя на утримання іншого, який є особою з інвалідністю. Факт призначення державою пенсії по інвалідності не може впливати на факт призначення судом аліментів на утримання одного з подружжя або ж виключати його. Потреби непрацездатної людини, як правило, не обмежені тими звичайними потребами, які має здорова людина, тому спричиняють додаткові витрати на лікування, оздоровлення, харчування, що зумовлено іншим, відмінним способом життя такої людини».

Верховний Суд вважає, що оспорювані приписи Кодексу не відповідають вимогам статей 3, 8, 48 Конституції України.

1.1. Президент України висловив позицію стосовно предмета конституційного контролю в цій справі, зазначивши, що:

— «можливості нормативно-правового регулювання сімейних та шлюбних відносин є обмеженими та допустимими лише у тій мірі, в якій це необхідно, виходячи з інтересів їх учасників та інтересів суспільства відповідно до його моральних засад»;

— «реалізація встановленого у статтях 3, 46, 48 Основного Закону України позитивного обов'язку держави забезпечувати — в межах публічно-правових відносин — достатні умови життя, сумісні з людською гідністю, не обумовлюються відносинами між подружжям щодо надання відповідного утримання»;

— «призначення особі з інвалідністю відповідної пенсії або іншої соціальної виплати не може залежати від виплат, які здійснює один з подружжя на утримання іншого, який є особою з інвалідністю».

1.2. За позицією Голови Верховної Ради України:

— «проведений аналіз порушених у конституційному поданні питань свідчить про актуальність і важливість розгляду їх в конституційному провадженні, однак остаточне вирішення цих питань має здійснюватися шляхом подальшого законодавчого врегулювання з урахуванням принципів, встановлених Конституцією України та міжнародно-правовими актами з прав людини»;

— «врахування згідно з частиною четвертою статті 75 СК України для встановлення факту потреби у матеріальній допомозі непрацездатного подружжя співвідношення отриманих ним доходів з прожитковим мінімумом унеможлиблює врахування судом усіх особливостей конкретної життєвої ситуації»;

— «слід враховувати, що непрацездатна особа, крім задоволення звичайних потреб, змушена здійснювати витрати на відновлення здоров'я, лікування, догляду тощо. Необхідність забезпечення таких потреб корелюється з положеннями частини першої статті 90 СК України, згідно з якими дружина, чоловік взаємно зобов'язані брати участь у витратах, пов'язаних із хворобою або каліцтвом другого з подружжя. Таким

чином, непрацездатна особа для забезпечення достатнього життєвого рівня для себе може потребувати додаткової матеріальної допомоги також у разі, якщо вона забезпечена коштами у розмірі прожиткового мінімуму або навіть у розмірі, що перевищує прожитковий мінімум».

2. Розв'язуючи питання, порушені в конституційному поданні, Конституційний Суд України виходить із приписів Конституції України, згідно з якими: Україна є демократична, соціальна, правова держава (стаття 1); права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; держава відповідає перед людиною за свою діяльність; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (частина друга статті 3); усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах; права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними (стаття 21).

2.1. Згідно з Конституцією України ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України (частина перша статті 32).

За юридичними позиціями Конституційного Суду України, викладеними в Рішенні від 20 січня 2012 року № 2-рп/2012:

— «особистим життям фізичної особи є її поведінка у сфері особистісних, сімейних, побутових, інтимних, товариських, професійних, ділових та інших стосунків поза межами суспільної діяльності» (абзац другий підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини);

— «сімейне життя — це особисті майнові та немайнові відносини між подружжям, іншими членами сім'ї, яке здійснюється на засадах, визначених у Сімейному кодексі України» (абзац третій підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини);

— «право на приватне та сімейне життя є засадничою цінністю, необхідною для повного розквіту людини в демократичному суспільстві, та розглядається як право фізичної особи на автономне буття незалежно від держави, органів місцевого самоврядування, юридичних і фізичних осіб» (друге речення абзацу четвертого підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини).

2.2. Конституція України містить систему гарантій, що утворюють фундаментальну основу захисту права на шлюб і створення сім'ї, зокрема визначає гідність людини основою для здійснення нею всіх основних прав, серед інших права на шлюб; зобов'язує державу створювати умови для реалізації права на шлюб, які мають бути визначені законом та не повинні містити необґрунтованих перепон; встановлює фундаментальний принцип рівності, визначає, що права людини є невідчужуваними та непорушними; передбачає заборону скасування конституційних прав, звуження їх змісту та обсягу, а також заборону дискримінації за різними ознаками, зокрема при укладенні шлюбу (статті 3, 21, 24). Конституція України також установлює основні засади регулювання шлюбних і сімейних відносин: шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка; кожен із подружжя має рівні права і обов'язки у шлюбі та сім'ї; батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття; повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків; сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою (стаття 51).

Право на шлюб і створення сім'ї належить до основоположних прав людини, воно визнано і закріплено в багатьох міжнародних актах. Так, відповідно до статті 16 Загальної декларації прав людини (*Universal Declaration of Human Rights*) 1948 року чоло-

віки і жінки, які досягли повноліття, мають право без будь-яких обмежень за ознакою раси, національності або релігії на шлюб і створення сім'ї; вони мають рівні права на укладення шлюбу та його розірвання; шлюб укладають лише за вільної і повної згоди наречених; сім'я є природним і засадничим осередком суспільства, і сім'ї має бути надано захист із боку суспільства та держави. У статті 12 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (*Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*) 1950 року встановлено, що чоловіки та жінки, що досягли шлюбного віку, мають право на шлюб і створення сім'ї згідно з приписами національних актів права, які регулюють реалізацію цього права. У статті 10 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права (*International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*) 1966 року визначено, що сім'я — це засадничий осередок суспільства, сім'ї мають надавати якнайширший захист і допомогу, особливо під час її створення (перше речення пункту 1).

У Конвенції Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (*Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women*) 1979 року наголошено на визначальному значенні рівності жінок та чоловіків, ідеться про потребу в заходах, що забезпечують рівність у шлюбі і сімейних відносинах, а саме: однакові для чоловіків і жінок права вступати в шлюб за їхньою вільною та повною згодою, однакові права й обов'язки щодо дітей, зокрема право вільно вирішувати питання щодо кількості дітей і проміжків між їх народженням, а також про засоби, які дають їм змогу реалізувати це право, і однакові права для обох із подружжя щодо власності (стаття 16). У преамбулі Конвенції Організації Об'єднаних Націй про права дитини (*Convention on the Rights of the Child*) 1989 року, зокрема, наголошено, що сім'я є засадничим осередком суспільства для зростання і благополуччя всіх її членів. Хартія основоположних прав Європейського Союзу (*Charter of Fundamental Rights of the European Union*) 2000 року гарантує право на шлюб та право на створення сім'ї згідно з приписами національних актів права, що визначають реалізацію цього права (стаття 9).

Отже, право на шлюб і створення сім'ї є одним з основоположних прав людини, гарантованих Конституцією України та міжнародними актами.

2.3. Засади регулювання шлюбу і сім'ї визначаються виключно законами України (пункт 6 частини першої статті 92 Конституції України).

Кодекс визначає засади шлюбу, особисті немайнові та майнові права й обов'язки подружжя, підстави виникнення, зміст особистих немайнових і майнових прав та обов'язків батьків і дітей, усиновлювачів та усиновлених, інших членів сім'ї та родичів (частина перша статті 1); регулює сімейні особисті немайнові та майнові відносини між подружжям, між батьками та дітьми, усиновлювачами та усиновленими, між матір'ю та батьком дитини щодо її виховання, розвитку та утримання (частина перша статті 2).

Відповідно до Кодексу сім'я є первинним та основним осередком суспільства; сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки (частина перша, абзац перший частини другої статті 3). За статтею 7 Кодексу регулювання сімейних відносин здійснюють з урахуванням права на таємницю особистого життя їх учасників, їхнього права на особисту свободу та недопустимості свавільного втручання у сімейне життя (частина четверта); жінка та чоловік мають рівні права й обов'язки у сімейних відносинах, шлюбі та сім'ї (частина шоста); регулювання сімейних відносин має здійснюватися з максимально можливим урахуванням інтересів дитини, неприцездатних членів сім'ї (частина восьма); сімейні відно-

сини регулюються на засадах справедливості, добросовісності та розумності, відповідно до моральних засад суспільства (частина дев'ята).

Як зазначено в статті 21 Кодексу, шлюбом є сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований в органі державної реєстрації актів цивільного стану (частина перша). В Україні укладення шлюбу вимагає дотримання певних умов: досягнення шлюбного віку; вільна згода обох сторін; відсутність у осіб прямої лінії споріднення (статті 23, 24, 26 Кодексу) тощо. За Кодексом подружжя має рівні права та обов'язки у шлюбі: право на материнство та батьківство (статті 49, 50), право на розподіл обов'язків та спільне вирішення питань життя сім'ї (стаття 54), обов'язок турбуватися про сім'ю (стаття 55), право на свободу та особисту недоторканність, зокрема право припинити шлюбні відносини (стаття 56), право на поділ майна, що належить подружжю на праві спільної сумісної власності (стаття 69) тощо.

Отже, національне законодавство визначає юридичну природу шлюбу, ключовими ознаками якого є його реєстрація за наявності добровільної згоди на це чоловіка і жінки, рівність юридичних статусів кожного із подружжя, а також процедуру його укладення та розірвання, права та обов'язки подружжя, зокрема щодо утримання одне одного.

2.4. Права та обов'язки подружжя щодо утримання унормовано у главі 9 розділу II Кодексу. У статті 75 Кодексу закріплено, що дружина, чоловік повинні матеріально підтримувати один одного (частина перша); право на утримання (аліменти) має той із подружжя, який є непрацездатним, потребує матеріальної допомоги, за умови, що інший із подружжя може надавати матеріальну допомогу (частина друга); непрацездатним вважається той із подружжя, який досяг пенсійного віку, установленого законом, або є особою з інвалідністю I, II чи III групи (частина третя); один із подружжя є таким, що потребує матеріальної допомоги, якщо заробітна плата, пенсія, доходи від використання його майна, інші доходи не забезпечують йому прожиткового мінімуму, установленого законом (частина четверта); права на утримання не має той із подружжя, хто негідно поведився у шлюбних відносинах, а також той, хто став непрацездатним у зв'язку з учиненням ним умисного кримінального правопорушення, якщо це встановлено судом (частина п'ята).

Отже, із аналізу приписів статті 75 Кодексу в частині виплати утримання (аліментів) одним із подружжя на користь іншого у їх присутньому зв'язку з приписами Конституції України, Кодексу вбачається, що така виплата залежить від потреби в матеріальній допомозі, однак не є соціальною виплатою, державною допомогою та не є складовою права на соціальний захист. Правовідносини щодо утримання у подружжі впливають із конституційного принципу рівності прав і обов'язків кожного із подружжя у шлюбі та сім'ї, вимоги щодо охорони сім'ї (як основи суспільства) державою та передбачені частинами першою, третьою статті 51 Конституції України.

Конституційний Суд України наголошує, що права та обов'язки одного із подружжя щодо утримання мають не лише моральний, а й соціальний характер. Водночас моральний обов'язок кожного з подружжя підтримувати одне одного матеріально у шлюбі держава закріпила на рівні закону, і він став юридичним обов'язком, а правовий механізм регулювання майнових відносин у шлюбі передбачає можливість примусового виконання цього обов'язку.

За приписом частини четвертої статті 75 Кодексу обов'язковою передумовою отримання одним із подружжя права на утримання (аліменти) є відсутність у нього доходів на рівні прожиткового мінімуму. Отже, у частині четвертій статті 75 Кодексу

допускається можливість виникнення ситуації, коли пенсії, інші соціальні виплати та допомоги можуть бути нижчими від прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Конституційний Суд України у Рішенні від 22 березня 2023 року № 3-р(II)/2023, аналізуючи приписи частини третьої статті 46 Конституції України в посутньому зв'язку з приписами її статей 1, 3, 8, 21, 28, 46, 48, зазначив, що законодавець має визначати юридичне регулювання так, щоб пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, забезпечували рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом (підпункт 3.1 пункту 3 мотивувальної частини). Тобто забезпечення громадянам рівня життя, не нижчого від прожиткового мінімуму, встановленого законом, є конституційним обов'язком держави, який вона відповідно до частини другої статті 46 Конституції України здійснює через загальнообов'язкове державне соціальне страхування, систему бюджетних та інших джерел соціального забезпечення тощо.

Саме таке нормативне регулювання, яке допускає становище особи, за якого її сукупний дохід (разом із соціальними виплатами і допомогами) є нижчим від прожиткового мінімуму, встановленого законом, суперечить частині третій статті 46 Конституції України.

Конституційний Суд України бере до уваги результати діяльності Комісії з європейського сімейного права (далі — Комісія), зокрема, щодо розроблення «Принципів європейського сімейного права» 2004 року, які є модельними законами, базуються на порівняльних дослідженнях та слугують рекомендаціями щодо вдосконалення та стандартизації сімейного права, щоб пристосувати його до транскордонних реалій Європи.

Ключовими аспектами «Принципів європейського сімейного права», зокрема, є: «утримання у подружжі (принципи передбачають, що утримання має бути обмеженим і ґрунтуватися на потребі у фінансовій підтримці. Утримання зазвичай присуджують, коли один із подружжя значно економічно слабший за іншого і не має змоги підтримувати достатній рівень життя після розлучення); тривалість підтримання та сфера застосування (принципи рекомендують, щоб утримання у подружжі не було довічним зобов'язанням). Тривалість виплати аліментів, як правило, пов'язана з тривалістю шлюбу і здатністю чоловіка/дружини, що отримує аліменти, досягти фінансової незалежності. Утримання також може бути припинене за таких умов, як повторний шлюб або спільне проживання з отримувачем аліментів».

У контексті зазначених принципів утримання одного з подружжя (аліменти) має, зокрема, такі особливості: підтримання на підставі потреб (основною метою підтримання у подружжі є забезпечення потреб того з подружжя, хто не може підтримувати себе фінансово після розірвання шлюбу); фінансові розбіжності у подружжі (у разі призначення аліментів ураховують різницю в доходах кожного із подружжя; якщо один із подружжя має значно більший дохід, він може бути зобов'язаний підтримувати іншого із подружжя протягом певного часу); баланс справедливості (Комісія виступає за справедливість, гарантуючи, що підтримання у подружжі — не покарання або надмірно обтяжливий захід для того з подружжя, хто сплачує аліменти, а мета його полягає в тому, щоб збалансувати фінансовий стан обох сторін після розірвання шлюбу, не ставлячи жодну з них у несправедливе становище).

2.5. У приписах частини другої статті 3 Конституції України втілено принцип захисту прав і свобод людини, відповідно до якого «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави», «утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави». Конституційний Суд України

вважає, що «держава, виконуючи свій головний обов'язок — утвердження і забезпечення прав і свобод людини (частина друга статті 3 Конституції України) — повинна не тільки утримуватися від порушень чи непропорційних обмежень прав і свобод людини, але й вживати належних заходів для забезпечення можливості їх повної реалізації кожним, хто перебуває під її юрисдикцією. З цієї метою законодавець та інші органи публічної влади мають забезпечувати ефективне правове регулювання, яке відповідає конституційним нормам і принципам, та створювати механізми, необхідні для задоволення потреб та інтересів людини. При цьому посиленна увага має бути зосереджена на особливо вразливих категоріях осіб» (абзац перший пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016).

Конституційний Суд України зазначав, що «обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними та несправедливими, вони мають встановлюватися виключно Конституцією і законами України, переслідувати легітимну мету, бути обумовленими суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційними та обґрунтованими, у разі обмеження конституційного права або свободи законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть можливість оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію цього права або свободи і не порушувати сутнісний зміст такого права» (абзац третій підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016). Отже, держава, регулюючи відносини матеріального підтримання одного з подружжя, має встановити ефективний та справедливий правовий механізм реалізації ним права на достатній життєвий рівень.

Юридичне регулювання відносин матеріального підтримання одного з подружжя має відповідати приписам Основного Закону України. Водночас заходи щодо встановлення обов'язку одного з подружжя (враховуючи, що таке утримання не фінансує держава за рахунок коштів Державного бюджету України чи місцевих бюджетів) не можуть бути надмірними та такими, що дають змогу державі безпідставно втручатися у приватне (особисте) і сімейне життя подружжя.

Прожитковий мінімум у контексті частини четвертої статті 75 Кодексу визначено у спосіб, що не враховує повною мірою і не може враховувати потреби непрацездатних осіб, а тому й не може бути універсальним для визначення рівня витрат на підтримання життєзабезпечення всіх без винятку людей. Зокрема, нужденність одного з подружжя, який є непрацездатним, повинна встановлюватися з урахуванням співвідношення між його заробітною платою, пенсією, іншими доходами та тими потребами, які є важливими для його нормального життєзабезпечення. Частина четверта статті 75 Кодексу викладена у такий спосіб, що не допускає можливості віднести категорію «нужденність» до оціночних понять, а тому позбавляє суд змоги тлумачити зміст цієї категорії та ухвалювати рішення на власне переконання з урахуванням усіх обставин справи, які мають істотне значення.

Прожитковий мінімум не відображає фактичного стану потреби особи у матеріальній допомозі, а навпаки, як убачається зі змісту частини четвертої статті 75 Кодексу, обмежує право одного з подружжя на утримання (аліменти). Крім того, оскільки особа пенсійного віку або особа з інвалідністю I, II чи III групи має пенсію чи соціальні виплати у розмірі, що можуть перевищити прожитковий мінімум, установлений законом, частина четверта статті 75 Кодексу не може бути застосована, а право на утримання не може бути реалізоване.

Конституційний Суд України зазначає, що потребу в матеріальній допомозі за наявності спору слід визначати в судовому порядку у кожному конкретному випадку

у спосіб зіставлення доходів і витрат позивача та відповідача, а також перебування в особи (відповідача) на утриманні інших осіб (батьків, дітей від інших шлюбів тощо), що дасть можливість повною мірою визначити матеріальну потребу одного з подружжя і можливості іншого з подружжя в наданні утримання (аліментів) та забезпечить тому з подружжя, хто є непрацездатним і потребує матеріальної допомоги, можливість її отримати, а призначення особі відповідної пенсії або іншої соціальної виплати не може залежати від виплат, які здійснює один із подружжя на утримання іншого з подружжя. Призначення державою соціальних виплат не може впливати на призначення аліментів на утримання одного з подружжя або ж виключати можливість такого призначення.

Протилежне унеможлиблює врахування судом усіх особливостей конкретної життєвої ситуації.

В Україні визнається і діє принцип верховенства права (частина перша статті 8 Основного Закону України). Конституційний Суд України зауважив, що «верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо» (третє речення абзацу другого підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004). Конституційний Суд України вказував, що основна мета верховенства права полягає, насамперед, в обмеженні влади держави над людиною, в убезпеченні від довільного втручання держави та її органів у певні сфери життєдіяльності людини (абзац перший підпункту 4.3 пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 20 червня 2019 року № 6-р/2019).

У Рішенні від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005 Конституційний Суд України дійшов такого висновку: «Із конституційних принципів рівності і справедливості випливає вимога визначеності, ясності і недвозначності правової норми, оскільки інше не може забезпечити її однакове застосування, не виключає необмеженості трактування у правозастосовній практиці і неминуче призводить до сваволі» (абзац другий підпункту 5.4 пункту 5 мотивувальної частини).

Європейська Комісія «За демократію через право» (Венеційська Комісія) у дослідженнях, ухвалених на її 86-му пленарному засіданні 25–26 березня 2011 року [CDL-AD(2011)003rev] та на 106-му пленарному засіданні 11–12 березня 2016 року [CDL-AD(2016)007], зазначила, що перешкоди для дієвого виконання приписів актів права можуть виникати не лише внаслідок незаконних чи недбалих дій з боку органів державної влади, а й через те, що якість законодавства унеможлиблює таке виконання; тому надзвичайно важливим є те, щоб ще до ухвалення актів права було здійснено їх оцінювання на предмет можливості практичного виконання, а також щоб була можливість уже після їх ухвалення здійснити перевірку на предмет того, чи їх може бути застосовано або ж чи застосовано їх у дієвий спосіб; це означає, що коли йдеться про верховенство права (*the rule of law*), то має здійснюватись оцінювання законодавства *ex ante* та *ex post* [пункт II. А.7.54].

У рішенні у справі *Shchokin v. Ukraine* від 14 жовтня 2010 року (заяви № 23759/03 та № 37943/06) Європейський суд з прав людини зазначив, зокрема, що «верховенство права (*the rule of law*) як один із засадничих принципів демократичного суспільства притаманне усім статтям Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі — Конвенція); відсутність потрібної ясності та точності національних приписів права, що призводить до різного тлумачення <...> порушувало вимогу „якості закону“ відповідно до Конвенції та не забезпечувало достатнього захисту від свавільного втручання органів державної влади у майнові права заявника» (§ 50, § 56).

Європейський суд з прав людини в рішенні у справі *Kopp v. Switzerland* від 25 березня 1998 року (заява № 23224/94) установив, що вислів «„відповідно до приписів актів права“ означає, що це також стосується якості актів права щоб вони були доступні для особи, якої вони стосуються, щоб надати цій особі змогу передбачити їх наслідки [приписів актів права] для себе, а також щоб вони відповідали принципів верховенства права (*the rule of law*)» (§ 55).

Здійснюючи перевірку оспорюваних приписів Кодексу на відповідність вимогам частини першої статті 8 Конституції України у системному зв'язку із частинами першою, третьою її статті 51, Конституційний Суд України визначає, що сім'я охороняється державою, однак охорона не має передбачати надмірне регулювання приватної сфери, втручання у сімейні відносини через установлення обмеження права на утримання (аліменти) непрацездатного з подружжя прожитковим мінімумом, який є базовим соціальним стандартом. Таке обмеження нівелює саму суть цього права та містить, на думку Конституційного Суду України, ознаки надмірного регулювання державою сімейного життя. Приписи частини четвертої статті 75 Кодексу щодо визначення рівня малозабезпеченості особи для отримання права на утримання разом із можливістю отримання сукупного доходу на рівні прожиткового мінімуму нівелюють саму можливість отримання відповідною особою права на утримання, що можна розглядати як втручання у приватне (особисте) та сімейне життя цієї особи, що суперечить меті приписів статті 75 Кодексу, які встановлюють право одного з подружжя на утримання.

Конституційний Суд України вважає, що частина четверта статті 75 Кодексу сформульована у такий спосіб, що не дає можливості суду визначити справедливі, належні критерії потреби у матеріальній допомозі виходячи із матеріального стану того з подружжя, який її потребує, із рівня його доходів та витрат, а також можливості отримання доходів із інших джерел, а отже, не відповідає принципу юридичної визначеності та однозначності правової норми, оскільки не може забезпечити її однакове застосування, що суперечить статті 8 Основного Закону України.

Установлення законодавчого обмеження у наданні матеріальної допомоги (аліментів) є несправедливим по суті і невинуватим з огляду на те, що законодавець має можливість обрати для досягнення цієї мети засіб, який менш обтяжливо зачіпав би сферу реалізації приватного (особистого) та сімейного життя без безпідставного втручання у зазначені сфери.

Отже, Конституційний Суд України вбачає невинуватим законодавчо обмежувати розміром прожиткового мінімуму межу, у разі недосягнення якої особу вважають такою, що потребує матеріальної допомоги іншого з подружжя, оскільки таке обмеження не може вважатися об'єктивно оціненим, обумовленим індивідуальними потребами одного з подружжя, що потребує матеріальної допомоги, та є надмірним втручанням (регулюванням) держави у право на отримання матеріальної допомоги та забезпечення її у більшому розмірі, оскільки полягає в обмеженні реалізації такого права (звужує його реалізацію до кола осіб, що потребують матеріальної допомоги).

З огляду на наведене Конституційний Суд України дійшов висновку, що частина четверта статті 75 Кодексу суперечить частині першій статті 8 Конституції України у системному зв'язку з частинами першою, третьою статті 51 Конституції України.

2.6. Відповідно до Конституції України кожен має право на повагу до його гідності (частина перша статті 28); кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло (стаття 48).

Людська гідність як джерело всіх прав і свобод людини та їх основа є однією із засадничих цінностей українського конституційного ладу. Із статті 3 Конституції України випливає обов'язок держави забезпечувати охорону та захист людської гідності [друге, третє речення абзацу другого підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 16 вересня 2021 року № 6-р(II)/2021]. Людська гідність — це абсолютна цінність, яка притаманна кожній людині; гідність людини ніхто і за жодних обставин не може обмежувати чи заперечувати, як і рівність усіх людей у своїй гідності та невіддільність їхніх засадничих прав [абзац п'ятий підпункту 2.2.1 підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 20 грудня 2023 року № 11-р(II)/2023].

Права і свободи людини випливають із людської гідності. Людська гідність, яку слід трактувати «як право, гарантоване статтею 28 Конституції України, і як конституційну цінність, яка наповнює сенсом людське буття, є фундаментом для усіх інших конституційних прав, мірилом визначення їх сутності та критерієм допустимості можливих обмежень таких прав» (перше речення абзацу шостого підпункту 2.3 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 22 травня 2018 року № 5-р/2018).

Держава зобов'язана створити ефективну систему соціального захисту різних категорій осіб, яка сприяла б узгодженню рівня їхнього життя з реалізацією права на достатній життєвий рівень для них та їхніх сімей шляхом надання відповідного соціального забезпечення; заходи соціального захисту мають втілювати ідеї соціальної солідарності та справедливості, бути спрямовані на охорону і захист особи при настанні можливих соціальних ризиків (абзац четвертий підпункту 2.3 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 22 травня 2018 року № 5-р/2018).

Конституційний Суд України вважає, що держава, виконуючи конституційний обов'язок щодо утвердження соціальних прав, має не лише створити систему соціального захисту, а й забезпечити її належне функціонування. Ця система повинна гарантувати охорону, зокрема, сім'ї, дитинства, материнства і батьківства. Конституційний Суд України в Рішенні від 22 березня 2023 року № 3-р(II)/2023 виснував, що «приписи статей 1, 3, 21, 28, 46, 48 Конституції України у їх взаємозв'язку вказують на позитивний обов'язок держави забезпечувати безумовний захист людської гідності та мінімальний соціальний захист людини, визначений приписами частини третьої статті 46 Конституції України» (перше речення абзацу четвертого підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини).

Аналіз зазначених юридичних позицій Конституційного Суду України дає підстави для висновку про те, що держава має забезпечувати особам, що втратили працездатність (суб'єкти права на утримання), у розумінні частини третьої статті 75 Кодексу охорону та захист людської гідності, гарантувати реалізацію конституційного права на достатній життєвий рівень.

Законодавець, перенісши до статті 75 Кодексу умови та інші критерії із площини публічного права в площину приватного права, не забезпечив дієвих механізмів для отримання нужденним членом подружжя матеріальної допомоги від іншого з подружжя для забезпечення належного рівня життя, що свідчить про невідповідність частини четвертої статті 75 Кодексу статтям 8, 46, 48 Конституції України.

Отже, Конституційний Суд України дійшов висновку, що частина четверта статті 75 Кодексу суперечить статті 3, частині першій статті 8, частині третій статті 46, статті 48, частинам першій, третій статті 51 Конституції України.

Ураховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, 151², 152, 153 Конституції України, на підставі статей 7, 32, 35, 51, 52, 65, 66, 74, 84, 88, 89, 91, 92, 94 Закону України «Про Конституційний Суд України»

Конституційний Суд України

у х в а л и в:

1. Визнати такою, що не відповідає Конституції України (є неконституційною), частину четверту статті 75 Сімейного кодексу України.

2. Частина четверта статті 75 Сімейного кодексу України, визнана неконституційною, утрачає чинність із дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

3. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим, остаточним та таким, що не може бути оскаржено.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України».

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

Summary to the Decision of the Constitutional Court of Ukraine No. 1-г/2024 dated October 29, 2024 in the case upon the constitutional petition of the Supreme Court regarding the compliance of Article 75.4 of the Family Code of Ukraine with the Constitution of Ukraine

The subject of the right to a constitutional petition — Supreme Court — appealed to the Constitutional Court of Ukraine to verify the compliance of Article 75.4 of the Family Code of Ukraine (hereinafter, the «Code») in accordance to which «one of the spouses is in need of financial assistance, if his/her salary, pension, income from the use of his/her property, other income do not provide him/her with the subsistence minimum established by law» with the Constitution of Ukraine (constitutionality).

The national legislation defines the legal nature of marriage, the key features of which are its registration with the voluntary consent of a man and a woman, equality of legal status of each spouse, as well as the procedure for its conclusion and dissolution, and the rights and obligations of spouses, including the maintenance of each other.

From the analysis of the provisions of Article 75 of the Code regarding the payment of maintenance (alimony) by one spouse in favour of the other in their essential connection with the provisions of the Constitution of Ukraine and the Code, it appears that such payment depends on the need for material assistance, but is not a social payment, state aid and is not a component of the right to social protection. Legal relations on spousal maintenance stem from the constitutional principle of equality of rights and obligations of each spouse in marriage and family, the requirement for the state to protect the family (as the basis of society) and are provided for in Articles 51.1, 51.3 of the Constitution of Ukraine.

The Constitutional Court of Ukraine emphasised that the rights and obligations of one of the spouses to support the other spouse are not only moral, but also social in its essence.

The normative regulation allowing for a situation where a person's total income (including social payments and benefits) is lower than the subsistence minimum established by law contradicts Article 46.3 of the Constitution of Ukraine.

The legal regulation of the relations of material maintenance of one of the spouses must comply with the provisions of the Fundamental Law. At the same time, measures to establish the obligation of one of the spouses (given that such maintenance is not financed by the state at the expense of the state budget or local budgets) shall not be excessive and allow the state to unreasonably interfere in the private (personal) and family life of the spouses.

The subsistence minimum in the context of Article 75.4 of the Code is defined in a way that does not fully take into account and cannot take into account the needs of disabled persons, and therefore cannot be universal for determining the level of costs for maintaining the life support of all people without exception.

The subsistence minimum does not reflect the actual state of a person's need for material assistance, but rather, as may be seen from the content of Article 75.4 of the Code, limits the right to the spousal maintenance (alimony). In addition, since a person of retirement age or a person with a disability of groups I, II or III has a pension or social benefits in an amount that may exceed the subsistence minimum established by law, Article 75.4 of the Code shall not be applied, and the right to spousal maintenance shall not be exercised.

The state's granting of social benefits cannot affect the granting of spousal maintenance or exclude the possibility of such granting.

The family is protected by the state, however the protection shall not involve excessive regulation of the private sphere, interference in family relations by limiting the right to maintenance (alimony) of a disabled spouse to the subsistence minimum, which is a basic social standard. Such a restriction negates the very essence of this right and, according to the Constitutional Court of Ukraine, contains signs of excessive state regulation of family life. The provisions of Article 75.4 of the Code regarding the determination of the level of poverty of a person for obtaining the right to maintenance, together with the possibility of obtaining a total income at the level of the subsistence minimum, eliminate the very possibility of obtaining the right to maintenance by the person concerned, which can be considered as interference with the private (personal) and family life of this person, which contradicts the purpose of the provisions of Article 75 of the Code, which establish the right of one of the spouses to maintenance.

The Constitutional Court of Ukraine believes that Article 75.4 of the Code is formulated in such a manner that it does not allow the court to determine fair, appropriate criteria for the need for financial assistance based on the financial situation of the spouse in need, the level of his/her income and expenses, as well as the possibility of receiving income from other sources, and therefore does not comply with the principle of legal certainty and unambiguity of a legal norm, since it cannot ensure its uniform application, which contradicts Article 8 of the Fundamental Law of Ukraine.

The imposition of a legislative restriction on the provision of material assistance (alimony) is unfair in its essence and unjustified given that the legislator has the opportunity to choose a means to achieve this goal that would be less burdensome to the realisation of private (personal) and family life without unreasonable interference in these areas.

The Constitutional Court of Ukraine considers it unjustified to legislatively restrict the size of the subsistence minimum to the limit, in case of not reaching which a person is considered to be in need of financial assistance from the other spouse, since such a limitation cannot be considered objectively assessed, determined by the individual needs of one of the spouses who needs financial assistance, is an excessive interference (regulation) of the state in the right to receive material assistance and to provide it in a larger amount, as it consists in limiting the realisation of such a right (narrows its implementation to the circle of persons in need of material assistance).

The Constitutional Court of Ukraine believes that the state, in exercising its constitutional duty to promote social rights, must not only establish a social protection system, but also ensure its proper functioning. This system must guarantee the protection of, inter alia, the family, childhood, maternity and paternity.

By transferring the conditions and other criteria from public law to private law in Article 75 of the Code, the legislator did not provide effective mechanisms for a spouse in need to receive financial assistance from the other spouse to ensure an adequate standard of living, which indicates that Article 75.4 of the Code is inconsistent with Articles 8, 46, 48 of the Constitution of Ukraine.

Article 75.4 of the Family Code of Ukraine is declared inconsistent with the Constitution of Ukraine (is unconstitutional) and shall cease to be effective from the date of this Decision delivery by the Constitutional Court of Ukraine.

Supplementary information:

- Universal Declaration of Human Rights of 1948;
- Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 1950;
- International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights of 1966;
- Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women of 1979;
- Convention on the Rights of the Child of 1989;
- Charter of Fundamental Rights of the European Union of 2000;
- Principles of European Family Law of 2004 drafted by the Commission on European Family Law;
- Report of the European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), adopted at its 86th plenary session on March 25–26, 2011 [CDL-AD(2011)003rev] and at its 106th plenary session on March 11–12, 2016 [CDL-AD(2016)007].

Cross-References:

Constitutional Court of Ukraine:

- no. 15-rp/2004, 02.11.2004;
- no. 5-rp/2005, 22.09.2005;
- no. 2-rp/2012, 20.01.2012;
- no. 2-rp/2016, 01.06.2016;
- no. 5-r/2018, 22.05.2018;
- no. 6-r/2019, 20.06.2019;
- no. 6-r(II)/2021, 16.09.2021;
- no. 3-r(II)/2023, 22.03.2023;
- no. 11-r(II)/2023, 20.12.2023.

European Court of Human Rights:

- *Shchokin v. Ukraine*, nos. 23759/03, 37943/06, 14.10.2010;
- *Kopp v. Switzerland*, no. 23224/94, 25.03.1998.

ОКРЕМА ДУМКА (ЗБІЖНА)

судді Конституційного Суду України Олега Первомайського у справі за конституційним поданням Верховного Суду про відповідність Конституції України (конституційність) частини четвертої статті 75 Сімейного кодексу України

Велика палата Конституційного Суду України (далі — Конституційний Суд) 29 жовтня 2024 року ухвалила Рішення у справі № 1-1/2023(72/23) за конституційним поданням Верховного Суду про відповідність Конституції України (конституційність) частини четвертої статті 75 Сімейного кодексу України № 1-р/2024 (далі — Рішення), яким визнала зазначений припис таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним).

На підставі статті 93 Закону України «Про Конституційний Суд України», § 74 Регламенту Конституційного Суду України вважаю за потрібне викласти окрему думку (збіжну) щодо Рішення та низки значущих для цього конституційного провадження понять та явищ.

Що ухвалив Конституційний Суд

1. Предметом конституційного контролю у цій справі була частина четверта статті 75 Сімейного кодексу України (далі — Кодекс), за якою *«один із подружжя є таким, що потребує матеріальної допомоги, якщо заробітна плата, пенсія, доходи від використання його майна, інші доходи не забезпечують йому прожиткового мінімуму, встановленого законом»*.

За результатами розгляду справи Конституційний Суд дійшов висновку, що частина четверта статті 75 Кодексу суперечить статті 3, частині першій статті 8, частині третій статті 46, статті 48, частинам першій, третій статті 51 Основного Закону України, на підставі чого визнав цей припис Кодексу таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним).

Складники мотивації Рішення

2. Існує низка аксіом сучасного конституціоналізму, що є застосовними й під час здійснення конституційного контролю. Наразі вважаю доречним зазначити лише три з них.

По-перше, Конституція України є цілісним актом установчої влади, усі приписи якої перебувають у присутньому взаємозв'язку.

По-друге, Конституція України має найвищу юридичну силу, а тому будь-який закон має розвивати, конкретизувати й деталізувати конституційні приписи і не повинен їм суперечити. Не є винятком із цього судження і приписи Кодексу.

По-третє, критерієм конституційності приписів актів права є їх відповідність вимогам Конституції України. Тому виявлення за наслідками конституційного контролю, наприклад, беззмістовності, алогічності чи навіть огидності певної норми не є самодостатнім аргументом для висновку про її неконституційність, оскільки щодо норми права має бути встановлена саме її невідповідність Конституції України, а не суперечність здоровому глузду, невідповідність політичним обіцянкам тощо.

3. Ураховуючи наведені вище міркування, слід визнати, що Конституційний Суд загалом правильно застосував у цьому конституційному провадженні для перевірки на відповідність Основному Закону України одразу кілька його приписів, а саме приписи статті 3, частини першої статті 8, частини третьої статті 46, статті 48, частин першої, третьої статті 51.

Однак, незважаючи на те, що Конституційний Суд виснував невідповідність частини четвертої статті 75 Кодексу одразу кільком конституційним приписам, осердям цієї справи, на моє переконання, був лише один із них — друге речення частини першої статті 51, за якою *«кожен із подружжя має рівні права і обов'язки у шлюбі та сім'ї»*.

Конституційний Суд у Рішенні серед іншого зазначив, що *«правовідносини щодо утримання у подружжі впливають із конституційного принципу рівності прав і обов'язків кожного із подружжя у шлюбі та сім'ї»* (друге речення абзацу другого підпункту 2.4 пункту 2 мотивувальної частини).

Отже, припис частини четвертої статті 75 Кодексу був одним із тих законів, що в певній ділянці шлюбних відносин мав розвивати, конкретизувати й деталізувати припис другого речення частини першої статті 51 Конституції України та не мав йому суперечити.

4. Обґрунтовуючи Рішення, Конституційний Суд послався не лише на Конституцію України та юридичні позиції, що були ним сформульовані раніше, а також на низку міжнародних актів (підпункт 2.2 пункту 2 мотивувальної частини).

Ураховуючи предмет конституційного контролю, важливе місце займають *«Принципи європейського сімейного права»*, які були представлені на конференції 9–11 грудня 2004 року (*University of Utrecht, The Netherlands «Principles of European Family Law. Divorce, Maintenance between Former Spouses and Parental Responsibilities»*) (далі — Принципи), розроблені Комісією з європейського сімейного права (*Commission on European Family Law*) (далі — Комісія), за якими, зокрема, *«утримання у подружжі <...> має бути обмеженим і ґрунтуватися на потребі у фінансовій підтримці. Утримання зазвичай присуджують, коли один із подружжя значно економічно слабший за іншого і не має змоги підтримувати достатній рівень життя після розлучення <...>. Комісія виступає за справедливість, гарантуючи, що підтримання у подружжі — не покарання або надмірно обтяжливий захід для того з подружжя, хто сплачує аліменти, а мета його полягає в тому, щоб збалансувати фінансовий стан обох сторін після розірвання шлюбу, не ставлячи жодну з них у несправедливе становище»* (абзаци сьомий — дев'ятий підпункту 2.4 пункту 2 мотивувальної частини).

Вважаю, що саме з огляду на зміст припису другого речення частини першої статті 51 Конституції України та Принципів Конституційний Суд у Рішенні зазначив, що *«прожитковий мінімум не відображає фактичного стану потреби особи у матеріальній допомозі, а навпаки <...> обмежує право одного з подружжя на утримання (аліменти)»* (абзац п'ятий підпункту 2.5 пункту 2 мотивувальної частини); *«потребу в матеріальній допомозі <...> слід визначати <...> у кожному конкретному випадку у спосіб зіставлення доходів і витрат позивача та відповідача <...>. Призначення державою соціальних виплат не може впливати на призначення аліментів на утримання одного з подружжя або ж виключати можливість такого призначення»* (абзац шостий підпункту 2.5 пункту 2 мотивувальної частини).

Тобто потреба в наданні майнової підтримки одному із подружжя обумовлена не потребою надання цій особі соціальної допомоги (у розумінні статті 46 Конституції

України) чи її «нужденністю», а тим, що наявна істотна нерівність у майновому становищі подружжя незалежно від того, чи є один із подружжя нужденним або таким, що потребує соціального захисту.

Унаслідок чого надання одним із подружжя майнової допомоги іншому подружжю реалізує компенсаторну функцію приватного права та забезпечує на розумний проміжок часу для того з подружжя, який отримує таку допомогу, «достатній рівень життя». При цьому критерієм визначення достатності розміру майнової допомоги від одного з подружжя іншому має бути не один зі складників механізму соціального захисту особи — прожитковий мінімум, установлений законом, а майнові статки обох із подружжя, майновий рівень їхнього шлюбного життя та інші значущі для розв'язання цього питання обставини.

Дискусійні складники мотивації Рішення

5. Вважаю, що мотивувальна частина Рішення містить аргументи, що не узгоджуються з основою мотивації неконституційності припису частини четвертої статті 75 Кодексу.

Так, Конституційний Суд у Рішенні, з одного боку, цілком слушно виснував, що «із аналізу приписів статті 75 Кодексу в частині виплати утримання (аліментів) одним із подружжя на користь іншого у їх присутньому зв'язку з приписами Конституції України, Кодексу вбачається, що така виплата залежить від потреби в матеріальній допомозі, однак не є соціальною виплатою, державною допомогою та не є складовою права на соціальний захист» (перше речення абзацу другого підпункту 2.4 пункту 2 мотивувальної частини), а з іншого боку, у Рішенні є посилання на низку юридичних позицій, що були сформульовані Конституційним Судом, за якими, зокрема, «держава зобов'язана створити ефективну систему соціального захисту різних категорій осіб, яка сприяла б узгодженню рівня їхнього життя з реалізацією права на достатній життєвий рівень»; «приписи статей 1, 3, 21, 28, 46, 48 Конституції України у їх взаємозв'язку вказують на позитивний обов'язок держави забезпечувати <...> мінімальний соціальний захист людини, визначений приписами частини третьої статті 46 Конституції України» (абзаци четвертий, п'ятий підпункту 2.6 пункту 6 мотивувальної частини).

Сторонній підготовлений читач Рішення може дійти логічного висновку, що юридичні позиції Конституційного Суду стосовно позитивних обов'язків держави в ділянці соціального захисту не є релевантними для цього конституційного провадження. Тобто нема потреби в посиланні на ці юридичні позиції в мотивації Рішення.

6. Недоречна, на мою думку, наявність у мотивації Рішення поняття «нужденність», оскільки його застосування спотворює саме розуміння умов, за наявності яких можливе здійснення особою права на отримання майнової допомоги від іншого із подружжя.

Іншими словами, якщо за висновком Конституційного Суду помилковим є застосування у частині четвертій статті 75 Кодексу поняття «прожиткового мінімуму», визначеного законом, то за схожою логікою розмірковувань нема потреби в посиланні в Рішенні на поняття «нужденності».

Загальні висновки та міркування

7. Держава та її закони, безперечно, не є найкращими регуляторами шлюбних відносин. Однак конституційні гарантії, що надані в цій ділянці суспільних відносин, не

мають бути перетворені в ілюзію або абстракцію в той момент, коли в їх дієвості та ефективності є найбільша потреба — під час юридичного спору між подружжям та/або припинення шлюбу.

Надмірне втручання держави у відносини подружжя, яке кохає, поважає та підтримує одне одного, виглядає як певне збочення. Водночас самоусунення чи стриманість держави у розв'язанні юридичних спорів подружжя або ухвалення неякісних законодавчих приписів, що мають бути застосовані для розв'язання цих спорів, мають ознаки конституційного порушення.

Тому з міркувань, наведених у Рішенні, частина четверта статті 75 Кодексу визнана такою, що не відповідає Конституції України (є неконституційною).

При цьому на виконання вимог Конституції України та Рішення для розвитку, конкретизації й деталізації конституційних приписів відповідні зміни мають бути внесені до низки статей глави 9 Кодексу.

8. Насправді, шлюб — це не стільки про права, скільки про обов'язки. У разі незгоди з цим судженням людина має кілька разів подумати, чи готова вона до його укладення.

Одним із віддалених юридичних наслідків укладення шлюбу є обов'язок одного із подружжя надавати майнову допомогу іншому з подружжя, зокрема й колишньому, якщо останній є економічно слабкішим.

Чи виглядає цей обов'язок як юридична аномалія? Звісно, певною мірою — так, але й сам шлюб та передумови його укладення не можуть бути виміряні винятково раціональними міркуваннями.

Можливо, філософи та соціологи мають рацію в своїх прогнозах щодо подальшої невідвортної кризи інституту шлюбу в його сучасному розумінні цінностей західної цивілізації. Уявлення про шлюб та його значення для подружжя і суспільства у цілому змінились, як і багато чого іншого в сучасному світі. Однак зрозуміло, що правдиві відповіді на такі футурологічні передбачення поки надійно сховані у мороці майбутнього, й шлюб як конституційне та соціальне явище «переживе» багатьох з тих, що заперечують його історичну перспективу.

У сьогоднішній шлюб продовжує бути підґрунтям природного існування та соціального буття людини. Шлюб для тих, кому в ньому пощастило усупереч економічним та соціальним змінам, війнам і пандеміям, є фортецею для двох, місцем та водночас джерелом їхньої життєвої сили та професійної наснаги, особистим Енфілдом (*Anfield*)¹, на якому, як відомо, «*You'll never walk alone*»².

Суддя
Конституційного Суду України

Олег ПЕРВОМАЙСЬКИЙ

¹ Стадіон ФК Ліверпуль (*Liverpool FC*).

² Укр. — «ти ніколи не будеш іти один».

УХВАЛА ВЕЛИКОЇ ПАЛАТИ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

**про закриття конституційного провадження
у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України
щодо відповідності Конституції України (конституційності)
приписів розділу I, абзацу другого підпункту 1 пункту 2 розділу II
Закону України «Про визнання таким, що втратив чинність,
Закону України „Про перелік об’єктів права державної власності,
що не підлягають приватизації“»**

Київ
1 жовтня 2024 року
№ 6-уп/2024

Справа № 1-293/2019(6991/19)

Велика палата Конституційного Суду України у складі:

Кривенко Віктор Васильович (голова засідання),
Городовенко Віктор Валентинович (доповідач),
Гришук Оксана Вікторівна,
Кичун Віктор Іванович,
Колісник Віктор Павлович,
Лемак Василь Васильович,
Мойсик Володимир Романович,
Олійник Алла Сергіївна,
Первомайський Олег Олексійович,
Петришин Олександр Віталійович,
Різник Сергій Васильович,
Філюк Петро Тодосьович,
Юровська Галина Валентинівна,

розглянула на пленарному засіданні справу за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів розділу I, абзацу другого підпункту 1 пункту 2 розділу II Закону України «Про визнання таким, що втратив чинність, Закону України „Про перелік об’єктів права державної власності, що не підлягають приватизації“» від 2 жовтня 2019 року № 145–IX (Відомості Верховної Ради України, 2019 р., № 46, ст. 302).

Заслухавши суддю-доповідача Городовенка В.В. та дослідивши матеріали справи, Велика палата Конституційного Суду України

у с т а н о в и л а:

1. Суб’єкт права на конституційне подання — 51 народний депутат України — звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням розглянути питання щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів розділу I, абзацу дру-

гого підпункту 1 пункту 2 розділу II Закону України «Про визнання таким, що втратив чинність, Закону України „Про перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації“» від 2 жовтня 2019 року № 145-IX (далі — Закон № 145).

Відповідно до припису розділу I Закону № 145 Верховна Рада України визнала таким, що втратив чинність, Закон України «Про перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації» від 7 липня 1999 року № 847-XIV зі змінами (далі — Закон № 847).

Приписом абзацу другого підпункту 1 пункту 2 розділу II Закону № 145 із частини другої статті 4 Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна» від 18 січня 2018 року № 2269-VIII (далі — Закон № 2269) абзац дев'ятнадцятий виключено.

Автори клопотання вважають, що припис розділу I Закону № 145 суперечить статті 1, частині другій статті 6, частинам першій, другій статті 8, частині четвертій статті 13, статті 16, частині першій статті 17, частині другій статті 19, пунктам 33, 36 частини першої статті 85 Конституції України, а припис абзацу другого підпункту 1 пункту 2 розділу II Закону № 145 — частині четвертій статті 13, частині першій статті 17 Конституції України.

На підтвердження своєї позиції суб'єкт права на конституційне подання посилається на Конституцію України, юридичні позиції Конституційного Суду України, міжнародні акти, закони України, акти Президента України та Кабінету Міністрів України.

2. Третя колегія суддів Другого сенату Конституційного Суду України Ухвалою від 25 листопада 2019 року № 298-3(II)/2019 відкрила конституційне провадження у цій справі.

Велика палата Конституційного Суду України Ухвалою від 28 листопада 2019 року № 54-у/2019 ухвалила розглянути цю справу у формі усного провадження.

3. Велика палата Конституційного Суду України дійшла висновку, що є підстави для закриття конституційного провадження у справі з огляду на таке.

Згідно із Законом України «Про Конституційний Суд України» Велика палата Конституційного Суду України закриває конституційне провадження у справі, якщо під час пленарного засідання будуть виявлені підстави, визначені статтею 62 цього закону (частина четверта статті 63); такими підставами є, зокрема, неналежність до повноважень Конституційного Суду України питань, порушених у конституційному поданні, невідповідність конституційного подання вимогам, установленим цим законом (пункти 2, 3 статті 62).

4. Конституційний Суд України вирішує, зокрема, питання про відповідність Конституції України (конституційність) законів України (частина перша статті 147, пункт 1 частини першої статті 150 Конституції України).

Законом України «Про Конституційний Суд України» визначено, що конституційним поданням є подане до Конституційного Суду України письмове клопотання «щодо визнання акта (його окремих положень) неконституційним» (пункт 1 частини першої статті 51).

Отже, у конституційному поданні має бути порушене питання, зокрема, щодо визнання неконституційним саме закону України (його окремих приписів).

4.1. Суб'єкт права на конституційне подання, твердячи про невідповідність статті 1, частині другій статті 6, частинам першій, другій статті 8, частині четвертій стат-

ті 13, статті 16, частині першій статті 17, частині другій статті 19, пунктам 33, 36 частини першої статті 85 Конституції України припису розділу I Закону № 145, яким визнано таким, що втратив чинність Закон № 847, вказує, зокрема, що «Верховна Рада України <...> проігнорувала законні очікування суспільства, окремих громадян, відмовивши їм в одному з проявів справедливості у праві, сутність якої зводиться до юридичної визначеності правового регулювання щодо такої важливої суспільної категорії як державна власність та наявність переліку об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації»; «відбулося руйнування принципу юридичної визначеності, оскільки <...> дії Верховної Ради України спричинили суперечливість правового регулювання в зазначеній сфері та порушили гарантії щодо недопустимості його зміни з порушенням засадничих принципів права, породивши відповідну прогалину». На думку авторів клопотання, припис розділу I Закону № 145 спричиняє неконституційне «самоусунення Верховної Ради України від здійснення конституційно закріплених за нею обов'язків щодо затвердження переліку об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації, і як наслідок, — реалізації функції парламентського контролю за стратегічним питанням національної безпеки — об'єктами права державної власності».

4.2. Велика палата Конституційного Суду України виходить із того, що пунктом 36 частини першої статті 85 Конституції України визначено повноваження Верховної Ради України щодо затвердження переліку об'єктів права державної власності, які не підлягають приватизації, що є важливою та дієвою конституційною гарантією охорони, захисту та збереження таких об'єктів.

Перелік об'єктів, які не підлягають приватизації у зв'язку з їх загальнодержавним значенням, був затверджений Постановою Верховної Ради України від 3 березня 1995 року № 88/95-ВР, після ухвалення Конституції України перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації, було визначено Законом № 847. Верховна Рада України, ухваливши Закон № 145, приписом розділу I якого визнано таким, що втратив чинність, Закон № 847, фактично з 20 жовтня 2019 року (дата набрання чинності Законом № 145) скасувала перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації.

Відповідно до Закону № 145 протягом трьох місяців із дня опублікування Закону № 145 Кабінет Міністрів України повинен розробити та подати на затвердження Верховній Раді України перелік акціонерних товариств, частка корпоративних прав, що належать державі, у статутних капіталах яких не може бути меншою ніж 50 відсотків + 1 акція, та акціонерних товариств, створених у спосіб перетворення державних підприємств, частка корпоративних прав, що належать державі, у статутних капіталах яких не може бути меншою ніж 50 відсотків + 1 акція (пункт 5 розділу III «Прикінцеві та перехідні положення»).

У Верховній Раді України 2 вересня 2020 року зареєстровано, зокрема, проект закону України про перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації (реєстр. № 4020), у Пояснювальній записці до якого вказано, що «фактично склалася ситуація, коли за відсутності переліку об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації, питання захисту майнових інтересів держави в цій частині регулюється статтею 4 Закону України „Про приватизацію державного і комунального майна“ шляхом визначення окремих категорій державного майна, що не підлягає приватизації»; «крім того, відбулися суттєві зміни як у сфері законодавчого регулювання, так і у фінансово-господарському становищі підприємств, включених до переліків»; «з метою оптимізації та зменшення навантаження на державний сектор еконо-

міки, а також посилення контролю держави за збереженням і використанням майна акціонерних товариств, казенних та державних підприємств, установ і організацій, що не підлягають приватизації необхідним є оновлення переліку об'єктів державної власності, що не підлягають приватизації».

Ураховуючи наведене Велика палата Конституційного Суду України вважає, що автори клопотання, твердячи про неконституційність припису розділу I Закону № 145, фактично порушують питання про наявність законодавчої прогалини, спричиненої тим, що Верховна Рада України не затвердила переліку об'єктів права державної власності, які не підлягають приватизації.

Велика палата Конституційного Суду України зазначає, що Конституційний Суд України вже розглядав питання щодо законодавчого упущення (*legislative omission*), яке «є не звичайною законодавчою прогалиною (лакуною)», а «є порушенням Конституції України» (абзац перший підпункту 5.7 пункту 5 мотивувальної частини Рішення від 23 грудня 2022 року № 3-р/2022). Проте не є таким законодавчим упущенням та не може бути перевірено на відповідність Конституції України (конституційність) відсутність затвердженого законодавцем переліку об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації. Зазначене вказує лише на те, що законодавець не реалізував свого конституційного повноваження, визначеного пунктом 36 частини першої статті 85 Конституції України.

4.3. Велика палата Конституційного Суду України зважає на практику конституційних судів європейських країн стосовно можливості розгляду в конституційному провадженні питань щодо відсутності регулювання суспільних відносин.

Конституційний Суд Литовської Республіки наголошує, що слід відрізнити законодавче упущення, яке є наслідком бездіяльності суб'єкта правотворчості, який ухвалив відповідний юридичний акт, від законодавчих прогалин, що виникли внаслідок того, що потрібні правотворчі дії взагалі не були здійснені, тобто жоден суб'єкт правотворчості не ухвалив юридичного акта для врегулювання певних суспільних відносин, і через це суспільні відносини є юридично неврегульованими; за певних обставин, особливо коли Конституція вимагає юридичного регулювання суспільних відносин (а іноді прямо вказує, що вони мають бути врегульовані не будь-яким юридичним актом, а конституційним законом або законом), невчинення правотворчих дій *de facto* може створювати передумови для виникнення антиконституційної ситуації — такого стану суспільних відносин, за якого їх формують за відсутності юридичного підґрунтя; однак таке юридичне регулювання, точніше його відсутність, не є законодавчим упущенням; за Конституцією Конституційний Суд Литовської Республіки не наділений повноваженнями досліджувати відсутність ухвалюваних правотворчих рішень державними органами, ухилення або зволікання з ухваленням таких рішень, а також бездіяльність, зумовлену іншими мотивами, навіть якщо внаслідок такої бездіяльності в юридичній системі виникають прогалини чи інші чітко не визначені правовідносини (підпункт 6.2.3.2 підпункту 6.2.3 підпункту 6.2 пункту 6, пункт 18 мотивувальної частини рішення від 8 серпня 2006 року № 34/03).

З огляду на наведене є підстави для закриття конституційного провадження у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) припису розділу I Закону № 145 згідно з пунктом 2 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» — неналежність до повноважень Конституційного Суду України питань, порушених у конституційному поданні.

5. Відповідно до Закону України «Про Конституційний Суд України» «у конституційному поданні щодо конституційності акта (його окремих положень) зазначаються акт (його конкретні положення), що належить перевірити на відповідність Конституції України, та конкретні положення Конституції України, на відповідність яким належить перевірити акт (його окремі положення), а також обґрунтування тверджень щодо неконституційності акта (його окремих положень)» (частина третя статті 51).

Отже, суб'єкт права на конституційне подання, твердячи про невідповідність Конституції України закону України (його окремих приписів), повинен обґрунтувати твердження щодо такої невідповідності.

5.1. Аналіз конституційного подання дає підстави для висновку, що автори клопотання, твердячи про невідповідність припису абзацу другого підпункту 1 пункту 2 розділу II Закону № 145 приписам частини четвертої статті 13, частини першої статті 17 Конституції України, фактично обмежились зіставленням указанного припису Закону № 145 з іншими приписами законодавства України щодо питань регулювання статусу національного оператора поштового зв'язку. Зазначене та цитування суб'єктом права на конституційне подання окремих юридичних позицій Конституційного Суду України, приписів міжнародних актів та законодавства України без аргументації невідповідності Конституції України припису підпункту 1 пункту 2 розділу II Закону № 145 не можна вважати обґрунтуванням тверджень щодо неконституційності цього припису (ухвали Великої палати Конституційного Суду України від 21 грудня 2017 року № 13-у/2017, від 24 травня 2018 року № 23-у/2018, від 24 травня 2018 року № 24-у/2018, від 31 травня 2018 року № 27-у/2018, від 7 червня 2018 року № 34-у/2018).

Автори клопотання, обґрунтовуючи твердження щодо неконституційності припису абзацу другого підпункту 1 пункту 2 розділу II Закону № 145, висловлюють припущення, що виключення цим приписом із частини другої статті 4 Закону № 2269 абзацу дев'ятого, за яким національного оператора поштового зв'язку було віднесено до об'єктів, що не підлягають приватизації, «призвело до втрати Укрпоштою відповідного статусу, стало передумовою для можливого відчуження майна цього суб'єкта господарювання, яке на сьогодні знаходиться в державній власності, на користь фізичних чи юридичних осіб, що унеможливить надання якісних поштових послуг на всій території України за доступними цінами». Конституційний Суд України неодноразово зазначав, що припущення не можна вважати аргументами на підтвердження неконституційності правових актів чи їх окремих приписів (ухвали Конституційного Суду України від 13 квітня 2004 року № 32-у/2004, від 30 червня 2011 року № 21-у/2011, від 2 вересня 2015 року № 34-у/2015).

З огляду на відсутність обґрунтування тверджень щодо неконституційності припису абзацу другого підпункту 1 пункту 2 розділу II Закону № 145 Велика палата Конституційного Суду України вважає, що є підстави для закриття конституційного провадження у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) зазначеного припису Закону № 145 згідно з пунктом 3 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідповідність конституційного подання вимогам, передбаченим цим законом.

Ураховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, 153 Конституції України, на підставі статей 7, 32, 35, 51, 62, 63, 65, 66, 83, 86 Закону України «Про Конституційний Суд України», відповідно до § 48, § 53 Регламенту Конституційного Суду України Велика палата Конституційного Суду України

у х в а л и л а:

1. Закрити конституційне провадження у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) припису розділу I Закону України «Про визнання таким, що втратив чинність, Закону України „Про перелік об’єктів права державної власності, що не підлягають приватизації“» від 2 жовтня 2019 року № 145–ІХ на підставі пункту 2 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» — неналежність до повноважень Конституційного Суду України питань, порушених у конституційному поданні.

2. Закрити конституційне провадження у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) припису абзацу другого підпункту 1 пункту 2 розділу II Закону України «Про визнання таким, що втратив чинність, Закону України „Про перелік об’єктів права державної власності, що не підлягають приватизації“» від 2 жовтня 2019 року № 145–ІХ на підставі пункту 3 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідповідність конституційного подання вимогам, передбаченим цим законом.

3. Ухвала Великої палати Конституційного Суду України є остаточною.

**ВЕЛИКА ПАЛАТА
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

ОКРЕМА ДУМКА

**судді Конституційного Суду України Городовенка В.В.
стосовно Ухвали Великої палати Конституційного Суду України
про закриття конституційного провадження у справі
за конституційним поданням 51 народного депутата України
щодо відповідності Конституції України (конституційності)
приписів розділу I, абзацу другого підпункту 1 пункту 2 розділу II
Закону України «Про визнання таким, що втратив чинність,
Закону України „Про перелік об’єктів права державної власності,
що не підлягають приватизації“»**

Велика палата Конституційного Суду України Ухвалою від 1 жовтня 2024 року № 6-уп/2024 (далі — Ухвала) закрила конституційне провадження у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів розділу I, абзацу другого підпункту 1 пункту 2 розділу II Закону України «Про визнання таким, що втратив чинність, Закону України „Про перелік об’єктів права державної власності, що не підлягають приватизації“» від 2 жовтня 2019 року № 145–IX (далі — Закон № 145).

Ураховуючи виняткову роль Конституційного Суду України (далі — Суд) в забезпеченні верховенства Конституції України, принципу верховенства права (правовладдя), підтриманні конституційного правопорядку, на підставі статті 93 Закону України «Про Конституційний Суд України» та § 74 Регламенту Конституційного Суду України вважаю за потрібне викласти окрему думку стосовно Ухвали.

1. Конституційний вимір ситуації із незатвердженням законодавцем переліку об’єктів права державної власності, що не підлягають приватизації

Ухвалою Велика палата Суду закрила конституційне провадження у справі, зокрема, щодо відповідності Конституції України (конституційності) припису розділу I Закону № 145 на підставі пункту 2 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» — неналежність до повноважень Суду питань, порушених у конституційному поданні. Велика палата Суду виходила з того, що «пунктом 36 частини першої статті 85 Конституції України визначено повноваження Верховної Ради України щодо затвердження переліку об’єктів права державної власності, які не підлягають приватизації, що є важливою та дієвою конституційною гарантією охорони, захисту та збереження таких об’єктів» (абзац перший підпункту 4.2 пункту 4 мотивувальної частини Ухвали). Однак Суд не досліджував питання незатвердження законодавцем переліку таких об’єктів, а лише констатував відсутність такого переліку і те, що «законодавець не реалізував свого конституційного повноваження, визначеного пунктом 36 частини першої статті 85 Конституції України» (третє речення абзацу шостого підпункту 4.2 пункту 4 мотивувальної частини Ухвали).

Однак ситуація із незатвердженням законодавцем переліку об’єктів права державної власності, що не підлягають приватизації, яка триває ще з 2019 року, значно складніша, аніж її висвітлено в Ухвалі, має конституційний вимір і заслуговує на оцінку Суду з огляду на таке.

1.1. Згідно з Основним Законом України єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент — Верховна Рада України (стаття 75). Діяльність парламенту, як убачається з приписів статей 85, 92 Конституції України, має на меті передусім забезпечення народного представництва, ухвалення законів та здійснення інших конституційних повноважень, що стосуються визначення засадничих питань захисту та забезпечення як значущих інтересів держави й суспільства, так і конституційних прав і свобод людини і громадянина. Тому здійснення законодавцем цих конституційних повноважень й ухвалення на їх виконання потрібних законів не є самоціллю, а зумовлене вимогами статей 1, 3, 6, 8, 19 Конституції України та потребою у виконанні головного обов'язку держави щодо утвердження й забезпечення прав і свобод людини і громадянина, підтримання дієвості принципу верховенства права (правовладдя) та стабільності конституційного правопорядку загалом.

За Конституцією України до повноважень Верховної Ради України належить затвердження переліку об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації, визначення правових засад вилучення об'єктів права приватної власності (пункт 36 частини першої статті 85); виключно законами України визначається правовий режим власності (пункт 7 частини першої статті 92).

Суд наголошував, що, «розглядаючи норми пункту 36 частини першої статті 85 Конституції України, слід мати на увазі передусім положення пункту 7 частини першої статті 92 Конституції України, згідно з яким правовий режим власності визначається виключно законами України. З цього випливає, що перелік об'єктів права власності, які не підлягають приватизації, не є постійним і незмінюваним; Верховна Рада України може вносити до цього переліку відповідні зміни» (абзац п'ятий пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 1 липня 1998 року № 9-рп/98); «власність є матеріальною основою суспільного розвитку, а питання володіння, користування і розпорядження нею — ключовими у діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Здійснення права державної власності включає відчуження державного майна, яке реалізується органами державної влади та іншими уповноваженими на це суб'єктами» (перше, друге речення абзацу першого пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 29 вересня 2009 року № 22-рп/2009).

Отже, законодавець має дискреційні повноваження щодо визначення законом категорій об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації, внесення змін до переліку таких об'єктів для підвищення ефективності використання державної власності, прискорення економічного розвитку та задоволення актуальних потреб держави й суспільства. Однак це не означає, що законодавець може нехтувати вимогами пункту 36 частини першої статті 85 Конституції України та не затверджувати переліку об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації.

1.2. У Рішенні від 29 вересня 2009 року № 22-рп/2009 Суд наголосив, що «приватизація державного майна є суспільно значимим процесом, у ході якого здійснюється роздержавлення власності» (друге речення абзацу другого пункту 4 мотивувальної частини).

Тобто внаслідок приватизації об'єктів права державної власності держава втрачає право власності на ці об'єкти, тоді як серед них є ті, що створюють матеріальну основу для існування держави як такої. Тому держава зобов'язана забезпечити належні охорону, захист і збереження об'єктів права державної власності, особливо якщо вони є стратегічно важливими для держави й суспільства.

З огляду на наведене у пункті 36 частини першої статті 85 Конституції України встановлено виняткове повноваження Верховної Ради України щодо затвердження переліку об'єктів права державної власності, які не підлягають приватизації, що є важливою конституційною гарантією охорони, захисту та збереження таких об'єктів. Із цього конституційного припису в його посутньому взаємозв'язку з пунктом 7 частини першої статті 92 Основного Закону України вбачається, що зазначений перелік, який стосується питання правового режиму власності, має бути затверджений саме законом, що, до того ж, з огляду на стійкість і виваженість процедури ухвалення закону сприяє стабільності та визначеності юридичних механізмів охорони, захисту та збереження об'єктів права державної власності, які не підлягають приватизації, від неправомірної їх приватизації.

Отже, закон, яким Верховна Рада України затверджує цей перелік, є спеціальним і має містити чіткий список об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації. Саме таке виняткове повноваження Верховної Ради України є дієвою конституційною гарантією від неправомірного відчуження об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації. Водночас ця конституційна гарантія буде ілюзорною, якщо зазначене повноваження законодавця не розглядати як його конституційний обов'язок.

1.3. Вважаю, що, розглядаючи виняткове повноваження Верховної Ради України щодо «затвердження переліку об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації», як її конституційний обов'язок, варто виходити з того, що для виконання державою визначених приписами статті 16 Конституції України позитивних обов'язків із забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, збереження генофонду Українського народу, здійснення закріплених у частині першій її статті 17 найважливіших функцій із захисту суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки потрібне використання об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації, відповідного функціонального призначення.

Об'єкти права державної власності, що не підлягають приватизації, забезпечують національну безпеку України, а їх приватизація створює суттєві ризики для безпеки держави. Це зумовлює потребу в забезпеченні посиленої охорони, збереженні та належному функціонуванні вказаних об'єктів як стратегічно важливих складників безпеки держави, захисту її суверенітету і територіальної цілісності.

До того ж в Україні відповідно до Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022 зі змінами запроваджено воєнний стан, а отже, на сьогодні надзвичайно важливим питанням є всебічна охорона, захист та збереження об'єктів права державної власності, що забезпечують економічну та інформаційну безпеку, розширюють оборонні можливості держави, посилюють захист суверенітету і територіальної цілісності України. Відчуження вказаних об'єктів поза дієвим контролем держави, зокрема підприємств із виготовлення та ремонту всіх видів зброї, що перебуває на озброєнні Збройних Сил України, інших, утворених відповідно до закону, військових формувань, Служби безпеки України, спеціальних об'єктів зв'язку, є загрозою суверенітету та територіальній цілісності України.

У Рішенні від 6 квітня 2022 року № 1-р(П)/2022 Суд наголосив: «Беручи до уваги, що врегулювання відповідних питань належить до розсуду Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України та інших органів державної влади в межах їх конституційних повноважень <...> заходи в сфері оборони держави мають бути своєчасними, послі-

довними та комплексними, оскільки від їх ефективного запровадження залежить стан обороноздатності України»; «підтримання високого рівня обороноздатності є найвищим державним інтересом і однією з найбільш захищених конституційних цінностей України. Захист суверенітету та територіальної цілісності України є „найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу“ (частина перша статті 17 Основного Закону України)»; «в умовах воєнного стану держава зобов'язана мобілізувати всі доступні їй ресурси для посилення своєї обороноздатності та відсічі збройної агресії Російської Федерації проти України» (абзац сьомий підпункту 5.1, абзац перший, перше речення абзацу другого підпункту 5.2 пункту 5 мотивувальної частини).

Тому держава зобов'язана підтримувати високий рівень обороноздатності, посилювати її всіма доступними ресурсами, зокрема й об'єктами права державної власності відповідного функціонального призначення. Тобто конституційним обов'язком Верховної Ради України є затвердження переліку об'єктів права державної власності, які не підлягають приватизації, що є запобіжником від звууження оборонних можливостей держави, засобом розширення таких її можливостей та спрямовано на захист суверенітету та територіальної цілісності України.

1.4. Конституцією України встановлено, що Україна є, зокрема, соціальна держава (стаття 1); від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених Конституцією України; держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки (друге речення частини першої, перше речення частини четвертої статті 13).

З огляду на ці конституційні приписи держава зобов'язана вживати заходів щодо охорони, захисту та збереження об'єктів права державної власності не лише для забезпечення власного існування чи здійснення свого права власності, захисту прав усіх суб'єктів права власності та господарювання, а й для того, щоб її становище як власника не було погіршено, задля утвердження та гарантування конституційних прав і свобод людини і громадянина, які потребують державної соціально-економічної підтримки в їх реалізації. Зазначене гармонує з низкою юридичних позицій Суду щодо розуміння України як соціальної держави (абзац третій підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 17 березня 2005 року № 1-рп/2005; абзац другий підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 25 січня 2012 року № 3-рп/2012).

Об'єкти права державної власності мають соціальну спрямованість, оскільки забезпечення державою соціальних, культурних, економічних прав людини, виконання нею своїх інших зобов'язань за Конституцією України прямо пов'язано із належним функціонуванням об'єктів права державної власності. Це вбачається з таких норм Основного Закону України: частини третьої статті 41, за якою громадяни для задоволення своїх потреб можуть користуватися об'єктами права державної та комунальної власності відповідно до закону; пункту 5 статті 116, згідно з яким Кабінет Міністрів України здійснює управління об'єктами державної власності відповідно до закону; а також з інших конституційних приписів, якими визначено функціонування закладів державної форми власності для реалізації конкретних соціальних, культурних прав людини і громадянина (згідно з приписами частини другої статті 46 право на соціальний захист гарантовано, зокрема й створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними; частини третьої статті 49, за якою надання безоплатної медичної допомоги здійснюють у державних і комунальних закладах охорони здоров'я, а існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена;

частини третьої статті 53, за якою доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти забезпечує держава в державних і комунальних навчальних закладах).

Тож охорона, збереження та належне функціонування об'єктів права державної власності сприяють практичній та ефективній реалізації низки соціальних, культурних, економічних прав людини, а це є найважливішою умовою їх гарантування та забезпечення в соціальній державі. Тому законодавець повинен затвердити перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації, також задля забезпечення соціальної спрямованості економіки держави, конституційних прав і свобод людини і громадянина завдяки існуванню такої економіки та її державній підтримці.

1.5. На підставі наведеного можна дійти висновку, що пунктом 36 частини першої статті 85 Конституції України встановлено посилену конституційну гарантію як щодо захисту інтересів держави й суспільства, так і забезпечення конституційних прав і свобод у вигляді конституційного обов'язку Верховної Ради України затвердити перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації, ухваливши спеціальний закон із чітко визначеним списком стратегічно важливих для суспільства та держави об'єктів права державної власності, які не можна приватизувати. Верховна Рада України має дискреційні повноваження щодо наповнення такого переліку та внесення до нього змін, однак зобов'язана забезпечити його безперервну наявність в юридичному полі, оскільки неможливо уявити, щоб на якомусь етапі суспільного розвитку зникла потреба в охороні, збереженні та забезпеченні належного функціонування усіх стратегічно важливих для держави та суспільства об'єктів права державної власності. Невиконання єдиним органом законодавчої влади в Україні цього обов'язку спричиняє істотні ризики для безпеки держави, захисту її суверенітету і територіальної цілісності, підриває виконання нею обов'язку щодо гарантування і забезпечення прав і свобод людини у спосіб та в межах, визначених Конституцією та законами України, нівелює дієвість принципу верховенства права (правовладдя).

1.6. Перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації, має бути затверджений законодавцем, який і сам визнає потребу в цьому. Про це свідчать і наведені в Ухвалі факти, що підтверджують безперервне існування затвердженого законодавцем переліку таких об'єктів до 2019 року, скасування його законодавцем із унесенням після цього до Верховної Ради України відповідного законопроекту, яким запропоновано новий перелік таких об'єктів (пункт 4.2 мотивувальної частини Ухвали), а також приписи частини п'ятої статті 4 Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна» від 18 січня 2018 року № 2269-VIII, з яких убачається, що Верховна Рада України за поданням Кабінету Міністрів України затверджує перелік об'єктів державної власності, що не підлягають приватизації, відповідно до таких ознак: об'єкти, що забезпечують національну безпеку України або приватизація яких створює істотні ризики для безпеки держави; об'єкти соціально-культурного призначення, що забезпечують задоволення відповідних потреб суспільства, які не можуть бути повністю задоволені підприємствами, що перебувають у приватній власності, зокрема національні заклади культури; «об'єкти державної власності, визначені частиною другою цієї статті, не підлягають приватизації незалежно від їх включення до Переліку об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації, який затверджується Верховною Радою України».

Проте перелік таких об'єктів натепер не затверджено, тобто це питання не унормовано. Також Верховна Рада України не визначила строки затвердження переліку об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації, та не встановила жодних інших механізмів, які б гарантували безперервну наявність такого переліку у юридичному регулюванні.

Отже, законодавець не забезпечив, як того вимагають приписи пункту 36 частини першої статті 85, пункту 7 частини першої статті 92 Конституції України, обов'язкового затвердження переліку об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації, спеціальним законом із чітко визначеним списком таких об'єктів.

2. Щодо «некласичного випадку» конституційного контролю

Закриваючи конституційне провадження у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) припису розділу I Закону № 145, Велика палата Суду наголосила, що вказане питання не належить до повноважень Суду, оскільки «не є <...> законодавчим упущенням та не може бути перевірено на відповідність Конституції України (конституційність) відсутність затвердженого законодавцем переліку об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації» (друге речення абзацу шостого підпункту 4.2 пункту 4 мотивувальної частини Ухвали).

Суд вже розглядав питання щодо законодавчого упущення (*legislative omission*) і, урахувавши свої юридичні позиції у цьому питанні, висноував, що «законодавче упущення відрізняється від звичайної законодавчої прогалини (лакуни) і є незабезпеченням державою потрібного унормування певного сегмента суспільних відносин, що порушує конституційні норми, принципи, гарантії, права і свободи людини» [абзац перший підпункту 4.4 пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 20 грудня 2023 року № 11-р(II)/2023]. Тобто Суд виявляв законодавче упущення, яке виникло внаслідок неповного унормування законодавцем певного сегменту правовідносин, що порушує приписи Конституції України. Таке неповне унормування так чи інакше пов'язане з активними діями законодавця та ухваленням неналежного юридичного регулювання усупереч Конституції України.

Конституційний вимір ситуації із незатвердженням переліку об'єктів права державної власності, які не підлягають приватизації, засвідчує тривале зволікання законодавця з виконанням свого конституційного обов'язку щодо затвердження такого переліку, що фактично породжує антиконституційну ситуацію, яка є «некласичним випадком» конституційного контролю. Тобто йдеться не про питання конституційності закону (його окремих приписів), а фактично — про бездіяльність законодавця, відсутність закону як такого та неунормування усупереч Конституції України суспільних відносин взагалі, що породило вказану ситуацію.

Дійсно, Конституція України та власне і Закон України «Про Конституційний Суд України» не надають Суду повноважень перевіряти на відповідність Конституції України (конституційність) бездіяльність законодавця, така бездіяльність не є предметом конституційного контролю, як і породжена нею антиконституційна ситуація. Та наявність такої ситуації за будь-яких умов не може бути сприйнята як норма конституційного правопорядку, а Суд має бути уповноважений реагувати на таку ситуацію для забезпечення верховенства Конституції України, принципу верховенства права (правовладдя) та підтримки власне вказаного правопорядку.

У науковій статті я дослідив види законодавчих упущень та можливість їх перевірки на конституційність органами конституційної юрисдикції, та, зокрема, звертав

увагу, що Європейська Комісія «За демократію через право» (Венеційська Комісія) підкреслила «в Загальній доповіді <...>, що лише незначна частина конституційних судів досліджують юридичні прогалини як результат бездіяльності законодавця або іншого суб'єкта нормотворення (абсолютне упущення); багато з них досліджують та оцінюють законодавче упущення лише як наслідок неналежної дії (а не бездіяльності) законодавця або іншого суб'єкта нормотворення (відносне упущення)»¹. Тобто орган конституційної юрисдикції загалом сам може визначитись із можливістю досліджувати так звані абсолютні упущення, звісно, ураховуючи свої повноваження і обставини конкретної справи.

Разом із тим, на мій погляд, законодавче упущення «є концепцією конституційного судочинства, яка дозволяє органам конституційної юрисдикції виявляти, розглядати та надавати правову оцінку юридичним прогалинам, які існують щодо суспільних відносин, обов'язок щодо правового врегулювання яких встановлений на конституційному рівні, а також реагувати їм на ці прогалини задля всебічного захисту конституційних цінностей»². Тому вказану концепцію не можна недооцінювати як дієвий інструмент конституційного контролю, зокрема, й у випадку так званого абсолютного упущення в цій справі у вигляді не затвердженого законодавцем переліку об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації. Адже це свідчить про невиконання державою позитивних обов'язків із унормування в законі цілого пласту стратегічно важливих відносин щодо державної власності, що порушує передусім пункт 36 частини першої статті 85 Конституції України, а також створює істотні ризики для забезпечення виконання державою її найважливіших функцій за частиною першою статті 17 Конституції України, може ускладнити або й зовсім нівелювати реалізацію низки конституційних соціальних прав людини.

Ураховуючи наведене, для повноцінного здійснення Судом своїх функцій, виконання конституційних вимог в усіх їх аспектах та посилення захисту конституційних стандартів у національній системі права виявлення будь-якого виду законодавчого упущення, навіть «абсолютного упущення», у разі його наявності в оспорюваному юридичному регулюванні є важливим та прогресивним компонентом практики конституційного судочинства. Це дає можливість у рамках конституційного контролю реагувати на незабезпечення державою потрібного юридичного регулювання, що порушує Конституцію України.

До того ж забезпечення Судом верховенства Конституції України, принципу верховенства права (правовладдя) та підтримки конституційного правопорядку буде ілюзорним, якщо Суд власноруч закриватиме собі доступ до здійснення конституційного контролю чи послаблятиме його в разі виявлення антиконституційної ситуації лише через те, що її оцінка не належить до його повноважень.

Суддя
Конституційного Суду України

Віктор ГОРОДОВЕНКО

¹ Городовенко В.В. Становлення концепції законодавчого упущення (*legislative omission*) у практиці Конституційного Суду України в контексті порівняльного правознавства. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2024. Т. 31. № 1. С. 90.

² Там само. С. 91.

ОКРЕМА ДУМКА

**судді Конституційного Суду України Олега Первомайського
у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України
щодо відповідності Конституції України (конституційності)
приписів розділу I, абзацу другого підпункту 1 пункту 2 розділу II
Закону України «Про визнання таким, що втратив чинність,
Закону України „Про перелік об’єктів права державної власності,
що не підлягають приватизації“»**

Велика палата Конституційного Суду України (далі — Конституційний Суд) 1 жовтня 2024 року ухвалила Ухвалу № 6-уп/2024 (далі — Ухвала), якою закрила конституційне провадження у справі № 1-293/2019(6991/19) за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів розділу I, абзацу другого підпункту 1 пункту 2 розділу II Закону України «Про визнання таким, що втратив чинність, Закону України „Про перелік об’єктів права державної власності, що не підлягають приватизації“».

На підставі статті 93 Закону України «Про Конституційний Суд України», § 74 Регламенту Конституційного Суду України вважаю за потрібне викласти окрему думку щодо Ухвали та низки значущих для цього провадження понять та явищ.

Що ухвалив Конституційний Суд

1. Конституційний Суд закрив конституційне провадження у справі за двома різними підставами:

— щодо відповідності Конституції України припису розділу I Закону України «Про визнання таким, що втратив чинність, Закону України „Про перелік об’єктів права державної власності, що не підлягають приватизації“» від 2 жовтня 2019 року № 145-IX (далі — Закон № 145) на підставі пункту 2 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» — неналежність до повноважень Конституційного Суду України питань, порушених у конституційному поданні;

— щодо відповідності Конституції України припису абзацу другого підпункту 1 пункту 2 розділу II Закону на підставі пункту 3 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідповідність конституційного подання вимогам, передбаченим цим законом.

2. Мотивуючи Ухвалу в частині закриття конституційного провадження у справі щодо відповідності Конституції України припису розділу I Закону № 145, Конституційний Суд, зокрема, вказав, що «автори клопотання, твердячи про неконституційність припису розділу I Закону № 145, фактично порушують питання про наявність законодавчої прогалини, спричиненої тим, що Верховна Рада України не затвердила переліку об’єктів права державної власності, які не підлягають приватизації».

Велика палата Конституційного Суду України зазначає, що Конституційний Суд України вже розглядав питання щодо законодавчого упушення (*legislative omission*), яке „є не звичайною законодавчою прогалиною (лакуною)“, а „є порушенням Конституції України“ (абзац перший підпункту 5.7 пункту 5 мотивувальної частини Рішення від 23 грудня 2022 року № 3-р/2022). Проте не є таким законодавчим упушенням та

не може бути перевірено на відповідність Конституції України (конституційність) відсутність затвердженого законодавцем переліку об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації. Зазначене вказує лише на те, що законодавець не реалізував свого конституційного повноваження, визначеного пунктом 36 частини першої статті 85 Конституції України» (абзаци шостий, сьомий підпункту 4.2 пункту 4 мотивувальної частини).

3. Закриваючи конституційне провадження у справі щодо відповідності Конституції України припису абзацу другого підпункту 1 пункту 2 розділу II Закону №145, Конституційний Суд, зокрема, дійшов висновку, що «автори клопотання, твердячи про невідповідність припису абзацу другого підпункту 1 пункту 2 розділу II Закону № 145 приписам частини четвертої статті 13, частини першої статті 17 Конституції України, фактично обмежились зіставленням указанного припису Закону № 145 з іншими приписами законодавства України щодо питань регулювання статусу національного оператора поштового зв'язку <...> без аргументації невідповідності Конституції України» (абзац перший пункту 5.1 пункту 5 мотивувальної частини).

Крім того, на думку Конституційного Суду, суб'єкт права на конституційне подання висловив припущення, що втрата Укрпоштою статусу національного оператора поштового зв'язку, який не підлягає приватизації, «стало передумовою для можливого відчуження майна цього суб'єкта господарювання, яке на сьогодні знаходиться в державній власності, на користь фізичних чи юридичних осіб, що унеможливить надання якісних поштових послуг на всій території України за доступними цінами». Однак «припущення не можна вважати аргументами на підтвердження неконституційності правових актів чи їх окремих приписів» (абзац другий пункту 5.1 пункту 5 мотивувальної частини).

Мотивування незгоди з Ухвалою

4. Незгода із закриттям конституційного провадження у справі щодо перевірки на відповідність Основному Закону України припису розділу I Закону № 145 обумовлена суперечливістю Ухвали в цій частині.

Так, спершу Конституційний Суд в Ухвалі зазначає, що «автори клопотання, твердячи про неконституційність припису розділу I Закону № 145, фактично порушують питання про наявність законодавчої прогалини, спричиненої тим, що Верховна Рада України не затвердила переліку об'єктів права державної власності, які не підлягають приватизації». Далі Конституційний Суд посилається на свою практику щодо законодавчого упущення (*legislative omission*). І наостанок мотивації Конституційний Суд в Ухвалі висновує, що «не є таким законодавчим упущенням та не може бути перевірено на відповідність Конституції України (конституційність) відсутність затвердженого законодавцем переліку об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації. Зазначене вказує лише на те, що законодавець не реалізував свого конституційного повноваження, визначеного пунктом 36 частини першої статті 85 Конституції України» (абзац шостий підпункту 4.2 пункту 4 мотивувальної частини).

Проте коли, по-перше, суб'єкт права на конституційне подання не послався на існування законодавчого упущення, по-друге, Конституційний Суд дійшов висновку про відсутність у подібній ситуації законодавчого упущення, у стороннього підготовленого читача може виникнути цілком прогнозоване питання про сенс згадування про це поняття в Ухвалі.

Відповідь на це питання може мати негативні наслідки для авторитету Конституційного Суду та довіри до його рішень.

5. На підтвердження відсутності законодавчого упущення в ситуації, коли законодавець не реалізував свого конституційного повноваження, визначеного пунктом 36 частини першої статті 85 Конституції України, Конституційний Суд посилається в Ухвалі на підпункт 6.2.3.2 підпункту 6.2.3 підпункту 6.2 пункту 6, пункт 18 мотивувальної частини рішення від 8 серпня 2006 року № 34/03 Конституційного Суду Литовської Республіки (далі — Рішення КС ЛР), у якому зазначено, *«що слід відрізнати законодавче упущення, яке є наслідком бездіяльності суб'єкта правотворчості, який ухвалив відповідний юридичний акт, від законодавчих прогалин, що виникли внаслідок того, що потрібні правотворчі дії взагалі не були здійснені»*.

Оцінюючи сенс та наслідки цитування в Ухвалі Рішення КС ЛР, зазначу таке.

По-перше, прикметно, що цитовано рішення органу конституційного контролю, а не акт про закриття конституційного провадження.

По-друге, для коректного відтворення юридичної позиції іншого національного органу конституційного контролю бажано максимально широко розуміти контекст відповідного конституційного конфлікту та зміст застосованих конституційних приписів.

По-третє, ця цитата з Рішення КС ЛР містить інший важливий висновок: *«невчинення правотворчих дій de facto може створювати передумови для виникнення антиконституційної ситуації — такого стану суспільних відносин, за якого їх формують за відсутності юридичного підґрунтя»*.

Тобто йдеться про можливе існування антиконституційної ситуації внаслідок *«невчинення правотворчих дій»*.

Чи є потреба у реагуванні на подібну антиконституційну ситуацію навіть за відсутності законодавчого упущення? Вважаю, що так.

Чи виникла антиконституційна ситуація внаслідок ухвалення Закону № 145, згідно з приписом якого втратив чинність Закон України «Про перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації»? Невідомо, оскільки Конституційний Суд заклав відповідне конституційне провадження.

6. Незгода із закриттям конституційного провадження щодо перевірки на відповідність Основному Закону України приписів розділу I, абзацу другого підпункту 1 пункту 2 розділу II Закону № 145 пов'язана з тим, що в Ухвалі мотивацію в цій частині обґрунтовано практикою Конституційного Суду, яка, на мою думку, не є переконливою, оскільки не містить конституційного підґрунтя.

В Ухвалі з посиланням на ухвали Конституційного Суду від 13 квітня 2004 року № 32-у/2004, від 30 червня 2011 року № 21-у/2011, від 2 вересня 2015 року № 34-у/2015 зазначено, *«що припущення не можна вважати аргументами на підтвердження неконституційності правових актів чи їх окремих приписів»* (абзац другий підпункту 5.1 пункту 5 мотивувальної частини).

Важливе уточнююче питання для розуміння суті цієї юридичної позиції: чиї припущення не можна вважати аргументами на підтвердження неконституційності правових актів чи їх окремих приписів?

Вважаю, що якщо подібні припущення формулює Конституційний Суд у своєму рішенні, мотивуючи його, то відповідь буде однією.

У разі якщо припущення на підтвердження неконституційності актів права чи їх окремих приписів формулює суб'єкт права на конституційне подання у своєму конституційному поданні, то відповідь має бути іншою, оскільки до рішення Конституційного Суду твердження авторів конституційних подань або скарг є нічим іншим, як припущенням.

Зрештою, у таких методів досліджень, як моделювання, прогнозування та інші, і використовують засоби припущення для забезпечення динаміки дослідницької діяльності. У теорії доказування формулювання припущень або версій є одним зі складників цього процесу.

Отже, посилання в Ухвалі на згадану юридичну позицію щодо неможливості застосування припущень у конституційних поданнях, на мою думку, не є переконливим.

Загальні висновки та міркування

7. Конституційне провадження у цій справі було відкрито 25 листопада 2019 року [Ухвала Третньої колегії суддів Другого сенату від 25 листопада 2019 року № 298-3(II)/2019].

Подальший розгляд цієї справи не виглядав поспішним чи неякісним, зокрема, розгляд цієї справи на відкритій частині пленарного засідання Великої палати Конституційного Суду відбувся в усній формі.

То чому ж розгляд цієї справи не завершився ухваленням рішення по суті?

З Ухвали, на мою думку, це не зрозуміло.

Вважаю, що так званий сторонній підготовлений читач актів Конституційного Суду ризикує втратити останні орієнтири в розумінні того, якого ж слушного моменту чи якої надважливої справи «всього життя» очікує національний орган конституційного контролю для ухвалення рішення по суті справи.

В одному відомому голлівудському фільмі майже на його завершенні один кіногерой, якого грав Джонні Депп (*John Christopher «Johnny» Depp II*), сказав іншому, у виконанні Орландо Блума (*Orlando Jonathan Blanchard Bloom*): «якщо ти чекав слушного моменту, то це був він». Був у тому розумінні, що ти його щойно безповоротно втратив.

Конституційний Суд, уникаючи ухвалення непростих рішень, ризикує втратити авторитет, довіру та сенс свого існування.

Суддя
Конституційного Суду України

Олег ПЕРВОМАЙСЬКИЙ

УХВАЛА ДРУГОГО СЕНАТУ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

про відмову у відкритті конституційного провадження
у справі за конституційною скаргою Гольдарба Максима Юрійовича
щодо відповідності Конституції України (конституційності)
пункту 12 частини першої, частини третьої статті 309
Кримінального процесуального кодексу України

Київ
9 жовтня 2024 року
№ 75-у(II)/2024

Справа № 3-139/2024(277/24)

Другий сенат Конституційного Суду України у складі:

Мойсик Володимир Романович (голова засідання),
Городовенко Віктор Валентинович,
Лемак Василь Васильович,
Первомайський Олег Олексійович,
Різник Сергій Васильович (доповідач),
Юровська Галина Валентинівна,

розглянув на засіданні питання щодо відкриття конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Гольдарба Максима Юрійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 12 частини першої, частини третьої статті 309 Кримінального процесуального кодексу України.

Заслухавши суддю-доповідача Різника С.В. та дослідивши матеріали справи, Другий сенат Конституційного Суду України

у с т а н о в и в:

1. Гольдарб Максим Юрійович як суб'єкт права на конституційну скаргу звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням (вх. № 18/277 від 29 липня 2024 року) визнати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), пункт 12 частини першої, частину третю статті 309 Кримінального процесуального кодексу України (далі — Кодекс).

Приписи частин першої та другої статті 309 Кодексу встановлюють перелік ухвал слідчого судді, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування. Відповідно до пункту 12 частини першої статті 309 Кодексу до таких ухвал належать ухвали слідчого судді «про відмову у здійсненні спеціального досудового розслідування».

Згідно з частиною третьою статті 309 Кодексу «інші ухвали слідчого судді оскарженню не підлягають і заперечення проти них можуть бути подані під час підготовчого провадження в суді». До таких ухвал належать, зокрема, ухвали слідчого судді про здійснення спеціального досудового розслідування.

Гольдарб М.Ю. вважає, що пункт 12 частини першої, частина третя статті 309 Кодексу не відповідають частині першій статті 8, частині першій статті 55, пунктам 1, 8 частини другої статті 129 Конституції України.

Обґрунтовуючи твердження щодо неконституційності оспорюваних приписів Кодексу, Гольдарб М.Ю. цитує приписи Конституції України, рішення Конституційного Суду України, Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, рішення Європейського суду з прав людини, Загальний коментар Комітету Організації Об'єднаних Націй із прав людини до статті 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 23 серпня 2007 року (*General Comment No. 32 Article 14: Right to equality before courts and tribunals and to a fair trial CCPR/C/GC/32*), посилається на приписи Кодексу, а також на судові рішення в його справі.

2. Зі змісту конституційної скарги та долучених до неї документів і матеріалів впливає таке.

2.1. Слідче управління Головного управління Служби безпеки України у місті Києві та Київській області здійснювало досудове розслідування кримінального провадження, зареєстрованого в Єдиному реєстрі досудових розслідувань 1 червня 2023 року, за підозрою Гольдарба М.Ю. у вчиненні кримінальних правопорушень, визначених частиною шостою статті 111¹, частиною другою статті 436², частиною третьою статті 436² Кримінального кодексу України.

2.2. Слідчий слідчого управління Головного управління Служби безпеки України у місті Києві та Київській області звернувся до суду з клопотанням, що його погодив прокурор Київської міської прокуратури, про надання дозволу на здійснення спеціального досудового розслідування.

2.3. Слідчий суддя Солом'янського районного суду міста Києва, розглянувши зазначене клопотання у відкритому судовому засіданні за участю, зокрема, захисника, що діяв в інтересах Гольдарба М.Ю., ухвалою від 10 січня 2024 року клопотання задовольнив та дав дозвіл на здійснення спеціального досудового розслідування у кримінальному провадженні за підозрою Гольдарба М.Ю. у вчиненні кримінальних правопорушень, визначених частиною шостою статті 111¹, частиною другою статті 436², частиною третьою статті 436² Кримінального кодексу України, а також роз'яснив, що в разі, коли підозрюваний, стосовно якого слідчий суддя ухвалив ухвалу про здійснення спеціального досудового розслідування, затриманий або добровільно з'явився до органу досудового розслідування, подальше досудове розслідування щодо нього здійснюватимуть за загальними правилами, визначеними Кодексом. Слідчий суддя Солом'янського районного суду міста Києва свою ухвалу мотивував, зокрема, тим, що є достатні підстави вважати, що підозрюваний вчинив тяжкий та особливо тяжкий злочини, які караються позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років, орган досудового розслідування має достовірну інформацію про те, що підозрюваний задля ухилення від кримінальної відповідальності переховується від органів слідства та суду на території країн Європейського Союзу, а тому притягнути його до кримінальної відповідальності в загальному порядку, встановленому кримінальним процесуальним законодавством, не вбачається можливим.

2.4. Захисник, що діяв в інтересах Гольдарба М.Ю., оскаржив ухвалу слідчого судді Солом'янського районного суду міста Києва від 10 січня 2024 року апеляційним порядком.

Київський апеляційний суд ухвалою від 20 березня 2024 року відмовив у відкритті апеляційного провадження за апеляційною скаргою захисника, що діяв в інтересах Гольдарба М.Ю., мотивувавши це тим, що чинним кримінальним процесуальним законодавством не встановлено оскарження апеляційним порядком ухвали слідчого судді про здійснення спеціального досудового розслідування.

2.5. Колегія суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, розглянувши касаційну скаргу захисника, що діяв в інтересах Гольдарба М.Ю., на ухвалу Київського апеляційного суду від 20 березня 2024 року, ухвалою від 4 червня 2024 року, яка є остаточним судовим рішенням у справі суб'єкта права на конституційну скаргу, відмовила у відкритті касаційного провадження. Суд касаційної інстанції, застосувавши оспорювані приписи Кодексу, підтримав позицію суду апеляційної інстанції та зазначив, що суд апеляційної інстанції дійшов правильного висновку про те, що ухвала слідчого судді Солом'янського районного суду міста Києва від 10 січня 2024 року, якою задоволено клопотання слідчого, погоджене прокурором, та надано дозвіл на здійснення спеціального досудового розслідування, не підлягає оскарженню апеляційним порядком, тому рішення суду апеляційної інстанції є законним та обґрунтованим.

3. Другий сенат Конституційного Суду України, розв'язуючи питання щодо відкриття конституційного провадження у справі у зв'язку з ухваленням неодностайно Третьою колегією суддів Другого сенату Конституційного Суду України Ухвали від 10 вересня 2024 року про відмову у відкритті конституційного провадження у цій справі на підставі пункту 4 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України», виходить із такого.

3.1. За Законом України «Про Конституційний Суд України» конституційна скарга має містити обґрунтування тверджень щодо неконституційності закону України (його окремих приписів) із зазначенням того, яке з гарантованих Конституцією України прав людини, на думку суб'єкта права на конституційну скаргу, зазнало порушення внаслідок застосування закону (пункт 6 частини другої статті 55); конституційна скарга є прийнятною за умов її відповідності вимогам, визначеним, зокрема, статтею 55 цього закону (абзац перший частини першої статті 77).

3.2. Суб'єкт права на конституційну скаргу твердить, що «законодавець поставив право на апеляційне оскарження в залежність від результатів розгляду клопотання, чим встановив привілейоване положення сторони обвинувачення, яка наділена правом оскарження у випадку відмови в задоволенні клопотання, порівняно із стороною захисту, яка позбавлена права на оскарження у разі задоволення клопотання»; «таке привілейоване становище сторони обвинувачення порівняно зі стороною захисту з точки зору наявності права на апеляційне оскарження не узгоджується (становище) з принципом верховенства права, порушує право на судовий захист та прямо суперечить принципу рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом, який віднесено до основних засад судочинства».

Гольдарб М.Ю. висноує, що «приписи п. 12 ч. 1, ч. 3 ст. 309 КПК України, запроваджуючи різні змагальні можливості для сторони захисту і сторони обвинувачення в реалізації права на оскарження результатів розгляду клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування, ставлять сторону захисту у нерівне невід-

не становище, а тому суперечать встановленому п. 1 ч. 2 ст. 129 Конституції України принципу рівності всіх учасників перед законом і судом, а також приписам ст. ст. 8, 55 Основного закону, які встановлюють верховенство права та гарантують право на судовий захист».

3.3. Другий сенат Конституційного Суду України звертає увагу на те, що суб'єкт права на конституційну скаргу обґрунтовує неконституційність оспорюваних приписів Кодексу насамперед посиланням на низку рішень Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення окремих приписів Цивільного процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України. Юридичні позиції Конституційного Суду України, викладені в цих рішеннях, стосуються забезпечення принципу рівності перед законом і судом учасників цивільного та господарського судових процесів і їхнього права на апеляційне та касаційне оскарження окремих судових рішень та були сформульовані в період чинності статті 129 Конституції України в редакції до внесення змін Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року № 1401-VIII (далі — Закон № 1401).

Другий сенат Конституційного Суду України в Ухвалі про закриття конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Шкоди Павла Васильовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів частини другої статті 392, пункту 2 частини другої статті 428 Кримінального процесуального кодексу України від 20 жовтня 2021 року № 5-уп(II)/2021 зауважив, що «обсяг права на інстанційне оскарження судових рішень зазнав суттєвих змін із набранням 30 вересня 2016 року чинності Законом № 1401» (абзац шостий підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини), та зазначив, що цитування приписів Конституції України та посилання на юридичні позиції Конституційного Суду України, викладені в рішеннях, що їх Конституційний Суд України ухвалив у період чинності статті 129 Конституції України в редакції до внесення змін Законом № 1401, не є обґрунтуванням тверджень щодо невідповідності приписів Кодексу приписам статті 55, пункту 8 частини другої статті 129 Конституції України (абзац одинадцятий підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини).

3.3.1. Гольдарб М.Ю. не врахував того, що після набрання чинності Законом № 1401 та викладення статті 129 Конституції України в новій редакції Конституційний Суд України неодноразово висловлював юридичні позиції щодо інстанційного оскарження судових рішень (забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках — на касаційне оскарження судового рішення), а також щодо рівності перед законом і судом учасників кримінального провадження. Зокрема, у Рішенні від 17 березня 2020 року № 5-р/2020 Конституційний Суд України наголосив, що «рівність учасників кримінального провадження перед законом означає наділення їх рівними правами і рівними обов'язками щодо участі у кримінальному процесі та відстоюванні своєї позиції. При цьому поняття „рівні права“, „рівні обов'язки“ не можна ототожнювати з поняттями „однакові права“, „однакові обов'язки“. Права чи обов'язки можуть бути різними і залежать від статусу та ролі учасника кримінального провадження (прокурора, потерпілого, слідчого, обвинуваченого, захисника, цивільного позивача, цивільного відповідача тощо). Таким чином, рівність прав та обов'язків полягає в тому, що кожен з учасників кримінального провадження наділений правами і має обов'язки, визначені законодавством для його процесуального становища.

Отже, процесуальні права та обов'язки учасників кримінального провадження з різним процесуальним становищем є неоднаковими, що зумовлено різними проце-

суальними функціями, які мають бути реалізовані під час кримінального провадження суб'єктами з відповідним процесуальним статусом» (абзаци другий, третій підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини).

3.3.2. Другий сенат Конституційного Суду України зазначає, що в розумінні пункту 6 частини другої статті 55 Закону України «Про Конституційний Суд України» обґрунтування тверджень щодо неконституційності закону України (його окремих приписів) не можна здійснювати вибірково, зокрема наводити лише юридичні позиції Конституційного Суду України, які безпосередньо не стосуються справи суб'єкта права на конституційну скаргу, без урахування тих юридичних позицій, які власне і є релевантними для розгляду справи і пов'язані з предметом конституційного контролю, а також із посиланням на юридичні позиції, сформульовані щодо приписів Конституції України, зміст яких зазнав суттєвих змін.

Гольдарб М.Ю. обмежився цитуванням приписів Конституції України, посиланням на юридичні позиції Конституційного Суду України, викладені в рішеннях, що їх Конституційний Суд України ухвалив у період чинності статті 129 Конституції України в редакції до внесення змін Законом № 1401, вибірково посиланням на юридичні позиції, які безпосередньо не стосуються його справи, внаслідок чого висловив суб'єктивне хибне розуміння приписів пункту 1 частини другої статті 129 Конституції України у взаємозв'язку з приписами частини першої статті 8, частини першої статті 55 Конституції України, що не можна вважати обґрунтуванням тверджень щодо неконституційності пункту 12 частини першої, частини третьої статті 309 Кодексу.

3.4. Суб'єкт права на конституційну скаргу, аргументуючи невідповідність оспорюваних приписів Кодексу пунктові 8 частини другої статті 129 Конституції України, також зазначає, що оскільки «подане органом досудового розслідування клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування реєструється в автоматизованій системі документообігу суду як окрема справа, вказаний справі присвоюється єдиний унікальний номер та здійснюється її автоматичний розподіл, то вказане клопотання, задоволене ухвалою слідчого судді є „справою“ за визначенням ст. 129 Конституції України, апеляційний перегляд якої гарантується у всіх випадках», та доходить висновку, що «оскільки положення п. 8 ч. 2 ст. 129 Конституції України у поточній редакції передбачають необхідність забезпечення права на апеляційний перегляд справи у всіх випадках без будь-яких обмежень, то приписи п. 12 ч. 1, ч. 3 ст. 309 КПК України, які обмежують право на апеляційне оскарження ухвали про надання дозволу на здійснення спеціального досудового розслідування, суперечать Конституції України».

Тобто Гольдарб М.Ю. ототожнює право на апеляційний перегляд справи як конституційно визначену засаду судочинства з правом на апеляційне оскарження будь-якого судового рішення, зокрема ухвали слідчого судді про здійснення спеціального досудового розслідування.

3.4.1. Конституційний Суд України в Рішенні від 17 березня 2020 року № 5-р/2020 наголосив, що «право на апеляційний перегляд справи, передбачене пунктом 8 частини другої статті 129 Конституції України, є гарантованим правом на перегляд у суді апеляційної інстанції справи, розглянутої судом першої інстанції по суті. Водночас зазначений конституційний припис не позбавляє законодавця повноваження передбачити можливість апеляційного оскарження будь-якого рішення, що його ухвалює суд під час розгляду справи, але не вирішує її по суті, або встановити обмеження чи забо-

рону на оскарження в апеляційному порядку окремих процесуальних судових рішень, якими справа не вирішується по суті» (абзац восьмий підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини).

Отже, апеляційне оскарження ухвали про здійснення спеціального досудового розслідування очевидно не тотожне апеляційному переглядові справи в розумінні припису пункту 8 частини другої статті 129 Конституції України. Ухвала слідчого судді Солом'янського районного суду міста Києва від 10 січня 2024 року про здійснення спеціального досудового розслідування, в апеляційному оскарженні якої Гольдарбу М.Ю. відмовлено, належить до окремих процесуальних судових рішень, якими справа не вирішується по суті. Законодавець, реалізуючи свої конституційні повноваження, не встановив права на апеляційне оскарження такої ухвали. Аргументів, які свідчили б про те, що законодавець, здійснюючи ці повноваження, порушив приписи Конституції України, у конституційній скарзі не наведено.

Із зазначеного випливає, що суб'єкт права на конституційну скаргу висловив суб'єктивне хибне розуміння припису пункту 8 частини другої статті 129 Конституції України, що не можна вважати обґрунтуванням тверджень щодо неконституційності пункту 12 частини першої, частини третьої статті 309 Кодексу.

3.5. Отже, Гольдарб М.Ю. не обґрунтував тверджень щодо невідповідності Конституції України пункту 12 частини першої, частини третьої статті 309 Кодексу, чим не дотримав вимог пункту 6 частини другої статті 55 Закону України «Про Конституційний Суд України», що є підставою для відмови у відкритті конституційного провадження у справі згідно з пунктом 4 статті 62 цього закону — неприйнятність конституційної скарги.

Ураховуючи викладене та керуючись статтями 147, 151¹, 153 Конституції України, на підставі статей 7, 32, 36, 55, 56, 62, 67, 77, 83, 86 Закону України «Про Конституційний Суд України», відповідно до § 45, § 54 Регламенту Конституційного Суду України Другий сенат Конституційного Суду України

у х в а л и в:

1. Відмовити у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Гольдарба Максима Юрійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 12 частини першої, частини третьої статті 309 Кримінального процесуального кодексу України на підставі пункту 4 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» — неприйнятність конституційної скарги.

2. Ухвала Другого сенату Конституційного Суду України є остаточною.

**ДРУГИЙ СЕНАТ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

ОКРЕМА ДУМКА (РОЗБІЖНА)

судді Конституційного Суду України Олега Первомайського у справі за конституційною скаргою Гольдарба Максима Юрійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 12 частини першої, частини третьої статті 309 Кримінального процесуального кодексу України

Другий сенат Конституційного Суду України (далі — Конституційний Суд) 9 жовтня 2024 року ухвалив Ухвалу про відмову у відкритті конституційного провадження у справі № 3-139/2024 (277/24) за конституційною скаргою Гольдарба Максима Юрійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 12 частини першої, частини третьої статті 309 Кримінального процесуального кодексу України № 75-у(II)/2024 (далі — Ухвала).

На підставі статті 93 Закону України «Про Конституційний Суд України», § 74 Регламенту Конституційного Суду України вважаю за потрібне викласти окрему думку (розбіжну) щодо Ухвали та низки значущих для цього провадження понять та явищ.

Висновок та мотивація Ухвали

1. Конституційний Суд відмовив у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Гольдарба М.Ю. щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 12 частини першої, частини третьої статті 309 Кримінального процесуального кодексу України підставі пункту 4 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» — неприйнятність конституційної скарги, оскільки «Гольдарб М.Ю. не обґрунтував тверджень щодо невідповідності Конституції України пункту 12 частини першої, частини третьої статті 309 Кодексу, чим не дотримав вимог пункту 6 частини другої статті 55 Закону України „Про Конституційний Суд України“» (підпункт 3.5 пункту 3 мотивувальної частини).

2. Мотивуючи Ухвалу, Конституційний Суд, зокрема, зазначив таке:

— «Обґрунтування тверджень щодо неконституційності закону України (його окремих приписів) не можна здійснювати вибірково, зокрема <...> без урахування тих юридичних позицій, які власне і є релевантними для розгляду справи і пов'язані з предметом конституційного контролю, а також із посиланням на юридичні позиції, сформульовані щодо приписів Конституції України, зміст яких зазнав суттєвих змін» (абзац перший підпункту 3.3.2 підпункту 3.3 пункту 3 мотивувальної частини);

— «Гольдарб М.Ю. обмежився цитуванням приписів Конституції України, посиланням на юридичні позиції Конституційного Суду України, викладені в рішеннях, що їх Конституційний Суд України ухвалив у період чинності статті 129 Конституції України в редакції до внесення змін Законом № 1401, вибіркоким посиланням на юридичні позиції, які безпосередньо не стосуються його справи, внаслідок чого висловив суб'єктивне хибне розуміння приписів пункту 1 частини другої статті 129 Конституції України у взаємозв'язку з приписами частини першої статті 8, частини першої статті 55 Конституції України, що не можна вважати обґрунтуванням тверджень щодо неконституційності

пункту 12 частини першої, частини третьої статті 309 Кодексу» (абзац другий підпункту 3.3.2 підпункту 3.3 пункту 3 мотивувальної частини);

— «Гольдарб М.Ю. ототожнює право на апеляційний перегляд справи як конституційно визначену засаду судочинства з правом на апеляційне оскарження будь-якого судового рішення, зокрема ухвали слідчого судді про здійснення спеціального досудового розслідування» (абзац другий підпункту 3.4 пункту 3 мотивувальної частини).

Мотивація незгоди з Ухвалою

3. Насамперед слід зазначити, що потенційним предметом конституційного контролю у цій справі не були норми глави 24¹ «Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень» Кримінального процесуального кодексу України (далі — Кодекс), що встановлюють підстави та порядок здійснення спеціального досудового розслідування.

Гольдарб М.Ю. звернувся з клопотанням перевірити на відповідність Конституції України (конституційність) лише приписи Кодексу, якими встановлено перелік ухвал слідчого судді, що можуть бути оскаржені під час досудового розслідування (пункт 12 частини першої статті 309), та сформульовано заборону на оскарження під час досудового розслідування інших ухвал слідчого судді (частина третя статті 309).

4. За частиною другою статті 55 Конституції України «кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб».

З огляду на мотивацію Ухвали доречно зазначити, що частина друга статті 55 Основного Закону України не зазнавала змін.

«Конституційний Суд України у Рішенні від 23 травня 2001 року № 6-рп/2001 зазначив, що право на судовий захист належить до основних, невідчужуваних прав і свобод людини і громадянина та відповідно до частини другої статті 64 Конституції України не може бути обмежене навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану (абзац четвертий пункту 3 мотивувальної частини), а недосконалість інституту судового контролю за досудовим слідством не може бути перепорою для оскарження актів, дій чи бездіяльності посадових осіб органів державної влади (абзац шостий підпункту 4.2 пункту 4 мотивувальної частини). Системний аналіз приписів КПК України, зокрема тих, які визначають його завдання та унормовують порядок оскарження рішень чи дій суб'єктів владних кримінально-процесуальних повноважень, дає підстави для висновку про можливість оскарження до суду не тільки рішень і дій прокурора, слідчого, органу дізнання, але й їхньої бездіяльності» (абзац четвертий пункту 5 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 2011 року № 19-рп/2011).

У цій юридичній позиції з об'єктивних причин не вказано про рішення слідчого судді, але вважаю, що за змістом ця юридична позиція є значущою у справі Гольдарба М.Ю.

5. Після внесення змін до Основного Закону України в 2016 році Конституційний Суд України послідовно обстоює юридичну позицію про те, що:

— «складовим елементом конституційного принципу верховенства права в розумінні статті 8, частини другої статті 55 Конституції України є доступ особи до суду з метою здійснення судового контролю щодо законності та правомірності усіх рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх

посадових і службових осіб, оскільки в результаті такої діяльності публічної влади можливе свавільне втручання у права, свободи будь-якої фізичної чи юридичної особи» [абзац перший підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 24 червня 2020 року № 6-р(II)/2020];

— «приписи статті 8, частини першої статті 55 Конституції України зобов'язують державу гарантувати на законодавчому рівні кожному можливість реалізації його права на судовий захист. Законодавець має встановити такий обсяг права осіб на судовий захист, який забезпечував би його дієву реалізацію, а відмова судів у реалізації такої можливості може призвести до порушення гарантованого Конституцією України права на судовий захист» [перше, друге речення абзацу шостого пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 6 квітня 2022 року № 2-р(II)/2022];

— «хоча обсяг розсуду законодавця при встановленні системи судоустрою, процедури оскарження, підстав для скасування або зміни судових рішень судами вищих інстанцій, повноважень судів вищих інстанцій є широким, законодавець повинен, здійснюючи відповідне регулювання, виходити з конституційних принципів і цінностей та відповідних міжнародних зобов'язань України, зокрема щодо ефективного судового захисту прав і свобод людини і громадянина» [абзац п'ятий підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 17 червня 2020 року № 4-р(II)/2020].

На розвиток наведених юридичних позицій Конституційний Суд України у Рішенні від 1 березня 2023 року № 2-р(II)/2023 наголосив на тому, що «з принципу „верховенства права“ (правовладдя) та вимоги утвердження і забезпечення права особи на судовий захист, що його як загальне право визначено в частині першій статті 55 Конституції України, а в її частині другій виокремлено гарантоване право на оскарження до суду рішень, дій або бездіяльності органів публічної влади, їх посадових і службових осіб, впливає обов'язок держави в особі органу законодавчої влади запровадити юридичний механізм реалізації права особи на судовий захист, зокрема в ділянці судового захисту прав і свобод особи у сфері відносин за публічним правом. Такий юридичний механізм має забезпечувати дієвість права особи на судовий захист, що виявляється в запровадженні законом процесуальних можливостей для реального захисту та поновлення порушених прав і свобод особи, особливо в ситуації, коли це порушення спричинено рішеннями, діями або бездіяльністю органів публічної влади, їх посадових і службових осіб» (підпункт 4.2 пункту 4 мотивувальної частини).

6. Чинна редакція пункту 8 частини другої статті 129 Конституції України визначає серед основних засад судочинства *«забезпечення права на апеляційний перегляд справи»*.

Водночас у первинній редакції цієї норми, що була чинною до 30 вересня 2016 року, цей конституційний припис встановлював *«забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом»*.

Отже, з 30 вересня 2016 року закон не може встановлювати обмеження на апеляційний перегляд, а об'єктом такого перегляду є *справа, а не рішення суду*.

У цьому аспекті важливим є те, що Конституційний Суд України, дослідивши питання зміни обсягу права на судовий захист після набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року № 1401-VIII (далі — Закон № 1401), констатував, що зміни до Конституції України, внесені Законом № 1401, «відображають тенденцію до посилення конституційних гарантій щодо права на апеляційний перегляд справи та, відповідно, звуження розсуду законодавця в цьому питанні, що було втілено в новій редакції статті 129 Конституції

України» [абзац четвертий підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 17 червня 2020 року № 4-р(II)/2020].

У Рішенні від 17 березня 2020 року № 5-р/2020 Конституційний Суд України зауважив, що право на апеляційний перегляд справи, визначене пунктом 8 частини другої статті 129 Конституції України, «є гарантованим правом на перегляд у суді апеляційної інстанції справи, розглянутої судом першої інстанції по суті. Водночас зазначений конституційний припис не позбавляє законодавця повноваження передбачити можливість апеляційного оскарження будь-якого рішення, що його ухвалює суд під час розгляду справи, але не вирішує її по суті, або встановити обмеження чи заборону на оскарження в апеляційному порядку окремих процесуальних судових рішень, якими справа не вирішується по суті»; «встановлені обмеження або заборона на оскарження в апеляційному порядку окремих процесуальних судових рішень, якими справа не вирішується по суті, не можуть бути свавільними, а мають застосовуватися з легітимною метою, бути домірними (пропорційними) та обґрунтованими, не повинні порушувати сутність конституційного права особи на судовий захист» (абзаци восьмий, десятий підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини).

Отже, умовна «залученість» суду апеляційної інстанції до механізму реалізації права, гарантованого частиною другою статті 55 Конституції України, з внесенням конституційних правок у 2016 році стала більшою.

7. Для оцінки обґрунтованості ухвалення процесуального рішення про відкриття конституційного провадження, щоб перевірити на відповідність Конституції України (конституційність) пункт 12 частини першої, частину третю статті 309 Кодексу, важливим, на мою думку, є розуміння того, що слідчий суддя не є тим органом чи посадовою особою, яка здійснює судовий контроль за рішеннями, що ухвалені іншими суб'єктами реалізації публічної влади у процесі здійснення досудового розслідування або спеціального досудового розслідування.

За частиною третьою статті 297⁴ Кодексу слідчий суддя є тією особою, яка й ухвалює свого роду первинне рішення про задоволення або відмову у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування.

З огляду на зазначене виникає слушне питання: який механізм реалізації гарантованого частиною другою статті 55 Конституції України права на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб містять приписи Кодексу?

Даремно сподіватися на відповідь на це питання в Ухвалі, оскільки Конституційний Суд відмовив у відкритті конституційного провадження, констатуючи, що «*суб'єкт права на конституційну скаргу висловив суб'єктивне хибне розуміння припису пункту 8 частини другої статті 129 Конституції України*» (абзац третій підпункту 3.4.1 підпункту 3.4 пункту 4 мотивувальної частини).

Опонуючи цьому мотиву Ухвали, зазначу, що твердження Конституційного Суду про «*хибне розуміння*» Гольдарбом М.Ю. конституційного припису пункту 8 частини другої статті 129 Конституції України у зв'язку з іншими конституційними нормами мало б більш переконливий ефект у разі його формулювання в рішенні по суті справи, а не в ухвалі про відмову у відкритті конституційного провадження.

Водночас погоджуюсь, звісно, з тим, що «*суб'єкт права на конституційну скаргу висловив суб'єктивне розуміння*», оскільки, по-перше, позиція автора клопотання дійсно суб'єктивна (тобто висловлена суб'єктом), по-друге, Гольдарб М.Ю. у своїй конституційній скарзі «*висловив розуміння*» щодо порушення його права, зокрема на судовий

захист, гарантованого статтею 55 Конституції України. Отже, Гольдарб М.Ю. обґрунтував своє індивідуальне конституційне звернення, що є вимогою до змісту конституційної скарги відповідно до Закону України «Про Конституційний Суд України».

Інше питання, що це обґрунтування конституційної скарги, можливо, не виглядає надто переконливим. Але чи вимагає Конституція України та відповідні приписи Закону України «Про Конституційний Суд України» того, щоб уже на стадії відкриття конституційного провадження конституційна скарга містила обґрунтування, що вже як доконаний факт переконувало б суддів Конституційного Суду (які входять до складу відповідної колегії або сенату) в тому, що оспорювана норма закону є неконституційною? Вважаю, що ні.

Підсумкові міркування

8. У зв'язку з тим, що розгляд цієї справи завершено ухваленням Ухвали про відмову у відкритті провадження, вважаю передчасним викладати свою позицію щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 12 частини першої, частини третьої статті 309 Кодексу.

Саме тому більша частина змісту цієї Окремої думки містить не міркування її автора, а цитування юридичних позицій Конституційного Суду, які він сформулював у справах щодо предмета конституційного контролю, що є хоча б мінімально дотичними до дослідження, яке міг би провести Конституційний Суд щодо пункту 12 частини першої, частини третьої статті 309 Кодексу у разі відкриття конституційного провадження.

9. Слід визнати, що конституційний механізм дотримання та захисту людських та громадянських прав під час навчання на другому курсі юридичного факультету виглядає якщо й не простим, то хоча б надійним. Майже як план стосовно того, як швидко та легко піднятися на Говерлу в День Незалежності України.

За цим механізмом Верховна Рада України має ухвалювати закони, що відповідають Конституції України, а Конституційний Суд — здійснювати конституційний контроль за актами парламенту, тобто за наявності підстав визнавати такими, що не відповідають Основному Закону України, окремі приписи законів.

Однак щось сталося усупереч такому надійному плану, і сучасний національний механізм дотримання та захисту людських та громадянських прав виглядає щонайменше малоефективним.

Чи мало б вирішальний вплив на цю складну ситуацію відкриття конституційного провадження в цій конкретній справі? Звісно, ні. Проте вважаю, що подібне процесуальне рішення було б правильним кроком на шляху захисту людських прав.

Суддя
Конституційного Суду України

Олег ПЕРВОМАЙСЬКИЙ

**УХВАЛА
ДРУГОГО СЕНАТУ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

**про закриття конституційного провадження
у справі за конституційною скаргою Кошевого Віктора Івановича
щодо відповідності Конституції України (конституційності)
припису статті 90 Закону України
«Про державну службу» від 10 грудня 2015 року № 889–VIII**

Київ
23 жовтня 2024 року
№ 16-уп(II)/2024

Справа № 3-367/2018(5257/18)

Другий сенат Конституційного Суду України у складі:

Мойсик Володимир Романович (голова засідання),
Городовенко Віктор Валентинович,
Лемак Василь Васильович (доповідач),
Первомайський Олег Олексійович,
Різник Сергій Васильович,
Юровська Галина Валентинівна,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційною скаргою Кошевого Віктора Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) припису статті 90 Закону України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року № 889–VIII (Відомості Верховної Ради України, 2016 р., № 4, ст. 43).

Заслухавши суддю-доповідача Лемака В.В. та дослідивши матеріали справи, Другий сенат Конституційного Суду України

у с т а н о в и в:

1. Кошевий Віктор Іванович звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням перевірити на відповідність приписам частин другої, третьої статті 8, статті 21, частин другої, третьої статті 22, статті 24, частини першої статті 46, частини першої статті 58 Конституції України (конституційність) припису статті 90 Закону України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року № 889–VIII (далі — Закон № 889) у взаємозв'язку із приписами Закону України «Про державну службу» від 16 грудня 1993 року № 3723–XII зі змінами (далі — Закон № 3723).

Згідно з приписом статті 90 Закону № 889 пенсійне забезпечення державних службовців здійснюють відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».

На думку Кошевого В.І., внаслідок застосування Верховним Судом в остаточному судовому рішенні у його справі припису статті 90 Закону № 889, згідно з яким пенсійне забезпечення державних службовців здійснюють відповідно до приписів Закону Украї-

ни «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 року № 1058-IV зі змінами (далі – Закон № 1058), стаття 42 якого виключає можливість перерахунку призначеної пенсії в разі підвищення розміру заробітної плати державних службовців, які працюють, як це визначено статтею 371 Закону № 3723, порушено його право на соціальний захист, гарантоване приписом частини першої статті 46 Конституції України.

Автор клопотання також твердить, що оспорюваний припис Закону № 889 порушує приписи Конституції України, відповідно до яких «усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними» (стаття 21); «конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані»; «при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод» (частини друга, третя статті 22); «громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом» (частина перша статті 24); «закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи» (частина перша статті 58).

Обґрунтовуючи свої твердження, Кошевий В.І. посилається на окремі приписи Конституції України, Закону № 889, Закону № 3723, Закону № 1058, рішення Конституційного Суду України, практику Європейського суду з прав людини, а також на судові рішення у своїй справі.

Перша колегія суддів Першого сенату Конституційного Суду України Ухвалою від 30 жовтня 2018 року № 345-1(І)/2018 відкрила конституційне провадження у справі за конституційною скаргою Кошевого В.І. щодо відповідності Конституції України (конституційності) припису статті 90 Закону № 889.

Перший сенат Конституційного Суду України Ухвалою від 21 листопада 2018 року № 57-у(І)/2018 ухвалив розглянути цю справу на своєму пленарному засіданні у формі письмового провадження.

Перший сенат Конституційного Суду України 13 лютого 2019 року розглянув зазначену справу у відкритій частині пленарного засідання та перейшов у закриту частину пленарного засідання.

2. Під час розгляду справи Другий сенат Конституційного Суду України дійшов висновку, що конституційне провадження у справі підлягає закриттю з огляду на таке.

Відповідно до Закону України «Про Конституційний Суд України» сенат Конституційного Суду України закриває конституційне провадження у справі, якщо під час пленарного засідання будуть виявлені підстави для цього (частина четверта статті 63); за статтею 62 цього закону такою підставою є неприйнятність конституційної скарги (пункт 4).

3. Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції України (конституційність) закону України за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України. Конституційна скарга може бути подана в разі, якщо всі інші національні засоби юридичного захисту вичерпано (стаття 151¹ Конституції України).

Згідно із Законом України «Про Конституційний Суд України» конституційна скарга є прийнятною за умов її відповідності вимогам, визначеним статтями 55, 56 цього закону (абзац перший частини першої статті 77); конституційна скарга має містити обґрунтування тверджень щодо неконституційності закону України (його окремих приписів) із зазначенням того, яке з гарантованих Конституцією України прав людини, на

думку суб'єкта права на конституційну скаргу, зазнало порушення внаслідок застосування закону (пункт 6 частини другої статті 55).

Кошевий В.І. порушує перед Конституційним Судом України питання щодо перевірки припису статті 90 Закону № 889 на відповідність приписам частин другої, третьої статті 8, статті 21, частин другої, третьої статті 22, статті 24, частини першої статті 46, частини першої статті 58 Конституції України.

Суб'єкт права на конституційну скаргу посилається на припис статті 90 Закону № 889 щодо питання пенсійного забезпечення державних службовців, а також на приписи Закону № 1058, які, на його думку, не передбачають можливості провести перерахунок пенсій державних службовців, що їх було призначено відповідно до приписів статті 37 Закону № 3723, у разі підвищення розміру заробітної плати державним службовцям, які працюють, та наводить зміст припису частини першої статті 46 Конституції України, яким гарантовано право на соціальний захист.

Другий сенат Конституційного Суду України зазначає, що оспорюваним приписом статті 90 Закону № 889 встановлено, що пенсійне забезпечення державних службовців здійснюють відповідно до приписів Закону № 1058, які не є предметом конституційного контролю у справі Кошевого В.І. Тому припис статті 90 Закону № 889 є відсильним, оскільки встановлює лише загальну модель законодавчого регулювання пенсійного забезпечення державних службовців, а не конкретні права й обов'язки зазначеної категорії осіб, зокрема й суб'єкта права на конституційну скаргу.

Отже, суб'єкт права на конституційну скаргу не навів аргументів на підтвердження того, що його право на соціальний захист, гарантоване приписом частини першої статті 46 Конституції України, порушено внаслідок застосування в остаточному судовому рішенні в його справі припису статті 90 Закону № 889.

Із наведеного випливає, що Кошевий В.І. не навів обґрунтування тверджень щодо неконституційності припису статті 90 Закону № 889 у розумінні пункту 6 частини другої статті 55 Закону України «Про Конституційний Суд України».

Зазначене є підставою для закриття конституційного провадження у справі згідно з пунктом 4 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» — неприйнятність конституційної скарги.

Ураховуючи викладене та керуючись статтями 147, 151¹, 153 Конституції України, на підставі статей 7, 32, 36, 55, 62, 63, 65, 67, 77, 86 Закону України «Про Конституційний Суд України», відповідно до § 48, § 55 Регламенту Конституційного Суду України Другий сенат Конституційного Суду України

у х в а л и в:

1. Закрити конституційне провадження у справі за конституційною скаргою Кошевого Віктора Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) припису статті 90 Закону України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року № 889-VIII на підставі пункту 4 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» — неприйнятність конституційної скарги.

2. Ухвала Другого сенату Конституційного Суду України є остаточною.

**ДРУГИЙ СЕНАТ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

|| КОНФЕРЕНЦІЇ, СИМПОЗИУМИ, СЕМІНАРИ ||

Огляд III Маріупольського конституційного форуму «Українська конституційна ідентичність в контексті європейської інтеграції»

III Маріупольський конституційний форум на тему «Українська конституційна ідентичність в контексті європейської інтеграції» відбувся 4 жовтня 2024 року в місті Київ. Захід було організовано у межах спільного проєкту Ради Європи та Конституційного Суду України «Підтримка розвитку конституційної юстиції в Україні», впровадженого в межах третьої фази спільної програми Європейського Союзу та Ради Європи «Партнерство заради добропорядного врядування», а також спільного проєкту Конституційного Суду України та ОБСЄ «Підтримка національних стейкхолдерів (партнерів) через покращення доступу до конституційної юстиції».

У роботі форуму взяли участь судді Конституційного Суду України **Віктор Городовенко**, **Василь Лемак**, **Олег Первомайський**, **Олександр Петришин**, **Сергій Різник**, **Ольга Совгіря** і **Галина Юровська**, керівник операційної діяльності Програми підтримки ОБСЄ для України **П'єр Боссан**, заступник Голови Офісу Ради Європи в Україні **Ерленд Франк**, працівники Секретаріату Конституційного Суду України, представники державних, судових, наукових установ (зокрема Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Львівського національного університету імені Івана Франка, Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича), органів місцевого самоврядування, академічної спільноти, міжнародних організацій, а також студенти вузів-переселенців.

Робота форуму відбувалась у змішаному форматі в межах трьох пленарних і підсумкової сесій, а також спеціальних секцій, учасники яких обговорили конституційні виклики в контексті післявоєнного відновлення та європейської інтеграції України.

Модерували захід судді Конституційного Суду України **Віктор Городовенко**, **Ольга Совгіря**, **Галина Юровська**, керівник Секретаріату Конституційного Суду України **Віктор Бесчастний**, завідувач кафедри юстиції Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор юридичних наук, професор **Оксана Хотинська-Нор**, завідувач кафедри конституційного права юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, доктор юридичних наук, професор **Олена Бориславська**, директор Науково-дослідного інституту порівняльного публічного права і міжнародного права Ужгородського національного університету, доктор юридичних наук, професор **Михайло Савчин**.

Суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України **Олександр Петришин** за дорученням виконувача обов'язків Голови Конституційного Суду України Віктора Кривенка та від імені Конституційного Суду України відкрив III Маріупольський конституційний форум. Він звернувся до учасників із вітальною промовою та згадав попередні форуми, перший із яких відбувся у місті Маріуполь у 2021 році, а другий — у Києві в 2023 році.

Олександр Петришин висловив вдячність гостям конституційного форуму, зокрема представникам влади, міжнародним партнерам та учасникам із різних регіонів України, наголосивши на важливості співпраці у сфері конституційного судочинства. Особливу увагу суддя приділив вшануванню українських воїнів та подякував Збройним Силам України, які на полі бою захищають нашу державу.

У своїй промові Олександр Петришин підкреслив важливість участі суддів Верховного Суду в заходах, організованих Конституційним Судом України, що свідчить про єдність судової системи України, яка працює над спільними стратегічними завданнями та приєднанням до європейської спільноти.

Із вітальним словом до учасників форуму звернулася **Ірина Мудра** — заступник Керівника Офісу Президента України, яка підкреслила важливість теми конституційної ідентичності України в контексті європейської інтеграції і зазначила, що українська конституційна ідентичність формується на основі історичного досвіду державотворення та прагнення до інтеграції в європейський правовий простір, зберігаючи при цьому національні риси та традиції.

Конституційна ідентичність України охоплює ключові принципи, такі як суверенітет, демократія, верховенство права та права людини. Ірина Мудра наголосила, що агресія росії становить загрозу для цієї ідентичності, і одним зі стратегічних напрямів розвитку євроінтеграції є ефективне застосування права Європейського Союзу в Україні. Вона повідомила, що Офіс Президента України підготував проєкт Стратегії розвитку системи правосуддя на 2024–2029 роки, у якому питання конституційної ідентичності посідають важливе місце.

Завершуючи виступ, Ірина Мудра акцентувала, що свою назву форум отримав від міста його першого проведення — міста Маріуполь, яке було сучасним, квітучим містом і під час повномасштабного вторгнення стало символом незламності та героїзму, і висловила сподівання, що завдяки стійкості українського народу та зусиллям Збройних Сил України наступний конституційний форум відбудеться у звільненому Маріуполі.

Із вітальною промовою до учасників форуму звернувся керівник операційної діяльності Програми підтримки ОБСЄ для України **П'єр Боссан**. Він висловив захоплення стійкістю українського народу в умовах війни, що триває понад десять років, та відзначив вагомі досягнення України, зокрема початок переговорного процесу з Європейським Союзом та перспективи вступу до НАТО.

П'єр Боссан наголосив на важливій ролі Конституційного Суду України в забезпеченні верховенства права та підкреслив актуальність дискусії про конституційну ідентичність України, особливо в контексті майбутнього після війни. Він також звернув увагу на гендерний аспект такої ідентичності, закликаючи до роздумів на цю тему. Доповідач запевнив, що ОБСЄ й надалі ефективно підтримуватиме і надаватиме відповідні інструменти Конституційному Суду України.

До учасників форуму зі вступним словом звернувся заступник Голови Офісу Ради Європи в Україні **Ерленд Фалк**. У своєму виступі він підкреслив важливість співпраці Конституційного Суду України з Радою Європи, оскільки їхні спільні цілі — демократія, верховенство права та права людини — мають велике значення для розвитку конституційної ідентичності України. Доповідач запевнив, що Рада Європи й надалі надаватиме непохитну підтримку Україні, допомагаючи їй узгоджувати конституційні процеси з європейськими стандартами. Ерленд Фалк відзначив прогрес у конституційному судочинстві України, зокрема прозорий процес обрання нових суддів та підтримку європейських стандартів правосуддя. Він також наголосив на важливості дотримання

європейських стандартів судочинства, особливо у роботі суддів Конституційного Суду України. Ерленд Фалк підкреслив необхідність вивчення прецедентного права Суду Європейського Союзу, адже це набуває ще більшого значення у зв'язку зі статусом України як кандидата на членство в Європейському Союзі.

Представник Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в системі судоустрою з права на справедливе правосуддя та представництва в Конституційному Суді України **Андрій Овсієнко** привітав учасників форуму та наголосив на складних викликах, що постають перед державою у сфері захисту прав людини в умовах війни. Він зазначив, що збереження прав людини та національної ідентичності в таких умовах є складним завданням. У своїй промові Андрій Овсієнко акцентував, що Україна попри війну залишається суверенною, демократичною державою, де права людини є основною цінністю.

Промовець звернув увагу на необхідність пошуку балансу між обмеженням прав громадян в умовах воєнного стану та захистом держави, зокрема, посиляючись на міжнародне право як таке, що дозволяє певні обмеження в умовах збройної агресії. Ці обмеження, як зауважив Андрій Овсієнко, повинні бути пропорційними, легітимними і не порушувати сутність основних прав.

Доповідач також згадав про значне зростання кількості звернень до омбудсмена, що свідчить як про довіру громадян до інституції, так і про зростання випадків порушень прав людини. Він висловив надію на подальшу співпрацю з державними органами, Конституційним Судом України для забезпечення захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні, а також для подальшого утвердження конституційної, національної ідентичності України на шляху до європейської інтеграції.

Із вітальним словом виступив Перший заступник голови Луганської обласної державної адміністрації **Олексій Смирнов**, який у своєму виступі підкреслив важливість конституційної ідентичності, особливо в умовах військової агресії. Він зазначив, що конституційна ідентичність об'єднує націю та водночас відрізняє її від інших держав. Доповідач акцентував на викликах, пов'язаних із тимчасовою окупацією, зазначивши, що деокупація територій — це лише частина процесу; повернення людей до політико-правового і гуманітарного поля України вимагає нового підходу до законодавства та державної політики.

Олексій Смирнов також порушив питання формування регіональних, або «квазінаціональних», ідентичностей на окупованих територіях, що ускладнює процес реінтеграції. Він розповів про спроби внесення змін до Конституції України у 2015 році (щодо особливостей територіального устрою, управління на територіях Луганської та Донецької областей), зауваживши, що такі зміни суперечать ідентичності держави, та роботу над концепцією перехідного правосуддя. Доповідач підкреслив, що деякі елементи такого правосуддя вже було реалізовано, наприклад, встановлення судами факту народження або смерті жителів окупованих територій, зауваживши, що це лише перші кроки.

Окрім того, Олексій Смирнов звернув увагу на беззаперечну важливість участі різних державних інституцій, у тому числі правоохоронних органів і судів, у розробленні законодавства, спрямованого на врегулювання проблем, що виникають після деокупації. Він підкреслив, що для успішної реінтеграції необхідно створити єдину стратегію, яка базуватиметься на конституційній ідентичності України.

Андрій Ремпель — т.в.о. заступника міського голови з питань діяльності виконавчих органів Маріупольської міської ради — висловив вдячність організаторам за запрошення і відзначив символічність проведення форуму в місті Київ замість тради-

ційного місця в місті Маріуполь. Він підкреслив важливість міста Маріуполь як символу європейської незалежності України та його стратегічне значення в контексті захисту суверенітету держави.

Андрій Ремпель наголосив, що конституційна ідентичність України нині перебуває під загрозою через військову агресію російської федерації, а Збройні Сили України активно захищають суверенітет, територіальну цілісність і конституційну ідентичність України. Він подякував правникам, суддям, законотворцям і науковцям за їхню роботу, спрямовану на підготовлення України до деокупації та реінтеграції окупованих територій, і підкреслив необхідність законодавчих напрацювань для повернення Донецчини, Луганщини та Автономної Республіки Крим в українське правове поле.

Наостанок Андрій Ремпель ще раз подякував усім учасникам і партнерам конституційного форуму та закликав до активної роботи в цьому напрямі, щоб Україні було легше відновити контроль над своїми територіями після війни.

На завершення урочистого відкриття форуму його учасникам було запропоновано зробити спільну світлину.

Модератором першої пленарної сесії на тему «*Конституційна ідентичність і війна*» виступила суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор **Ольга Совгіря**. У своєму виступі вона зазначила, що поняття «конституційна ідентичність» походить із соціальних наук (філософії, психології) і лише в 1980-х роках почало формуватися як правова категорія, зазнавши еволюції від індивідуальної до колективної ідентичності. Суддя зауважила, що конституційна ідентичність має дві основні функції: інтеграція осіб, які поділяють конституційні цінності, та диференціація, що особливо важливо в умовах глобалізації, оскільки кожна нація прагне зберегти свою унікальність. Це охоплює захист конституційного ладу і формування незалежної зовнішньої політики.

Ольга Совгіря акцентувала на необхідності захисту конституційної ідентичності, наголосивши, що ідентичність потребує піклування та охорони. У зв'язку з цим вона анонсувала наступну тему обговорення — захист конституційної ідентичності України в процесі євроінтеграції.

Проректор з науково-педагогічної роботи та стратегічного розвитку Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, Голова Науково-консультативної ради Конституційного Суду України **Юрій Барабаш** на початку свого виступу акцентував, що вкрай важливо пам'ятати, що триває війна і якою ціною вдається проводити такі заходи, та висловив вдячність українським військовим, зокрема 92-й, 82-й, 113-й і 302-й бригадам, які обороняють Харків.

Доповідач підтримав слова Ольги Совгірі щодо важливості захисту національної ідентичності в умовах європейської інтеграції і повідомив про заплановану зустріч із Венеційською Комісією для обговорення захисту національних меншин. Юрій Барабаш звернув увагу на проблему захисту мов національних меншин. Він підкреслив, що на міжнародних перемовинах виникають труднощі через статтю 10 Конституції України, в якій згадано російську мову. Потрібно пояснювати історичне походження появи російської мови в Конституції України, оскільки це було політичним компромісом під час її ухвалення в 1996 році. Вчений наголосив, що російська мова не повинна мати особливого статусу порівняно з іншими мовами національних меншин.

Окрему увагу Юрій Барабаш приділив питанню власності на землю, яке також є актуальним у контексті євроінтеграції. Він нагадав досвід Литви та інших країн, які адаптували свої конституції для дозволу продажу землі іноземцям, і закликав Консти-

туційний Суд України до активнішого тлумачення питань, що стосуються мови і землі, з метою уникнення гальмування на шляху України до Європейського Союзу.

Юрій Барабаш також навів успішний досвід інших країн, зокрема Латвії та Естонії, щодо захисту національних мов та внесення змін до конституцій в умовах європейської інтеграції.

Доповідь на тему *«Як розуміти конституційну ідентичність українців»* представив суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України **Василь Лемак**. У своєму виступі суддя висвітлив кілька ключових аспектів поняття конституційної ідентичності з акцентом на український контекст та міжнародні приклади і зауважив, що конституційна ідентичність, на його думку, незважаючи на критику «продуктивності» цього поняття, є важливою для українського суспільства, особливо в умовах війни.

Василь Лемак наголосив, що після 24 лютого 2022 року (початок повномасштабної війни російської федерації проти України) в українців з'явилося глибше відчуття власної держави, що підкріплюється захистом національного суверенітету. Ця ідентичність формує сприйняття суспільних цінностей та взаємодію з текстом Конституції України.

Суддя виокремив три практичні сенси, через які можна осмислювати конституційну ідентичність українців. По-перше, конституційна ідентичність відображає взаємодію тексту Конституції України з національними цінностями. По-друге, це «ядро» Конституції України, яке Василь Лемак визначає через права людини, незалежність держави та її територіальну цілісність. Доповідач зазначив, що Конституційний Суд України несе відповідальність за захист цього ядра, і зауважив, що захист прав і свобод є важливим елементом конституційної ідентичності України, та навів декілька важливих рішень Конституційного Суду України в цьому контексті. По-третє, це виклики, які постануть перед Україною під час наближення до вступу до Європейського Союзу та НАТО, зокрема питання передання частини суверенітету. Суддя підкреслив важливість правильного розуміння суверенітету в контексті євроінтеграції та закріплення цього курсу на конституційному рівні як частини української ідентичності.

Василь Лемак порівняв Конституцію України з конституціями інших держав, якот Ізраїля та Угорщини, у яких питання національної ідентичності, на його думку, прописано більш чітко. Він звернув увагу на відсутність згадок у Конституції України про ключові події історії України, такі як заснування Київської держави, чи трагічні моменти, наприклад Голодомор.

Суддя підкреслив, що Конституційний Суд України відіграє важливу роль у захисті конституційної ідентичності та згадав, зокрема, Рішення від 14 липня 2021 року № 1-р/2021. На його думку, Конституційний Суд України заповнює прогалини, які є в тексті Конституції України, формуючи при цьому контекст національної самобутності.

Доповідач запропонував глибоке і комплексне розуміння конституційної ідентичності, зокрема через призму актуальних викликів, з якими стикається Україна на шляху до інтеграції в європейські структури. Суддя зауважив, що після внесення змін до Конституції України в 2019 році рух України до Європейського Союзу і НАТО — не просто політичний вибір, а базова конституційна цінність, яку мають урахувувати органи державної влади та суди.

Із доповіддю на тему *«Національна конституційна ідентичність та конституційна ідентичність ЄС — джерело конфлікту чи діалогу»* виступила завідувач кафедри конституційного права юридичного факультету Львівського національного універси-

тету імені Івана Франка, доктор юридичних наук, професор **Олена Бориславська**. Вона зазначила, що термін «конституційна ідентичність» увійшов до політичного дискурсу у зв'язку з інтеграційними процесами в Європейському Союзі, і зауважила, що він виник як політичний компроміс для забезпечення поваги до національної ідентичності держав-членів під час поглиблення європейської інтеграції.

У своєму виступі Олена Бориславська наголосила на тому, що конституційну ідентичність у країнах — членах Європейського Союзу часто розглядають як джерело конфлікту між національними урядами та органами Європейського Союзу, оскільки уряди використовували її для протистояння політиці Європейського Союзу, особливо в питаннях, що стосуються верховенства права, демократії та прав людини. Водночас Олена Бориславська зауважила, що конституційна ідентичність може мати позитивний сенс і сприяти діалогу між Європейським Союзом і державами-членами.

Доповідачка акцентувала, що після внесення змін до Конституції України у 2019 році вступ до Європейського Союзу і НАТО став частиною української конституційної ідентичності. Пані Бориславська зазначила, що, навіть не будучи членом Європейського Союзу, Україна вже починає застосовувати право Європейського Союзу для тлумачення чи для розширення горизонтів тлумачення Конституції України, що є ознакою поглиблення євроінтеграційного процесу.

Олена Бориславська зауважила, що чітке визначення як національної, так і європейської конституційної ідентичності може допомогти уникнути конфліктів та сприяти співпраці між державами і Європейським Союзом, та закликала до використання конституційної ідентичності як інструменту діалогу, підкреслюючи важливість тлумачення Конституції України у світлі євроінтеграції.

Обговорення продовжила завідувач кафедри процесуального права юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, професор юридичного факультету Вільнюського університету, доктор юридичних наук, професор **Оксана Щербанюк** (онлайн), яка наголосила на важливості конвергенції національної та конституційної ідентичності. Вона зауважила, що поняття національного суверенітету в контексті євроінтеграції трансформується в концепцію національної ідентичності, закріпленої в європейському праві, зокрема в частині другій статті 4 Договору про Європейський Союз.

У своїй доповіді Оксана Щербанюк зупинилася на «подвійній ідентичності» держав — членів Європейського Союзу, за якої національна ідентичність відповідає за суверенітет, а конституційну ідентичність визначають як внутрішній правовий концепт, що дозволяє захищати основні елементи конституції держави.

Оксана Щербанюк зазначила, що конституційна ідентичність дозволяє національним конституційним судам розширювати свої повноваження щодо контролю за правом Європейського Союзу, і акцентувала, що це забезпечує баланс між європейськими нормами та національними інтересами. Суд Європейського Союзу вважає, що національна ідентичність не є абсолютною і підлягає обмеженню в рамках загальних європейських принципів.

Доповідачка виокремила чотири варіанти поведінки національних судів у випадку конфлікту між національним конституційним правом і правом Європейського Союзу: гармонійне тлумачення національного права відповідно до права Європейського Союзу, тлумачення права Європейського Союзу у світлі національних норм, звернення до Суду Європейського Союзу для уточнення тлумачення та непокора (у виняткових випадках). Водночас Оксана Щербанюк наголосила, що конвергентні інтерпретації та діалог між національними конституційними судами і Судом Європейського Союзу

сприяють мінімізації конфліктів і забезпеченню інтеграції. Отже, на її думку, саме національні конституційні суди відіграють ключову роль у забезпеченні балансу між національною ідентичністю та зобов'язаннями держав перед Європейським Союзом для інтеграції в європейський правовий простір.

Другу пленарну сесію було присвячено темі «Складові конституційної ідентичності: погляд із Києва, Страсбурга і Брюсселю». Сесію модерував суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України **Віктор Городовенко**.

Розпочав дискусію суддя Європейського суду з прав людини від України **Микола Гнатівський**, розглянувши тему конституційної ідентичності в контексті європейських цінностей та їх застосування в міжнародних відносинах, зокрема через призму діяльності Європейського суду з прав людини (далі — ЄСПЛ). На його думку, не можна протиставляти концепцію конституційної ідентичності концепції європейських цінностей. Навпаки, європейські цінності, такі як права людини, є фундаментальною частиною конституційної ідентичності європейських держав, зокрема і України. Він навів приклади порівняння Конституції України з Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція) та зазначив про деяку схожість, особливо в аспектах захисту прав людини.

На переконання Миколи Гнатівського, держава не може ігнорувати її міжнародні зобов'язання, посилаючись на конституційну ідентичність. Як приклад він навів рішення ЄСПЛ від 14 грудня 2023 року у справі «Гумперт та інші проти Німеччини» (*Humpert and others v. Germany*), у якому ЄСПЛ не визнав заборону на страйки для німецьких вчителів зі статусом державних службовців порушенням Конвенції, проте не обґрунтував це конституційною ідентичністю.

Микола Гнатівський підкреслив, що завдання ЄСПЛ — забезпечити дотримання прав, закріплених Конвенцією, і гарантувати їх тлумачення, а національні конституційні суди повинні обирати способи виконання зобов'язань за Конвенцією в межах національних систем, однак це не повинно призводити до невиконання міжнародних стандартів.

Промовець зауважив, що ЄСПЛ завжди оцінює конкретні обставини справ, покладаючись не на абстрактні концепції конституційної ідентичності, а переважно на реальні обставини та зобов'язання держав щодо прав людини.

Суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, доцент **Сергій Різник** зосередив увагу на важливості концепції конституційної ідентичності, визначаючи її унікальною системою цінностей, яка визнається окремою людиною в її особистісному вимірі, об'єднує громадян у політичну націю, що ухвалює конституцію, в якій ці цінності відображаються та, відповідно, захищаються державою. Він зазначив, що конституційна ідентичність може існувати лише в конституційній державі.

Доповідач також порушив питання універсальних і національних конституційних цінностей, зауваживши, що Україна формувала свої цінності паралельно з європейськими народами. Він акцентував на тому, що українці не імпортували західні цінності, а розвивали їх самостійно, зокрема такі, як свобода, верховенство права та людська гідність.

Сергій Різник підкреслив, що Конституційний Суд України є важливим учасником формування та розвитку української конституційної ідентичності, нагадавши, зокрема, про Рішення від 14 липня 2021 року № 1-р/2021 у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови

як державної». Суддя також нагадав про інші рішення Конституційного Суду України, які сприяють утвердженню конституційних цінностей національного порядку нарівні з універсальними [зокрема, Рішення від 16 липня 2019 року № 9-р/2019 у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», Рішення від 27 грудня 2022 року № 4-р/2022 у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення зміни до статті 12 Закону України „Про свободу совісті та релігійні організації“ щодо назви релігійних організацій (об’єднань), які входять до структури (є частиною) релігійної організації (об’єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України» (справа щодо повної назви релігійних організацій)].

На завершення свого виступу Сергій Різник наголосив, що попереду — багато роботи з розвитку національних конституційних цінностей, подякував колегам за підтримку і висловив упевненість у перемозі.

Старший проектний співробітник Програми підтримки для України ОБСЄ, кандидат юридичних наук **Олександр Водянніков** у своєму виступі зосередився на темі конституційної ідентичності в контексті Європейського Союзу та європейського права. Він зауважив, що національну конституційну ідентичність часто пов’язують, зокрема, з незмінними положеннями конституції, однак якщо говорити про конституційну ідентичність у контексті Європейського Союзу — це переважно стосується поділу повноважень, невиконання зобов’язань держав-членів. Доповідач зазначив, що конституційна ідентичність може бути використана для відступу від європейських зобов’язань, тому, зокрема, ЄСПЛ виявляє обережність у цих питаннях.

Олександр Водянніков підкреслив помітне збільшення посилань на конституційну ідентичність у справах ЄСПЛ після набуття чинності Лісабонським договором (Договором про внесення змін до Договору про Європейський Союз та Договору про заснування Європейського Союзу), що, на його думку, свідчить про неабияку важливість цієї концепції у правовій системі Європейського Союзу. Він навів кілька прикладів із практики, коли ЄСПЛ уникав розгляду питання конституційної ідентичності.

На завершення другої пленарної сесії модератор повідомив, що ректор Національної школи суддів України, доктор юридичних наук **Микола Оніщук** не зміг бути присутнім на форумі, і тому суддя Конституційного Суду України **Віктор Городовенко** озвучив його думки про важливість синергії в судовому діалозі між національними конституційними судами та європейськими інституціями, зокрема в контексті європейських стандартів правосуддя. Він зазначив, що Конституційний Суд України захищає права людини, розглядаючи переважно конституційні скарги, а обмеження, пов’язані з відсутністю можливості отримати консультативні висновки від ЄСПЛ, ускладнюють цю діяльність. Доповідач зауважив, що ЄСПЛ надав всім таким консультативних висновків, у сімох із яких прохання відповідної країни було задоволено. Він також навів статистику запитів до Суду справедливості Європейського Союзу європейських конституційних судів, підкресливши важливість такого судового діалогу.

Віктор Городовенко висловив упевненість у тому, що шлях судового діалогу є шляхом примирення, а не конфронтації, та підкреслив прагнення українських судів до подальшої співпраці.

У рамках третьої пленарної сесії, модератором якої була суддя Конституційного Суду України, кандидат юридичних наук **Галина Юровська**, темою дискусії було запропоновано «*Гендерний вимір конституційної ідентичності*».

Галина Юровська у своїй промові виокремила гендерну рівність і недискримінацію як важливий аспект конституційної ідентичності, відзначивши еволюцію гендерних ролей від біологічного поняття до соціальної конструкції та роль суспільства в їх формуванні. Модератор зауважила про вплив історичних стереотипів щодо розподілу ролей між чоловіками та жінками і наголосила, що сучасний підхід до гендеру передбачає рівність прав і можливостей незалежно від статі. Крім того, суддя згадала Стамбульську конвенцію, яка закріплює гендерні права та протидію насильству, вказавши на її значення для України.

Урядова уповноважена з питань гендерної політики, доктор юридичних наук, професор **Катерина Левченко** звернулася до учасників форуму із відеозверненням на тему гендерної рівності в контексті конституційної ідентичності та зазначила, що гендерна рівність є фундаментальною складовою справедливого суспільства та потребує врахування як на рівні законодавства, так і на рівні соціальних норм. Вона зауважила, що термін «гендер» було введено для позначення відмінностей між чоловіками і жінками, зумовлених не лише біологією, а й соціальними чинниками, що сприяють дискримінації.

У своїй промові Катерина Левченко зазначила, що традиційне розуміння гендеру як біологічної відмінності не враховує складну природу дискримінації, яка залежить від соціальних чинників, та наголосила, що навіть у розвинених суспільствах нерівність між чоловіками й жінками зберігається, зокрема через гендерні стереотипи.

Катерина Левченко згадала про свій судовий позов проти колишнього прем'єр-міністра України Миколи Азарова за дискримінаційну заяву щодо ролі жінок у державному управлінні, наводячи це як приклад стереотипів, що існують на державному рівні.

Доповідачка також проаналізувала, зокрема, приписи Конституції України, що потребують змін, та зазначила, що, наприклад, стаття 24 передбачає рівні права жінок і чоловіків, але її формулювання вказує на підлаштування жінок під чоловіків; стаття 43, яка забороняє жінкам працювати на шкідливих роботах, також є дискримінаційною, адже шкідливі умови праці є небезпечними для всіх. На завершення Катерина Левченко акцентувала, що боротьба за гендерну рівність і верховенство права — це не лише зміни в законодавстві, а й трансформація суспільної свідомості. Вона висловила сподівання, що сьогоднішня дискусія сприятиме усвідомленню необхідності цих змін.

Фахову дискусію продовжив суддя Конституційного Суду України, кандидат юридичних наук, доцент **Олег Первомайський**, який розглянув гендер як явище, порівняв розвиток концепцій статі і гендеру та зауважив, що дискусії щодо цього часто виходять за межі науки і стають політичними. Він згадав книгу Дебри Со «Кінець гендеру», в якій авторка розповіла про труднощі, з якими стикаються дослідники гендерних питань у сучасному науковому середовищі.

Також суддя порушив питання щодо ролі конституційної ідентичності, звертаючи увагу на те, що її часто використовують як виправдання для унікальних національних підходів, хоча вона повинна слугувати інструментом захисту прав. Олег Первомайський відзначив прагматичний підхід, який, на його думку, мають обирати юристи, фокусуючись на рівності й недискримінації, а не втручаючись у суперечки біологів та соціологів про гендер і стать. При цьому суддя висловив скептицизм щодо гендерних квот, підкреслюючи складність їх застосування через розширення спектру гендерних ідентичностей, і зауважив, що кількість гендерів та їх соціальна значущість є склад-

ними і суперечливими питаннями, та закликав до збереження правового балансу, що забезпечує рівність без дискримінації, незважаючи на політичний тиск.

Радник — уповноважений Президента України з питань безбар'єрності **Тетяна Ломакіна** у своїй промові акцентувала на створенні безбар'єрного суспільства та наголосила, що люди мають бути рівними незалежно від статі, віку, фізичних чи інших особливостей. На її думку, безбар'єрне суспільство не обмежується лише можливістю фізичного доступу, а охоплює також культурні та соціальні аспекти.

Під час форуму відбулися обговорення в межах спеціальних секцій, першу та другу з яких об'єднали задля ефективнішої дискусії з урахуванням інтересів усіх учасників.

«Конституційна ідентичність: практика Суду ЄС та конституційних судів» — тема першої спеціальної секції, *«Гендерна рівність та недискримінація в контексті конституційної ідентичності»* — тема другої спеціальної секції, які модерували завідувач кафедри юстиції Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор юридичних наук, професор **Оксана Хотинська-Нор** та завідувач кафедри конституційного права юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, доктор юридичних наук, професор **Олена Бориславська**.

Обговорення у рамках спеціальної секції розпочав керівник юридичного департаменту Секретаріату Конституційного Суду Латвійської Республіки, міжнародний консультант Ради Європи **Крістапс Тамуш**. Особливу увагу доповідач приділив поняттю національної ідентичності, зазначивши про різні підходи національних і європейських судів у цьому питанні та про інтерпретацію національної ідентичності у справах, які розглядає Суд Європейського Союзу.

Крістапс Тамуш проаналізував співвідношення між національним і міжнародним правом та зауважив, що статтю 27 Віденської конвенції заборонено державам-учасницям використовувати національне законодавство як виправдання для невиконання міжнародних зобов'язань. На його думку, міжнародне право повинно мати перевагу над національним, однак національні суди часто наполягають на першості внутрішнього законодавства в таких випадках.

Крістапс Тамуш зазначив, що національну ідентичність можна розглядати як правовий або моральний критерій, і вказав, що Суд Європейського Союзу визнає обмежену кількість елементів національної ідентичності, зокрема таких, як захист державної мови, людська гідність і статус держави. Національні ж суди, наприклад Конституційний Трибунал Республіки Польща та Федеральний Конституційний Суд Німеччини, більш широко розуміють вказане поняття виходячи з власних правових і моральних принципів та визначають такі його елементи, як автономія релігійних організацій і принцип соціальної справедливості. Він резюмував, що Суд Європейського Союзу підходить до національної ідентичності більш стримано, визнаючи її лише тоді, коли вона відповідає загальним принципам Європейського Союзу.

Доповідач підсумував, що для уникнення правової анархії в Європейському Союзі необхідно, щоб лише Суд Європейського Союзу мав остаточне право визначати, що входить до національної ідентичності, є конкретні особливості частиною національної ідентичності чи ні, водночас визнаючи право національних судів формулювати відповідні запити до нього.

Оксана Епель — суддя Шостого апеляційного адміністративного суду, доктор юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник Інституту держави і права імені В.М. Корецького — у своєму виступі підкреслила важливість переосмислення гендерних аспектів трудових відносин в Україні з урахуванням сучасних викликів

війни. Доповідачка наголосила, що знищення інфраструктури та демографічні втрати створюють нагальну потребу в робочих ресурсах, зокрема в тих сферах, де традиційно працювали чоловіки. Скасування переліку заборонених для жінок професій у 2017 році та новий закон про організацію трудових відносин під час воєнного стану дозволяють жінкам займатися важкою та небезпечною працею за їхньою згодою.

Оксана Епель закликала до переосмислення політики держави з урахуванням європейських цінностей гендерної рівності та одночасного збереження особливих ролей жінок у суспільстві, до балансу між гендерною рівністю та захистом здоров'я жінок для збереження генофонду нації.

Член Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, кандидат юридичних наук **Віталій Гацелюк** говорив про важливі теми гендерної рівності, особливо в контексті конституційної ідентичності та воєнних реалій судової системи України. У своєму виступі він навів думку Олександра Водянікова про те, що Конституція України імпліцитно містить антикорупційний принцип, та виснував, що подібний підхід можна застосувати й до гендерної рівності. Пан Гацелюк вказав, що хоч Конституція України прямо і не містить положень щодо гендерної рівності, однак у ній закріплено принципи рівності, гідності та недискримінації, які можуть слугувати основою для забезпечення гендерної рівності.

Віталій Гацелюк наголосив на тому, що Конституція України має потенціал для адаптації до сучасних соціальних вимог, зокрема щодо гендерної рівності, і що її принципи є універсальними інструментами, здатними підтримувати основні принципи рівності в суспільстві.

Доповідач навів статистичні дані щодо кількості жінок у судах системи судоустрою України та зазначив, що, наприклад, у місцевих судах жінки становлять більшу частину, але вже на рівні апеляційних судів та Верховного Суду домінують чоловіки. Це, на його думку, свідчить про наявність так званої «скляної стелі» для жінок на шляху до вищих посад та вимагає додаткового аналізу.

Віталій Гацелюк зосередив увагу на окремих гендерних аспектах під час конкурсних відборів на посаду судді. Зокрема, кандидати-чоловіки демонструють більшу впевненість у можливості здобути посаду судді, ніж жінки. Він також звернув увагу на проблемні питання відрядження суддів через війну, які часто супроводжуються певними труднощами.

Насамкінець Віталій Гацелюк підкреслив необхідність удосконалення нормативної бази та впровадження більш справедливого і гнучкого підходу до гендерної рівності в суддівському врядуванні.

Під час обговорення питань у межах цієї об'єднаної секції форуму виникла дискусія, у якій також взяли участь старший проектний співробітник Програми підтримки для України ОБСЄ, кандидат юридичних наук Олександр Водяніков, суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України Віктор Городовенко, суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України Олександр Петришин, директор Науково-дослідного інституту порівняльного публічного права і міжнародного права Ужгородського національного університету, доктор юридичних наук, професор Михайло Савчин. Дискусія висвітлила важливі питання необхідності балансування гендерної рівності, адміністративного управління в судах, а також гармонізації національної конституційної ідентичності з європейськими стандартами у процесі євроінтеграції.

Олена Бориславська підкреслила, що українська судова система має «жіноче обличчя», зокрема, через те, що багато суддів — жінки. Однак Оксана Хотинська-Нор

звернула увагу на те, що адміністративні посади дедалі частіше обіймають чоловіки. Це викликало питання стосовно того, чи пов'язано це з відповідальністю або авторитетом у судовій системі. Віталій Гацелюк, зокрема, відзначив складність процесів адміністративного управління судами, а також вказав на ініціативи щодо скасування інституту голів судів як потенційного рішення.

У своїх виступах суддя Конституційного Суду України Віктор Городовенко, інші експерти — Олександр Водянніков, Олена Бориславська — розглянули питання співвідношення національної ідентичності та права Європейського Союзу. Було наголошено, що важливо захищати конституційну ідентичність України, але це не має суперечити зобов'язанням країни перед Європейським Союзом. Це стало особливо актуальним у світлі практики Суду Європейського Союзу, який визнав, що національні суди можуть не виконувати рішення національних конституційних судів, якщо ті порушують право Європейського Союзу. Зазначене, на думку учасників дискусії, порушує питання пріоритету права Європейського Союзу та може призвести до колізій.

Суддя Конституційного Суду України Олександр Петришин та пані Олена Бориславська наголосили, що європейська практика нині спрямована на пошук компромісу між збереженням національної ідентичності та дотриманням права Європейського Союзу. Цей баланс важливий для України, особливо з огляду на інтеграцію з Європейським Союзом. Олександр Петришин звернув увагу на тенденцію до пошуку компромісу між національною ідентичністю та європейськими нормами, посилаючись на практику Федерального Конституційного Суду Німеччини, а не на конфліктну позицію.

Олена Бориславська підсумувала дискусію та висувала, що Європейський Союз поважатиме конституційну ідентичність лише тоді, коли вона справді відповідатиме демократичним і правовим стандартам, а не використовуватиметься для виправдання певних порушень.

Директор Науково-дослідного інституту порівняльного публічного права і міжнародного права Ужгородського національного університету, доктор юридичних наук, професор **Михайло Савчин** у своєму виступі проаналізував проблему дискримінації, зокрема через призму статті 24 Конституції України. Він зазначив, що положення статті 24 Основного Закону України окреслюють антидискримінаційні принципи, але часто використовують евфемізми, що не завжди дозволяє чітко розрізнити привілеї та виправдані пільги. Він наголосив на складності проходження антидискримінаційного тесту в українських інституціях та визначив сім компонентів цього тесту, зокрема, потребу у виправданості диференціації під час урегулювання соціальних питань.

На прикладі рішення ЄСПЛ від 13 листопада 2007 року у справі «Д.Х. та інші проти Республіки Чехія» (*D.H. and others v. Czech Republic*) Михайло Савчин продемонстрував, як однакове застосування закону може мати негативні наслідки, наприклад сегрегацію ромських дітей у спеціалізованих школах, що обмежує їхні можливості для нормального розвитку. Також доповідач зосередив увагу на важливості доктрини підтримувальних дій держави для забезпечення рівності можливостей, яку взяв на озброєння Конституційний Суд України, та наголосив на тому, що пільги повинні бути обґрунтованими, особливо в умовах обмежених ресурсів країни під час війни.

Третю спеціальну секцію форуму модерував директор Науково-дослідного інституту порівняльного публічного права і міжнародного права Ужгородського національного університету, доктор юридичних наук, професор **Михайло Савчин**. Її було присвячено фаховій розмові експертів зі студентами вузів-переселенців, а саме Маріупольського державного університету, Донецького національного університету імені Василя Стуса, Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Завершила III Маріупольський конституційний форум підсумкова сесія, яку модерував керівник Секретаріату Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, доктор наук з державного управління, професор **Віктор Бесчастний**.

Модератор підсумував засідання форуму, подякувавши учасникам за їхню активність, та привітав присутніх із Днем юриста та Днем створення Конституційного Суду України. Він наголосив на вагомому значенні конституційної ідентичності України, яка стала центральною темою обговорення на форумі. Віктор Бесчастний згадав про початкову тему дискусії, що була розпочата в Маріуполі, та історію конституційного форуму, який після річної перерви відновив свою діяльність.

Керівник Секретаріату Конституційного Суду України анонсував конкурс на кращу наукову статтю з конституційно-правової тематики, організований до Дня Конституції України у 2025 році. Конкурс має на меті залучити студентів і підтримати їхнє бачення розвитку конституційного права.

Наостанок Віктор Бесчастний висловив подяку всім учасникам заходу та відзначив важливість Маріупольського конституційного форуму, особливо в контексті нинішньої військової агресії, для консолідації зусиль щодо захисту конституційних цінностей і розвитку української правової системи.

**Огляд підготував Правовий департамент
Секретаріату Конституційного Суду України**

ЗОВНІШНІ ЗВ'ЯЗКИ Конституційного Суду України

ЖОВТЕНЬ

4 жовтня	III Маріупольський конституційний форум «Українська конституційна ідентичність в контексті європейської інтеграції», організований Конституційним Судом України за підтримки Офісу Ради Європи в Україні, Європейського Союзу та Програми підтримки ОБСЄ в Україні
14–16 жовтня	участь судді Конституційного Суду України <i>Сергія Різника</i> у симпозиумі «Підтримка верховенства права в Україні: роль проекту „Українсько-англійський юридичний словник“», що його організував Бірмінгемський університет (м. Бірмінгем, Сполучене Королівство Великої Британії і Північної Ірландії)
16–18 жовтня	зустріч суддів Конституційного Суду Латвійської Республіки та суддів Конституційного Суду України за підтримки Проєкту «Підтримка розвитку конституційної юстиції в Україні», який упроваджують у межах спільної програми Європейського Союзу та Ради Європи «Партнерство заради добropорядного врядування», фаза III (м. Рига, Латвійська Республіка)
16–18 жовтня	зустріч представників апарату Конституційного Суду Латвійської Республіки та Секретаріату Конституційного Суду України за підтримки Проєкту «Підтримка розвитку конституційної юстиції в Україні», який упроваджують у межах спільної програми Європейського Союзу та Ради Європи «Партнерство заради добropорядного врядування», фаза III (м. Рига, Латвійська Республіка)
21–25 жовтня	участь судді Конституційного Суду України <i>Ольги Совгирі</i> у XVI Іbero-американському конгресі конституційного права на тему «Конституціоналізм для демократії XXI століття» (онлайн) (м. Мехіко, Мексиканські Сполучені Штати)
25 жовтня	участь судді Конституційного Суду України <i>Галини Юровської</i> у Міжнародній щорічній конференції з конституційного права «Конституційний діалог: хто визначає тенденції розвитку прав людини?» з нагоди 30-ї річниці членства Литовської Республіки в Раді Європи та головування Литовської Республіки у Комітеті міністрів Ради Європи (м. Вільнюс, Литовська Республіка)

24–26 жовтня	участь головних консультантів відділу попередніх висновків Управління опрацювання конституційних скарг Правового департаменту Конституційного Суду України <i>Надії Чернецької</i> та <i>Валерія Лазюка</i> у тренінгу «Amicus curiae в конституційному провадженні», організованому в межах Програми підтримки ОБСЄ для України (Мукачівський район, с. Поляна)
29–30 жовтня	участь судді Конституційного Суду України <i>Віктора Городевенка</i> у XII Міжнародному форумі з практики Європейського суду з прав людини, що його організував Верховний Суд спільно зі Львівським національним університетом імені Івана Франка та Національною школою суддів України за підтримки проєктів Програми підтримки ОБСЄ для України та проєктів Ради Європи (м. Київ)

Реферативний огляд публікацій із конституційного права за 2024 рік

ДИСЕРТАЦІЙНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Бевз Т.С. Правове забезпечення реалізації економічних прав та свобод людини і громадянина в сфері місцевого самоврядування в Україні : дис. ... д-ра філософії [спец. 081 — Право] / Національний університет «Острозька академія». Острог, 2024. 255 с.

Наукову працю присвячено комплексному дослідженню сутності та змісту економічних прав та свобод людини і громадянина в сфері місцевого самоврядування. Визначено поняття та зміст економічних прав та свобод людини і громадянина в сфері місцевого самоврядування. З'ясовано місце економічних прав та свобод людини і громадянина в системі муніципальних прав. Узагальнено та систематизовано науковий досвід українських і зарубіжних науковців щодо організації забезпечення економічних прав на рівні органів місцевого самоврядування. Розглянуто поняття та структуру механізму реалізації економічних прав та свобод людини і громадянина в сфері місцевого самоврядування. Досліджено систему конституційно-правових гарантій реалізації економічних прав та свобод людини і громадянина в сфері місцевого самоврядування, муніципальні (локальні) гарантії реалізації економічних прав та свобод людини і громадянина в сфері місцевого самоврядування. Вивчено питання розподілу місцевого бюджету в умовах воєнного стану та визначено заходи для забезпечення правової стабільності органам місцевого самоврядування. Запропоновано шляхи вирішення недостатнього фінансування децентралізації як основного із ключових факторів забезпечення реалізації економічних прав.

Грищенко Є.І. Конституційне право людини на свободу пересування та гарантії його реалізації : дис. ... д-ра філософії [спец. 081 — Право] / Донецький національний університет імені Василя Стуса. Вінниця, 2024. 231 с.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню реалізації конституційного права людини на свободу пересування. У розділі 1 «Історичні та теоретико-методологічні засади дослідження права людини на свободу пересування» досліджено особливості доктринального і нормативного становлення та розвитку права людини на свободу пересування, а також теоретичні засади поняття та змісту цього права. У розділі 2 «Конституційно-правове забезпечення та реалізація права людини на свободу пересування» проведено системний аналіз конституційно-правового закріплення права людини на свободу пересування в Україні, міжнародного досвіду реалізації права людини на свободу пересування, критеріїв обмеження права людини на свободу пересування та особливостей реалізації права на свободу пересування в умовах збройного конфлікту в Україні.

Завальнюк І.В. Конституційні основи забезпечення права на справедливий суд в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук [12.00.02] / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2024. 599 с.

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукової проблеми, яка полягає у визначенні конституційних основ забезпечення права на

справедливий суд в Україні з подальшим формуванням пропозицій щодо удосконалення конституційного законодавства. Обґрунтовано, що роль, яку відіграє соціальна справедливість у правовій складовій соціального порядку, полягає в легітимації наявної на даний момент, у конкретній ситуації, нерівності. Наголошено на існуванні значної різниці між поняттями справедливості в ролі цінності та справедливості як методу контролю. Визначено, що основні проблеми і труднощі аналізу феномену справедливості у сфері конституційного права стосуються питання відсутності меж ціннісного і регулятивного елементу відповідної доктрини. Визначено базові параметри, які актуалізують застосування ціннісного підходу в нормативній базі конституційного права. Зазначено, що конституційно-правові норми, які відповідають одне одному в плані юридичної сили і функціонують в одній площині суспільних відносин, не структуруються за своєю значущістю, тоді як особливістю цінностей, які роблять їх несхожими на норми, є наявність чіткої ієрархічної структури, яка дає можливість структурувати їх за критеріями важливості або ж значущості. Доведено, що модифікація конституційно-правових норм щодо принципу справедливості у правові цінності дає можливість формувати відповідну ієрархію, а також порівнювати їх із метою створення правильного балансу між ними. Обґрунтовано типологію справедливості та основні підходи до її визначення в системі конституційно-правових цінностей. Констатовано, що з точки зору конституційно-правової суті феномену справедливості запропоновані типи успішно взаємодоповнюють одне одного і зрештою сприяють реалізації конституційних принципів формування системи права держави.

Михальчук Б.С. Учасницька демократія в умовах децентралізації влади в Україні: теоретико-правовий вимір : дис. ... д-ра філософії [спец. 081 — Право] / Національний університет «Острозька академія». Острог, 2024. 232 с.

У дисертаційній роботі комплексно розглянуто теоретико-правовий аспект концепції учасницької демократії та її форм на місцевому рівні в Україні. У роботі досліджено теоретико-правовий аспект розбудови системи суспільних відносин у межах учасницьких процесів на місцевому рівні в Україні. Досліджено витоки та підходи до розуміння сутності учасницької демократії у світовій та вітчизняній науці. Особливу увагу приділено концепту громадської участі, який запропоновано визначати як наскрізний інтегральний елемент у складних демократичних системах. Проведено аналіз правових засад та усталеної рамки на рівні міжнародного та національного законодавства, що формує подальші умови для правового закріплення форм громадської участі в актах локальної правотворчості. Розглянуто актуальні законодавчі ініціативи, зокрема законопроект № 7283 «Про внесення змін до Закону та інших законодавчих актів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування», який суттєво доповнює та розширює правове закріплення форм громадської участі на місцевому рівні. Окреслено наявні форми громадської участі на місцевому рівні в Україні з особливим фокусом на розширення й невиключність їх переліку та важливість впровадження інноваційних форм в умовах нових викликів. Досліджено й систематизовано низку наявних класифікацій форм громадської участі, запропонованих українськими дослідниками впродовж останніх років. З огляду на широкий спектр законодавчо закріплених форм громадської участі проведено комплексний аналіз та оцінку правової фіксації учасницьких форм в актах локальної правотворчості територіальних громад 22 обласних центрів України. Здійснено аналіз непрямих обмежень щодо громадської участі в часі запровадженого правового режиму воєнного стану, що здебільшого стосуються спроможностей органу місцевого самоврядування здійснювати делеговані

повноваження належним чином відповідно до Конституції України. Окремий фокус дослідження становило вивчення громадських асамблей як інноваційної форми громадської участі для застосування в українських територіальних громадах.

Околот М.Г. Вступ на державну службу в Україні та Китаї: порівняльно-правова характеристика : дис. ... д-ра філософії [спец. 081 — Право] / Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Харків, 2024. 246 с.

Дисертаційну роботу присвячено дослідженню вступу на державну службу за законодавством України й Китайської Народної Республіки (далі — КНР, Китай), це перша комплексна наукова праця, в якій надано порівняльно-правову характеристику вступу на державну службу, що передуює набуттю громадянином статусу державного службовця та його службової кар'єри. Зокрема, висвітлено історико-правовий розвиток вступу на державну службу в Україні та Китаї; проаналізовано погляди вітчизняних і зарубіжних вчених щодо вступу на державну службу; охарактеризовано основні релевантні нормативні акти України та КНР стосовно регламентації вступу на державну службу; узагальнено загальні й спеціальні вимоги до кандидатів та заборони до вступу як умови реалізації права на державну службу; охарактеризовано вступ на державну службу із виокремленням процедури конкурсу та процедури призначення; проведено порівняння конкурсної процедури шляхом вирізнення етапів конкурсу за законодавством України та КНР; розглянуто процедуру призначення переможця конкурсу на посаду та особливості складання присяги відповідно до законодавства досліджуваних країн; запропоновано шляхи оптимізації вступу на державну службу за вітчизняним законодавством із урахуванням позитивного досвіду КНР. Вивчено процедуру призначення кандидатів на посади державної служби, зокрема за контрактом. Встановлено відмінності контрактної служби в КНР, якими запропоновано вважати подовжений строк дії контракту і можливість як конкурсного, так і позаконкурсного призначення на посаду за контрактом. Проаналізовано присягу державного службовця за законодавствами обох країн; встановлено, що в Україні тексти присяги відрізняються для загальної служби та видів служби особливого характеру, тоді як у КНР текст конституційної присяги є єдиним для усіх видів державної служби.

Пустовалова І.С. Економічний вимір конституції : дис. ... д-ра філософії [спец. 081 — Право] / Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. Харків, 2024. 216 с.

Дисертацію присвячено комплексній характеристиці економічного виміру конституції та формулюванню загальних підходів щодо приведення окремих аспектів такого виміру до сучасних потреб розвитку конституційної економіки в Україні. У роботі охарактеризовано конституцію як установчий документ щодо економічної системи суспільства, розкрито роль і значення конституції як регулятора економічної політики держави, з'ясовано особливості конституції як нормативної основи забезпечення економічної безпеки. Крім того, в дисертації визначено конституцію як інструмент забезпечення економічних прав і свобод громадян, окреслено державно-правові аспекти, що характеризують конституцію як інструмент досягнення балансу економічних інтересів та забезпечення економічної солідарності, встановлено можливості конституції як інструменту подолання економічних протиріч та забезпечення економічного розвитку суспільства, виявлено наявні недоліки і прогалини в чинній Конституції України в частині регулювання економічних відносин та сформульовано конкретні пропозиції й рекомендації щодо їх усунення в процесі конституційної реформи. Окреслено видове роз-

майття і функціональну роль конституційних норм, за допомогою яких здійснюється встановлення (заснування) економічної системи на рівні основного закону; продемонстровано, що таке встановлення здійснюється за допомогою норм-цілей, норм-завдань і норм-принципів, які мають установчий характер щодо економічної системи і надають загальний цілеспрямований характер правореалізаційному процесу в означеній сфері.

Тарасевич Т.Ю. Реалізація соматичних прав людини в Україні та зарубіжних країнах: конституційно-правові засади : дис. ... д-ра юрид. наук [12.00.02] / Національний авіаційний університет. Київ, 2024. 479 с.

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та подано нове вирішення важливого наукового завдання, що полягає у формуванні цілісної концепції реалізації соматичних прав людини в Україні та зарубіжних країнах, їх конституційно-правових засад. Актуальність теми дослідження зумовлена інтенсивним розвитком науки, техніки, медицини і права. З одного боку, розвиток науки і техніки сприяв покращенню рівня життя, появи нових робочих місць, а з другого — досягнення медицини, генетики, біології і хімії поставили суспільство в якісно інший стан. У дисертації розглянуто реалізацію соматичних прав, їх конституційно-правове закріплення. Здійснено системний аналіз наукових напрацювань, сформовано понятійний апарат дослідження, зокрема, визначено поняття «соматичні права людини», «права четвертого покоління» в умовах новітніх біотехнологій як складові об'єкта наукового дослідження. У дослідженні виокремлено дві основні моделі конституційних соматичних гарантій людських прав. Перша передбачає безпосередньо наявність норм у тексті конституції, а за другою моделлю соматичні гарантії прямо не закріплені в конституції. Ці відносини регулює чинне законодавство, через визнання соматичних вимог правового характеру в інших джерелах національного права, а також в актах офіційного тлумачення конституції. Поява конституційних засад і норм, що регулюють межі впровадження досягнень науково-технічного прогресу в біотехнологіях, як тенденція зумовила висування нового напрямку наукових досліджень — біоконституціоналізму. Особливу увагу приділено особливостям реалізації соматичних прав людини. Доведено, що соматичні права, які вирізняються тісним зв'язком із фізіологічною сутністю людини, залежністю від наукового прогресу, є породженням розвитку суспільства і вимагають відповідного механізму юридичного забезпечення й захисту. Резюмовано, що з огляду на науково-технічний прогрес та ідеї вчених щодо втручання в людський організм (трансгенні мутації, кріогенез, клонування, ЕКО тощо), наше суспільство перебуває в зоні ризику, оскільки у своєму прагненні до пізнання люди можуть загубити першооснову існування — мораль, що врешті-решт може призвести до колапсу.

Тихомиров О.О. Інформаційні права людини: теоретико-правова концептуалізація : дис. ... д-ра юрид. наук [12.00.01] / Національна академія Служби безпеки України. Київ, 2024. 530 с.

У дисертації вирішено актуальну наукову проблему, яка полягає у розвитку знань про стан і перспективи прав людини в сучасних умовах інформатизації, що виявилось у формуванні узгодженої теоретико-правової концепції інформаційних прав людини. Проаналізовано стан наукових розробок у сфері інформаційних прав людини, їх основні методологічні засади та сформовано авторський варіант методології концептуалізації інформаційних прав людини. З'ясовано особливості й тенденції формування інформаційних прав як результату еволюції прав людини, у межах чого запропоновано етапізацію в контексті соціальної інформатизації. Виявлено компоненти теоретич-

них знань щодо інформаційних прав людини та осмислено їх на засадах плюралізму правової науки, зокрема з позицій поліаспектності наукового сприйняття в межах антропології, аксіології, феноменології, герменевтики, праксеології права, а також природно-правового, позитивістського, соціологічного, інтегративного праворозуміння. Сформовано теоретичну базу концептуалізації інформаційних прав людини, у тому числі шляхом: встановлення юридичних властивостей інформації як критерію, що зумовлює їх своєрідність; виявлення і систематизації проявів наявного юридичного закріплення інформаційних прав людини в міжнародних актах і законодавстві України; вироблення теоретичних підходів до розуміння, визначення, класифікації інформаційних прав людини як явища і складової системи прав людини, а також до перспектив інституалізації. Здійснено інтеграцію запропонованої концепції в систему правових уявлень через узгодження із традиційними компонентами теорії права та іншими інформаційно-правовими знаннями.

Федоренко М.В. Система управління у сфері державної служби в Україні та Республіці Польщі: порівняльно-правові аспекти : дис. ... д-ра філософії [спец. 081 — Право] / Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського. Київ, 2024. 204 с.

Дисертацію присвячено проведенню комплексного науково-правового порівняльного дослідження генезису, еволюції та сучасного стану системи управління державною (цивільною) службою в Україні та Польщі для подальшого удосконалення системи управління державною службою з метою її адаптації до стандартів Європейського Союзу шляхом запозичення досвіду Республіки Польщі. Під час проведення дисертаційного дослідження було з'ясовано сутність і зміст категорії «система управління державною службою»; визначено методологію та основні методи дослідження системи управління державною службою; розкрито генезис і еволюцію систем управління державною службою в Україні та Польщі, а також обґрунтовано авторську періодизацію становлення цих систем із найдавніших часів до сьогодення; проведено порівняльно-правовий аналіз законодавства України та Республіки Польщі, що регулює правовідносини, які виникають у процесі діяльності системи управління державною (цивільною) службою; досліджено завдання, функції та структуру системи управління державною службою в Україні; проаналізовано внутрішню побудову, функції та повноваження системи органів управління цивільною службою в Республіці Польщі; виявлено основні організаційно-функціональні зміни в системі управління державною службою в Україні та системі управління цивільною службою в Республіці Польщі в процесі реформування державної служби; визначено шляхи і напрями подальшого реформування системи органів управління в сфері державної служби в Україні з урахуванням досвіду Республіки Польщі та європейських стандартів; обґрунтовано необхідність удосконалення організаційно-правових засад формування кадрового забезпечення системи управління державною службою в Україні.

Футорянська К.П. Роль тимчасових заходів у захисті прав людини : дис. ... д-ра філософії [спец. 281 — Міжнародне право] / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2024. 211 с.

Дисертацію присвячено дослідженню теоретико-правових і практичних аспектів застосування тимчасових заходів міжнародними органами з метою запобігання заподіянню непоправної шкоди правам людини в надзвичайних ситуаціях. Проведено комплексний аналіз тимчасових заходів як інструменту міжнародного захисту прав лю-

дини, що постійно розвивається та вдосконалюється на практиці. У роботі розглянуто причини термінологічної неузгодженості та обґрунтовано правильність використання в україномовній площині терміна «тимчасові заходи» як загального на позначення інструменту міжнародного захисту прав людини, тоді як застосування інших термінів (наприклад, «негайні заходи») є прийнятним у тому випадку, якщо йдеться про практику конкретного міжнародного судового органу або моніторингової установи. Результатом дослідження мети та умов застосування є формулювання авторського визначення поняття тимчасових заходів як інструменту міжнародного захисту прав людини. У дисертації окремо розглянуто тимчасові заходи, які застосовували Міжнародний Суд ООН та Європейський суд з прав людини у міждержавних справах за заявами України проти Росії. З огляду на те, що Росія, порушуючи міжнародно-правові зобов'язання, не виконала жодного застосованого тимчасового заходу, може складатися хибне бачення щодо неефективності останніх, оскільки не досягнуто основної мети. У роботі автор спростував зазначену тезу, а також обґрунтував необхідність та ефективність застосованих тимчасових заходів із правової точки зору. Окремо у дослідженні проаналізовано застосування Правил 39 Регламенту ЄСПЛ стосовно України за індивідуальними клопотаннями.

Хомик Х.Р. Реалізація принципу поділу влади в системі публічного управління провідних держав — членів Європейського Союзу: досвід для України : дис. ... д-ра філософії [спец. 281 — Публічне управління та адміністрування] / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2024. 229 с.

У дисертації здійснено теоретичне обґрунтування принципу поділу влади та розроблено практичні рекомендації щодо вдосконалення його реалізації в системі публічного управління України на основі досвіду провідних держав — членів Європейського Союзу. Проаналізовано понятійно-категорійний апарат дослідження та його історико-термінологічні аспекти; досліджено теоретичні основи розвитку концепції влади і принципу поділу влади; здійснено компаративний аналіз особливостей функціонування принципу поділу влади в системі публічного управління у вибраних державах — членах Європейського Союзу; обґрунтовано вплив системи стримувань і противаг на публічне управління у вибраних державах шляхом здійснення SWOT-аналізу з метою розроблення рекомендацій щодо покращення реалізації принципу поділу влади в Україні; визначено фактори деструктивного впливу на реалізацію принципу поділу влади в Україні; запропоновано шляхи вдосконалення реалізації принципу поділу влади в системі публічного управління України. У роботі вперше науково обґрунтовано концепцію формування структурної моделі регіонального представництва України в Європейському Союзі, що передбачає кореляцію між інституціоналізованим представництвом регіонів держав — членів Європейського Союзу та ефективністю реалізації принципу поділу влади, принциповою особливістю якої є створення її обласних представництв після набуття членства, при цьому пропонується концепція корелюється з реалізацією принципу поділу влади через децентралізацію влади; співпрацю між місцевими, регіональними та центральними рівнями влади; забезпечення контролю та збалансованості. Проведено компаративний аналіз впровадження принципу поділу влади, зокрема в адміністративних реформах Німеччини, Франції та України, і виявлено відмінності у підходах до децентралізації та адміністративних змін. Загалом визначено, що принцип поділу влади відіграє ключову роль у всіх трьох державах, забезпечуючи баланс між законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади в системі публічного управління. Законодавчі органи створюють правову базу

для децентралізації, судові — забезпечують конституційність, а виконавчі — впроваджують реформи.

Черняк О.О. Правове регулювання прав та законних інтересів дітей в Україні : дис. ... д-ра філософії [спец. 081 — Право] / Київський університет інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія». Київ, 2024. 235 с.

У дисертації завдяки системному аналізу теорії права, норм законодавства, поглиблених наукових позицій, адміністративної та судової практики здійснено науковий аналіз правового регулювання прав і законних інтересів дітей в Україні, сформульовано нові науково-теоретичні й практичні висновки, узагальнення та рекомендації щодо його вдосконалення. Доведено, що правове регулювання прав і законних інтересів дітей — це упорядкування суспільних (сімейних, освітніх, адміністративно-правових, кримінально-правових, фінансово-правових, педагогічних тощо) відносин, що здійснюється публічними і приватними суб'єктами права за допомогою норм права як системи правових засад, засобів (правових інструментів) і юридичних процедур, які встановлені (визнані) на основі природного права та чинного національного й міжнародного законодавства, що забезпечує впорядкування, охорону та розвиток юридичних можливостей дітей користуватися матеріальними та нематеріальними благами відповідно до європейських цінностей і стандартів західної спільноти. Удосконалено наукові положення щодо правового статусу публічних органів, які забезпечують права та законні інтереси дітей в Україні. Це система повноважень і відповідних компетенцій, що встановлюються нормативними актами стосовно загальних і спеціальних публічних органів, діяльність яких потребує підвищення ефективності координації та співпраці під патронатом і Міністерства соціальної політики України на центральному рівні, і територіальних громад — на місцевому. Доведено, що Уповноважений Президента України з прав дитини має стати таким адміністративним органом, який буде спроможний ефективно розв'язувати важливі питання в системі публічного адміністрування охорони прав дітей, здійснюючи ефективну взаємодію з іншими публічними органами та громадськими організаціями.

СТАТТІ ТА НАУКОВІ ДОПОВІДІ

Бальцій Ю.Ю., Синицин П.М. Перспективи розвитку конституційних принципів конституційно-правового статусу людини і громадянина. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2024. № 82. Ч. 1. С. 147–152.

У статті обґрунтовано необхідність подальшого розвитку конституційних принципів конституційно-правового статусу людини і громадянина в Україні. Задля розв'язання цього завдання було проаналізовано чинне законодавство у сфері конституційно-правового статусу людини і громадянина, визнавши, що Конституція України створила дієву конституційно-правову базу для подальшої законотворчої та нормотворчої діяльності державних структур щодо принципів конституційного статусу людини і громадянина. На сучасному етапі державотворення дотримання прав людини і громадянина в Україні пов'язане з правовою тенденцією визнання їх на державно-правовому рівні. Аргументовано, що сучасний конституційний розвиток України в контексті європейського виміру політичних перетворень детермінує проблему пересмислення ролі та значення конституційних принципів статусу людини і громадя-

нина в Україні в процесі формування нової правової реальності. Визначено, що попри закріплення основних принципів конституційно-правового статусу людини і громадянина в Конституції України є нагальною потребою їх подальший розвиток у контексті побудови сучасної демократичної правової держави. Зроблено висновок про особливу роль і значення сучасних перетворень конституційних норм, що висвітлюють статус людини і громадянина, задля нормального та гармонійного розвитку принципів конституційного статусу людини і громадянина та внесення відповідних змін до Конституції України.

Волкова Ю. Репродуктивні права в системі четвертого покоління прав людини. Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Право». 2024. № 1. С. 39–48.

Статтю присвячено дослідженню репродуктивних прав людини в системі прав четвертого покоління, формування якого пов'язують із науковим прогресом у розвитку медицини та інформатики. Встановлено, що сучасні дослідження права людини на репродукцію (відтворення) здебільшого розглядають через призму таких більш широких понять, як «репродуктивні права», «соматичні права», «біологічні права». Визначено, що у структурі соматичних прав людини як прав нового четвертого покоління значну групу становлять репродуктивні права, пов'язані з відтворенням людиною своїх майбутніх поколінь. Наголошено, що головною функцією людини є репродуктивна функція, в основі якої лежить природне прагнення мати дитину. Акцентовано на тому, що однією із проблем наразі можна назвати неспроможність осіб репродуктивного віку природним способом зачати і народити дитину. Сьогодні така можливість у чоловіка, жінки з'являється завдяки застосуванню допоміжних репродуктивних технологій, що виникли з розвитком біомедицини, якими є методи штучного впливу відтворення, лікування людини від хвороб, що не дають організму виносити та народити здорову дитину. Встановлено, що одним із найважливіших принципів репродуктивних прав є принцип свободи людини у виборі способу реалізації права на репродукцію (відтворення). З'ясовано, що стан реалізації допоміжних репродуктивних технологій в Україні нині характеризується особливою потребою населення. Здійснено аналіз нормативних документів України, міжнародних договорів, що стосуються охорони репродуктивного здоров'я людини, зокрема лікування безпліддя за допомогою програм допоміжних репродуктивних технологій. Встановлено, що нормативне забезпечення є застарілим, тобто таким, що не відповідає сучасним інноваційним науковим реаліям сьогодення українського суспільства, має переважно дозвільний характер. Вбачається доцільним ініціювати розроблення та ухвалення спеціального закону, у якому потрібно чітко визначити поняття «репродуктивні права», встановити обсяг цих прав, закріпити обов'язки та відповідальність суб'єктів за порушення репродуктивних прав.

Гапотій В.Д., Гігін О.В., Остапенко О.Є. Роль Конституційного Суду України в гарантуванні конституційних прав громадян. Наукові перспективи. 2024. № 6 (48). С. 594–604.

Відповідно до рекомендацій Венеційської Комісії та з урахуванням правового характеру Конституційного Суду України його було виокремлено як незалежний орган, відмінний від судів. Дійсно, з функціонального погляду та відповідно до наданих повноважень конституційний компетентний орган — це спеціалізований спеціальний судовий орган, який з інституційного погляду є специфічним органом, який не належить до жодного із секторів влади та є рівновіддаленим від них. Необхідно наголосити

на важливості діяльності органів конституційного врядування у сфері забезпечення реалізації конституційних положень, що визначають Україну як справедливу соціальну державу, зміст і спрямованість якої визначають права і свободи людини та їх гарантії. У зв'язку з цим слід відзначити нещодавні рішення Конституційного Суду України за конституційним зверненням громадян щодо гарантії того, що їхнє основне джерело засобів до існування — пенсія — не опускається нижче прожиткового мінімуму, та щодо посилення соціального захисту військовослужбовців. Зокрема, Конституційний Суд України надав особливий правовий статус громадянам України, які проходять службу у Збройних Силах України та інших військових організаціях, членам їхніх сімей та особам, які були озброєні для захисту суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності України під час агресії Російської Федерації проти України, що розпочалася в лютому 2014 року. З огляду на повноваження Конституційного Суду України вкрай важливо захистити його від політичного впливу. Наприклад, російський конституційний суд виправдав анексію Автономної Республіки Крим та приєднання інших українських територій, чого не могло б статися, якби він виконував свої функції і не став васалом кремлівського режиму.

Гедульянов В.Е. Конституційно-правові проблеми функціонування Верховної Ради України (на матеріалах інтерпеляції). *Juris Europensis Scientia*. 2024. Вип. 2. С. 9–13.

У статті отримала подальшу аргументацію теза щодо того, що контроль парламенту за діяльністю уряду є необхідною складовою представницької демократії, оскільки він гарантує дотримання принципу поділу державної влади та відповідальність перед громадянами, сприяє підвищенню прозорості урядових дій, забезпечує ефективну взаємодію між парламентом і органами виконавчої влади, а також сприяє збалансованому виконанню парламентом його ролі в системі поділу державної влади, що підвищує довіру громадськості до політичних інститутів. Аргументовано доцільність впровадження в Україні інтерпеляції як однієї з форм притягнення уряду або його членів до політичної чи юридичної відповідальності. Запропоновано вважати, що йдеться про інтерпеляцію як про сформульовану групу народних депутатів України та подану в письмовій формі вимогу, адресовану прем'єр-міністру, міністру чи керівнику іншого центрального органу виконавчої влади стосовно питань внутрішньої та зовнішньої політики, розгляд якої відбувається за встановленою в законі процедурою. Також запропоновано внести зміни до Конституції України, доповнивши статтю 86 частинами третьою та четвертою в такій редакції: «Народний депутат України може внести інтерпеляцію до Кабінету Міністрів України, члена Кабінету Міністрів України або керівника іншого центрального органу виконавчої влади з питань, що належать до їх компетенції. Народний депутат України має право отримати відповідь у термін не пізніше ніж через 30 днів. Відповідь на інтерпеляцію підлягає обговоренню у Верховній Раді України, яке може бути пов'язане з голосуванням про висловлення недовіри». Підкреслено необхідність внесення змін і доповнень до низки нормативних актів, а саме Регламенту Верховної Ради України, Закону України «Про Кабінет Міністрів України», Закону України «Про статус народного депутата України», Регламенту Кабінету Міністрів України.

Городовенко В.В. Застосування принципу «добропорядного врядування» в практиці Конституційного Суду України. *Правове забезпечення трансформації діяльності органів публічної влади для відновлення України* : зб. матеріалів Все-

укр. наук.-практ. конф., приуроч. до 28-ї річниці прийняття Конституції України (м. Київ, 25 червня 2024 р.) / Інститут правотворчості та науково-правових експертиз НАН України. Одеса : Юридика, 2024. С. 140–144.

Зазначено, що в сучасних умовах розвитку українського суспільства, особливо зважаючи на введення воєнного стану в Україні, консолідація суспільства і держави має забезпечуватися різними засобами, в тому числі й правовими. У сучасному світі дедалі більше уваги надають таким засадничим категоріям, як добросовісність, доброчесність, порядність тощо. Центр експертизи та реформування місцевого самоврядування Ради Європи розробив Стратегію інновацій та доброго врядування на місцевому рівні, в якій було визначено 12 принципів доброго демократичного врядування. Конституційний Суд України наголошує, що здійснення публічної влади в добропорядний спосіб вимагає того, щоб особі було надано можливість у дієвий спосіб оскаржувати акти органів публічної влади, їх посадових і службових осіб, їхні дії або бездіяльність, завдяки чому забезпечується підзвітність цих органів та їх посадових і службових осіб за ухвалені ними рішення, учинені дії або бездіяльність. На підставі аналізу практики Конституційного Суду України автор обґрунтовує, що однією із сутнісних ознак принципу «добропорядного врядування», сформованих конституційно-правовою доктриною, є обов'язок держави втілити у своїй діяльності фундаментальні засади побудови, організації та реалізації державної влади для утвердження правдивої демократії, додержання людських прав та верховенства права (правовладдя) як загальноєвропейських цінностей.

Городовенко В.В. Становлення концепції законодавчого упущення (legislative omission) у практиці Конституційного Суду України в контексті порівняльного правознавства. Вісник Національної академії правових наук України. 2024. Вип. 1. С. 78–102.

Актуальність дослідження обумовлена тим, що традиційно в національній правовій доктрині аналізували прогалини в праві в контексті визначення засобів їх подолання з позиції загальної теорії права або в межах окремих галузевих досліджень. Концепція законодавчого упущення (legislative omission) добре знайома практиці більшості органів конституційної юрисдикції європейських країн. Конституційний Суд України тривалий час виходив із того, що заповнення «прогалин у законах» не належить до його повноважень та є прерогативою законодавця. Метою статті є дослідження становлення концепції законодавчого упущення (legislative omission) у практиці Конституційного Суду України в контексті порівняльного правознавства. Встановлено, що конституційні суди, як правило, не розрізняють юридичну прогалину та законодавче упущення. Доведено, що законодавче упущення в конституційно-правовому аспекті, з одного боку, можна визначити як вид юридичної прогалини, яка порушує конституційні приписи, з другого боку — концепцією конституційного судочинства, яка дозволяє конституційним судам розглядати та надавати правову оцінку юридичним прогалинам, які існують щодо суспільних відносин, обов'язок щодо правового врегулювання яких на рівні закону встановлено конституцією. Визначено основні положення щодо розуміння законодавчого упущення в практиці Конституційного Суду України: 1) існує обов'язок законодавця надати правове регулювання на рівні закону певним суспільним відносинам (як правило, недостатньо врегульованим), якщо це прямо чи імпліцитно закріплено в Конституції України; 2) існує потреба в такому правовому регулюванні задля виконання конституційних приписів або для того, щоб закріплені в них права і свободи особи були повноцінно захищені, забезпечені, реалізовані, а відповідні

принципи дотримані; 3) невиконання законодавцем конституційного обов'язку врегулювати певні відносини на рівні закону призводить до порушення конституційних приписів, передусім тих, які визначають права і свободи (недомірне обмеження, дискримінація); 4) фактично норма права визнається неконституційною в тій частині, що містить недостатнє законодавче регулювання певних відносин, після чого законодавець має врегулювати ці відносини (часто висувуються конкретні вимоги щодо такого регулювання). Практична цінність дослідження полягає в тому, що в статті доведено, що концепція законодавчого упуцнення (legislative omission) у практиці Конституційного Суду України перебуває на стадії свого формування.

Гудзь Л. Забезпечення прав людини у контексті впровадження електронного голосування в Україні: перспективи та ризики. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2024. Вип. 37. С. 67–75.

У статті акцентовано на перевагах електронного голосування та недостатньому дослідженні аспектів забезпечення прав людини в цьому процесі. Тому мета дослідження полягає у визначенні стратегій державної політики для успішного впровадження е-голосування в Україні з урахуванням міжнародного досвіду та забезпечення прав та свобод людини у виборчому процесі. Досвід зарубіжних країн підтверджує популярність е-голосування завдяки розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. Україна зі своїм високим науково-технічним потенціалом має перспективи у впровадженні е-голосування. Однак успішне його застосування вимагає комплексної підготовки, включаючи сертифікацію програмного забезпечення, пілотні проекти, захист особистих даних, зміцнення кібербезпеки та ухвалення спеціального закону про використання е-голосування на різних рівнях та впровадження е-голосування як альтернативного методу разом із традиційним голосуванням.

Кагановська Т., Серьогін В. Право на належне адміністрування як конституційне право особи: досвід ЄС. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2024. Вип. 37. С. 8–27.

Дослідження вітчизняних правників у сфері належного управління здебільшого орієнтовані на організацію роботи апарату публічної влади, тоді як «людський вимір» переважно залишається поза межами наукового дискурсу, що не відповідає тим викликам, котрі стоять перед Україною в умовах європейської інтеграції. Загалом, реформи у сфері публічного адміністрування повинні отримати більш чітке гуманістичне спрямування, для чого потрібно перевести їх у площину правового статусу особи. Одним із важливих завдань на цьому шляху є рецепція в національну правову систему права на належне адміністрування, закріплене в Хартії основних прав Європейського Союзу. Така рецепція потребує належної доктринальної бази. Метою статті є визначення юридичної природи права на належне адміністрування, його змісту та обсягу, місця в системі основних прав особи, а також його взаємозв'язку з концепціями належного управління та належного адміністрування.

Кириченко Ю., Шулежко І. Конституційне регулювання права на участь в управлінні державними справами в Україні та європейських державах: порівняльно-правовий аналіз. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету в внутрішніх справах*. 2024. № 1. С. 66–71.

Досліджено положення відповідних норм конституцій України та європейських держав, у яких закріплено право брати участь в управлінні державними справами. На

підставі порівняльного аналізу зроблено висновок про відповідність положень статті 38 Конституції України вимогам міжнародно-правових актів у сфері прав людини.

Козирь Д.В. Теоретико-методологічні підходи до конституційних проблем локальної демократії. *Juris Europensis Scientia*. 2024. Вип. 1. С. 11–15.

Наукову статтю присвячено теоретико-методологічним підходам до конституційних проблем локальної демократії. Дослідження актуальних проблем формування конституційно-правового простору місцевого самоврядування в Україні та входження місцевої демократії в європейський правовий простір здійснюється через призму глобальної концепції інтернаціоналізації конституційних прав. Доведено, що конституціоналізація порядку держав і загального міжнародного права, визначаючи параметричні ознаки цього простору, дозволяє завершити вирішення основних проблем людських суспільств у рамках державної організації та універсально-глобальних рамок. Визначено, що демократія потребує широкого спектру інструментів для швидкого та ефективного вирішення проблем на місцях. Зазначено, що законодавство України гарантує правову основу для використання таких інструментів місцевої демократії: звернення громадян, електронні петиції, громадські організації, загальні збори, дорадчі органи, органи моніторингу та контролю, партиципаторні бюджети, місцеві ініціативи, громадські слухання тощо. У статті проаналізовано особливості такого інструменту місцевої демократії, як електронні петиції. Особливу увагу приділено аналізу нормативних актів та сутності цього інструменту місцевої демократії.

Копча В.В. Правове забезпечення захисту судового конституційного контролю: загальні напрями щодо розуміння. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 82. Ч. 1. С. 184–190.

Статтю присвячено дослідженню нових судів, які знайшли спільну європейську мову конституційності. Реальний обмін ідеями було підтримано унікальною публічністю, яку міжнародна політична ситуація запропонувала новим судам. Хоча тільки Конституційний Суд Південної Африки зобов'язаний згідно з Конституцією враховувати закордонні конституційні справи, конституційні суди сьогодні зазвичай працюють на порівняльній правовій основі. З іншого боку, Ласло Шольом виокремив нові механізми міжнародного співробітництва — Конференцію європейських конституційних судів і Європейську Комісію «За демократію через право» («Венеційська Комісія»). Автор наголошує, що інтегративний вплив Венеційської Комісії дійсно є важливим і слугує глобалізації конституційного правосуддя. Окрім цього, говорячи про специфіку конституційного контролю в Україні, слід зауважити, що Конституційний Суд України є повноцінним спеціальним судом, а не політичним органом. Такий напрям впливає як із його функцій та обсягу юрисдикції, так і з аналізу конституційних гарантій для нього як колегіального органу. У цьому контексті цінною є позиція щодо розуміння конституційного контролю як важливої складової (одного з механізмів) правового захисту конституції. Автор підкреслює, що відповідні дослідження є продуктивним напрямом розвитку юридичної науки.

Кучер В.О. Права людини: втручання у сферу приватного життя в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2024. № 1. С. 92–100.

Дотримання права на приватність осіб під час воєнного стану є складною проблемою, оскільки військова агресія російської федерації потребує від держави здійс-

нювати непопулярні заходи, які обмежують окремі права громадян для забезпечення безпеки та ефективності оборонних дій. Однак це не означає, що право на приватність повинно повністю ігноруватися. Втручання у сферу приватного життя особи без її згоди можливе лише тоді, коли це відбувається відповідно до вимог законодавства України та міжнародних правових норм; тільки в такому обсязі, в якому обмежувальні заходи будуть домірними переслідуюній меті відповідно до принципу пропорційності. Відомості про фізичну особу (персональні дані) є чутливою інформацією, а особливо в умовах воєнного стану. В Україні більшу увагу потрібно приділити інформаційній безпеці та системі захисту персональних даних, приведення її у відповідність до стандартів Європейського Союзу. Для забезпечення інформаційної, а як наслідок — національної безпеки України, потрібно забезпечити захист важливих елементів персональних даних осіб шляхом створення міжгалузевої багатофункціональної інформаційної інфраструктури держави. Потребує вдосконалення рівень координації діяльності державних органів щодо виявлення, оцінки і прогнозування загроз інформаційній безпеці, запобігання таким загрозам і забезпечення ліквідації їх наслідків, здійснення міжнародного співробітництва з цих питань; вдосконалення нормативної бази щодо забезпечення інформаційної безпеки, зокрема захисту інформаційних ресурсів, протидії комп'ютерній злочинності, захисту персональних даних, а також правоохоронної діяльності в інформаційній сфері. Як наслідок, необхідно удосконалювати форми організації, взаємодії, координації діяльності органів державної влади у напрямі забезпечення процесу управління загрозами та небезпеками в умовах воєнного стану.

Куньовський О.В. Суб'єкти права на конституційну скаргу в Україні, Чехії та Польщі: компаративний аналіз. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2024. Вип. 82. Ч. 1. С. 191–197.

У статті здійснено порівняльно-правове дослідження законодавства і практики його застосування щодо суб'єктів права на конституційну скаргу в Україні, Чехії та Польщі. Автор досліджує положення конституцій цих країн, спеціальних законів, які регулюють право суб'єктів на конституційну скаргу, а також практику судів конституційної юрисдикції в кожній із зазначених країн. У дослідженні висвітлено не лише чіткий перелік, а й сутність суб'єктів права на конституційну скаргу в Україні, Чехії та Польщі через призму судової практики. Досліджено особливості фізичних осіб, юридичних осіб, зокрема юридичних осіб публічного права і держави, а також органів місцевого самоврядування як суб'єктів права на конституційну скаргу. Значну роль приділено юридичним особам і органам місцевого самоврядування, адже саме щодо цих категорій суб'єктів права на конституційну скаргу найбільше різниться і законодавство, і судова практика у досліджуваних державах. Також досліджено право громадських об'єднань та фізичних осіб на подання конституційної скарги в інтересах інших (третіх) осіб. Розкрито питання участі адвокатів в Україні, Польщі та Чехії як на етапі підготовки конституційних скарг, так і під час судового розгляду в кожній з цих країн. У результаті зроблено відповідні пропозиції щодо покращення вітчизняного законодавства в цьому питанні. Дослідивши чеський і польський підходи до сутнісного визначення переліку суб'єктів права на конституційну скаргу, автор виокремив проблеми та пропозиції щодо покращення відповідного правового регулювання в Україні. Зокрема, запропоновано зміни до статті 56 Закону України «Про Конституційний Суд України» щодо визначення більш чіткого переліку суб'єктів права на конституційну скаргу. Здійснивши порівняльно-правовий аналіз, автор запропонував випадки, коли доцільно надати юридичним особам публічного права та органам місцевого самоврядування

право на подання конституційної скарги в Україні. Також наведено обґрунтування недоцільності надання такого права державним органам в Україні з огляду на особливості державного управління.

Мосейчук Т.А. Конституційні засади принципу територіальної цілісності: порівняльно-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 7. С. 62–65.

У статті досліджено конституційні засади принципу територіальної цілісності в порівняльно-правовому аспекті, аналізуючи правові механізми захисту територіальної цілісності України, Іспанії, Італії, Франції, Німеччини, Польщі та Чехії. Згідно зі статтею 2 Конституції України суверенітет України поширюється на всю її територію, включаючи землю, води, повітряний простір, підземні території, континентальний шельф та виключну економічну зону. Згідно зі статтею 17 Конституції України захист територіальної цілісності визначено як найважливішу функцію держави та справу всього Українського народу. Дослідження виявило, що конституційне регулювання територіальної цілісності в різних країнах охоплює закріплення основних принципів у конституціях та додаткове регулювання у звичайних законах, що стосуються національної безпеки, оборони та адміністративного поділу. Це забезпечує комплексний підхід до захисту територіальної цілісності. Національні особливості кожної країни впливають на формулювання та регулювання принципу територіальної цілісності. Так, у Німеччині акцент робиться на історичних подіях, пов'язаних із об'єднанням країни після Другої світової війни, у Франції — на збереженні єдності держави в умовах багатонаціонального складу, у Польщі — на захисті державного суверенітету після історичних подій, у Чехії — на необхідності захисту суверенітету після розпаду Чехословаччини, в Іспанії — на збереженні єдності в умовах регіонального самоврядування, а в Італії — на захисті суверенітету після історичних подій. Принцип територіальної цілісності є фундаментальним для всіх розглянутих країн і регулюється як на конституційному, так і на законодавчому рівнях. Межі такого регулювання охоплюють основні положення щодо єдності та неподільності держави та заборону дій, що загрожують державній цілісності на конституційному рівні, а також конкретні заходи щодо забезпечення територіальної цілісності в законах про національну безпеку, оборону та адміністративний поділ на законодавчому рівні. Висновки, зроблені на основі цього дослідження, дозволяють визначити ефективність різних конституційно-правових моделей у забезпеченні територіальної цілісності держави та адаптувати їх до нових реалій.

Максіменцева Н.О. Трансформація виборчої системи України як елементу представницької влади у повоєнний період. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 5. С. 85–88.

Автор розглядає питання трансформації виборчої системи в Україні у повоєнний період з урахуванням викликів, які постали в умовах збройної агресії, та шляхів їх подолання. Ця тема є особливо актуальною в повоєнний період, коли суспільство повинно знайти шляхи до врегулювання конфліктів через політичний процес, забезпечити гарантії представницької влади для різних груп населення та створити умови для широкої участі громадян в ухваленні рішень. Трансформація виборчої системи може допомогти зміцнити довіру до демократичних інститутів, забезпечити рівність голосів у виборчому процесі та розширити політичну участь громадян. Це може сприяти забезпеченню стабільності та розвитку країни після воєнної чи кризової ситуації. У статті зазначено, що вибори є процесом передання влади від народу України до пред-

ставників, які в подальшому мають реалізовувати інтереси громадян у різних сферах, передусім у правотворчості, а саме законотворчості. Крім того, головним елементом трансформації виборчої системи має стати створення всебічних можливостей особам, яких насправді підтримують громадяни, стати кандидатами на різні посади в державі. Такими суб'єктами автор визначив військовослужбовців і волонтерів. Проте діюча пропорційна система встановлює правила та можливості лише для політичних партій створювати списки кандидатів та розподіляти місця в них відповідно до їх внутрішніх критеріїв та умов. Автор запропонував шляхи подолання викликів трансформації виборчої системи: на період перших повоєнних виборів швидко реагувати на зміни ситуації та повернутись до змішаної її форми в умовах відсутності політичної активності, свободи слова та інших обмежень прав і свобод людини і громадянина, яка мала місце в умовах воєнного стану.

Михеєнко Ю.М. Конституційні засади організації державної влади, новелізація Конституції України та правова культура. Правове забезпечення трансформації діяльності органів публічної влади для відновлення України : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., приуроч. до 28-ї річниці прийняття Конституції України (м. Київ, 25 червня 2024 р.). Одеса : Юридика, 2024. С. 60–63.

Автор наголошує, що з моменту ухвалення Конституції України неодноразово у різний спосіб робили спроби її новелізації, зокрема перерозподілу конституційних повноважень органів державної влади. Проте, як показує практика, відповідні новели не гарантують ефективності реалізації повноважень, взаємодії органів державної влади, не забезпечують від порушення конституційних засад здійснення державної влади. Зазначено, що ті самі конституційні приписи діють по-різному залежно від політичних еліт, які здійснюють владу. Постає питання, чи можливо шляхом внесення змін до Конституції України передбачити ідеальний механізм здійснення державної влади, що заклав би систему стримувань і противаг, яка унеможливила би зловживання владою, віднайдення «шпаринок» задля маніпулювання конституційними приписами, принципами, цінностями? Вочевидь, таке важко уявити. Водночас запобіжником зловживання владою, порушення конституційних принципів і приписів, маніпулювання суспільною думкою, як резюмує автор, має стати виховання правової культури передусім громадян, які цю владу обирають, формування громадянського суспільства та його активні й ефективні контроль і взаємодія з органами державної влади.

Нікітіна Л.О. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в умовах вітчизняного конституційного процесу. Актуальні тенденції та виклики. Вісник Одеського національного університету. Серія: Правознавство. 2024. Т. 26. Вип. 1 (38). С. 41–47.

У статті розглянуто нагальні питання сучасного конституційного процесу в Україні з огляду на сукупність найбільш вагомих чинників політико-правової, економічної та безпекової проблематики вітчизняної правової дійсності. Оцінено об'єктивні та суб'єктивні фактори перешкоджання своєчасному запровадженню необхідних законодавчих, зокрема, конституційних змін у сфері забезпечення основоположних прав громадян, демократичних основ та механізмів підтримки фундаментальних процесів суспільного життя й реалізації євроатлантичного курсу України на організаційному, інституційному, законодавчому та культурно правовому рівнях. У фокусі уваги дослідження — проблематика порушення та недостатнього забезпечення захисту прав людини та громадянина в умовах сукупності ризиків державній безпеці, екзистенційних

викликів національного рівня, багаторічних системних проблем протидії корупції, неналежної ефективності правозахисних механізмів і нормативного підґрунтя щодо охорони та захисту конституційних прав громадян в Україні. У дослідженні розкрито найбільш масштабні та гострі виклики вітчизняному конституціоналізму, які аналізуються в сукупності з подальшою системною оцінкою наслідків та прогнозуванням можливих ризиків як конституційному ладу держави, так і стану захищеності конституційних прав людини та громадянина. У статті також досліджено конституційну та загальноправову природу окремих обмежень прав громадян в умовах воєнного стану як з точки зору доцільності, так і з огляду на деструктивний характер індивідуальних, суспільних і загальнодержавних наслідків сприйняття та підтримання стану законності. Проаналізовано можливість і коректність віднесення обмежень прав громадян до засобів захисту конституційного ладу. Наведено та охарактеризовано правові та соціально-психологічні ризики конституційним основам забезпечення прав людини і громадянина в Україні з урахуванням доктринальних напрацювань, аналізу нормативних актів і програм, а також статистичних даних із питань суспільного реагування та сприйняття запроваджених змін. Розглянуто приклади іноземних зразків вдосконалення та закріплення демократичних орієнтирів конституційного процесу, забезпечення справедливого балансу прав громадян та їх юридичних обмежень, а також запобігання зловживанням інституціями держави владним впливом. Запропоновано комплексну модель забезпечення розвитку вітчизняного конституціоналізму із посиленням ролі громадянського суспільства та правничого середовища у ключових програмних складових конституційного процесу в Україні.

Регушевський Е.Є. Сутність і основні ознаки конституційно-правового реформування як динамічного та безперервного процесу. *Нове українське право*. 2024. № 2. С. 88–94.

У статті проведено аналіз сутності й основних ознак конституційно-правового реформування як динамічного та безперервного процесу, зумовленого постійними змінами в політико-правовому житті суспільства і держави та необхідністю швидкого реагування на відповідні зміни в суспільних відносинах, від яких залежить розвиток громадянського суспільства і правової держави. Проаналізовано теоретичні основи конституційно-правового реформування, його вплив на становлення інститутів громадянського суспільства, на оптимізацію та реформування системи державного управління. Приділено увагу історичним передумовам появи правових реформ як суспільного, політико-правового явища. Наголошено, що конституційно-правове реформування не обмежується лише перетвореннями, пов'язаними з конституційною реформою. Конституційно-правове реформування слід розглядати як явище, що на постійній основі відбувається в усіх сферах життя суспільства і держави, охоплює всі галузі та напрями їх функціонування і взаємодії. Зазначено, що суспільство має пряму залежність від управлінського впливу держави та її бажання зафіксувати, «зцементувати» розвиток суспільства, полегшивши таким чином своє управління, а отже, уникаючи необхідності щось змінювати, проводити реформи, спрямовані на розвиток суспільних відносин. Зазначено, що перетворення, пов'язані з політичною, соціально-економічною, культурною, іншими сферами суспільного життя, ініціатором реформування яких є держава, та використання традиційної системи інституцій і процедур управління не можуть бути ефективним інструментом здійснюваних перетворень, а навпаки, спотворюють й унеможливають якісний підхід до формування необхідних умов для розвитку громадянського суспільства. Наголошено на безперервності конституційно-

правового реформування та зауважено, що конституційне законодавство стає тим засобом, через який ціль реформи набуває об'єктивного зовнішнього вираження і стає підґрунтям для певних перетворень. Загальне уявлення про конституційно-правове реформування потребує постійного уточнення окремих його аспектів і характеристик. Це стосується тих ознак суспільних змін, із якими пов'язується реформування.

Савчин М. Чесноти і цінності у праві та їх вплив на конституцію. *Право України*. 2024. № 1. С. 108–128.

Дискусія між прихильниками популярного і політичного конституціоналізму, з одного боку, та юридичного конституціоналізму, з другого, є свідченням дискусії консервативного та ліберального підходів. Така інтерпретація права мислима через цінності у праві, але для належного тлумачення інтерпретатор має бути наділений певними чеснотами, щоб зберігати цілісність правової матерії та віру в суспільний прогрес і вільний розвиток людини як самодостатнього індивіда. Метою статті є визначення ступеня впливу на дієвість конституції чеснот і цінностей. Через розкриття суті основних доктрин конституціоналізму (популярного, політичного та юридичного) проаналізовано дилему свободи і безпеки у праві. Розуміння співвідношення хаосу і порядку розкриває значення інституційно спроможної держави як простору безпеки своїх громадян. Чесноти у праві відіграють критичну роль в організації суспільства, у контексті чого акцентовано на ролі чеснот обороздатної демократії, дебатів між прихильниками ориджиналізму і концепту «живої» конституції. Чесноти у праві визначають модус впровадження певних цінностей, в основі яких лежить суспільний консенсус і які визначають організацію суспільства та влади. Дискусія між представниками популярного та політичного конституціоналізму та юридичного конституціоналізму засвідчує, що право забезпечує більш справедливі наслідки в результаті суспільно-політичної дискусії. Натомість популярний конституціоналізм апелює до своєрідного мобінгу, який надає перевагу засобам прямої демократії. Політичний конституціоналізм апелює на політичне вираження волі народу і надання пріоритету верховенству парламенту. Юридичний конституціоналізм парирує обидва підходи, оскільки перший є небезпечною еманациєю використання процедур прямої демократії для згортання засад конституційного порядку, а ідея верховенства парламенту загрожує ігноруванням більшістю інтересів меншості, і обидва мають потенційним наслідком порушення прав людини. Юридичний конституціоналізм акцентує на захисту прав людини, який визначає стандарти функціонування інститутів влади.

Слісаренко Ю. Очищення влади: конституційно-правові засади. *Наше право*. 2024. № 2. С. 18–22.

Статтю присвячено питанню конституційно-правових засад очищення влади. Проаналізовано Конституцію України, Закон України «Про судоустрій та статус суддів», Закон України «Про очищення влади», Закон України «Про відновлення довіри до судової влади в Україні». Зазначено, що, на відміну від законодавства інших держав — учасниць Ради Європи, законодавство України про очищення влади має ширшу сферу застосування. Також законодавство України про очищення влади спрямовано на досягнення не однієї, а двох цілей: 1) захист суспільства від осіб, які саме через свою поведінку в минулому дійсно можуть становити загрозу новоствореному демократичному режиму; 2) очищення органів державної влади від осіб, які є причетними до широкомасштабної корупції. Наявність цих двох цілей свідчить про те, що законодавство України регулює не лише суспільні відносини, які виникають під час люстрації. При

цьому акцентовано, що в документах Ради Європи мета люстрації полягає в захисті новоствореної демократії та в захисті прав людини. Зауважено, що Закон України «Про очищення влади» охоплює два окремі періоди: 1) правління тоталітарного комунізму; 2) перебування при владі Президента Януковича. Оцінка якості законодавства України про очищення влади дозволяє зробити висновок, що в ньому потребують доопрацювання питання, пов'язані з індивідуалізацією відповідальності посадовця, відсутністю кваліфікації поведінки осіб як «кримінальної» відповідно до національного законодавства, організації судової системи так, що суди не можуть гарантувати кожному право на отримання остаточного рішення у спорах із прав та обов'язків цивільного характеру впродовж розумного строку. Також підкреслено, що очищення влади має відповідати встановленим Європейським судом з прав людини стандартам здійснення «згідно із законом» і бути «необхідним у демократичному суспільстві» для досягнення однієї або більше цілей. Зазначено, що під час внесення змін до законодавства України має бути всебічно врахована практика Європейського суду з прав людини у справах, у яких заявники з України та інших країн оскаржували порушення їх прав, гарантованих Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, під час здійснення очищення влади.

Снігур М. Право на соціальний захист: аналіз судової практики Конституційного Суду України. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 2. С. 91–95.

Конституція закріплює як універсальне право «кожен має право на соціальне забезпечення», яке захищає людей у ситуаціях нестачі або скорочення засобів до існування чи працездатності. Система соціального забезпечення передбачає необхідність реформування. Реформа повинна бути спрямована на створення доступних, прозорих і підзвітних систем соціального захисту в об'єднаних територіальних громадах, які використовують місцеві бюджети для усунення проблеми вразливості місцевого населення. Необхідно ще більше зміцнювати субнаціональну базу доходів, зокрема через посилення гнучкості в розробленні місцевої політики оподаткування. Більша доступність стимулюватиме традиційно слабкий попит на соціальні послуги. Зазначено, що українська система соціального захисту потребує реформування задля виправлення низького рівня охоплення та доступу найбідніших і соціально ізольованих осіб до засобів правового захисту, неналежної якості соціальних послуг і недостатнього врахування гендерних чинників соціальних послуг та зростання дефіциту фінансування. Конституція та закони України виокремлюють певні категорії громадян України, що потребують додаткових гарантій соціального захисту з боку держави. У рішеннях Конституційного Суду України зазначено, що пільги, компенсації, гарантії є видом соціальної допомоги і необхідною складовою конституційного права на достатній життєвий рівень, тому звуження змісту та обсягу цього права у спосіб ухвалення нових законів або внесення змін до чинних законів за статтею 22 Конституції України не допускається. Одним із елементів верховенства права є принцип пропорційності, який у сфері соціального захисту означає, зокрема, що заходи, передбачені в нормативних актах, повинні спрямовуватися на досягнення легітимної мети та мають бути співмірними з нею.

Совгіря О.В. Діяльність Конституційного Суду України в умовах воєнного стану. Правове забезпечення трансформації діяльності органів публічної влади для відновлення України : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., приуроч. до

28-ї річниці прийняття Конституції України (м. Київ, 25 червня 2024 р.) / Інститут правотворчості та науково-правових експертиз НАН України. Одеса : Юридика, 2024. С. 172–176.

Авторка наголошує, що з моменту початку повномасштабного вторгнення Конституційний Суд України відчув на собі специфіку діяльності в умовах воєнного стану: це стосується як організаційних змін, зокрема розгляду справ переважно в порядку письмових проваджень, так і вимушеної тенденції відтермінування втрати чинності визнаних неконституційними положень правових актів. Конституційний Суд України, констатує авторка, сконцентрував свою діяльність першочергово на необхідності розгляду окремих категорій справ, у тому числі щодо посиленого соціального захисту військовослужбовців. Зазначено, що Конституційний Суд України враховує потребу злагоджених дій зі всіма органами державної влади, передусім парламентом, які повинні мати достатній час для того, щоб привести свої акти у відповідність до Конституції України, скоригувати певну політику, здійснити відповідні економічні розрахунки для належного виконання рішень органу конституційної юрисдикції.

Совгіря О. Конституційні плебісцити 2022 та 2023 років як складова новітнього конституційного процесу в Чилі. *Український часопис конституційного права*. 2024. № 1. С. 3–14.

У статті проаналізовано особливості розроблення, змісту та процедур ухвалення новітніх конституцій у Республіці Чилі на конституційних плебісцитах 2022 та 2023 років. Таке дослідження становить значний науковий інтерес із позицій розуміння сучасних тенденцій розвитку конституціоналізму в країнах Латинської Америки, а отже, має важливе компаративне значення. У 2019 році в Чилі відбулися масові протести, однією з вимог яких було ухвалення нової Конституції. У зв'язку з цим було проведено конституційні плебісцити в 2022 та 2023 роках, які, незважаючи на відхилення проєктів Конституції за наслідками голосування, дають можливість стверджувати про вектор політичних процесів у країні, зокрема взаємодію влади з суспільством, а також про суспільний запит на вноормування у Конституції соціальних прав і нової моделі системи органів державної влади. У статті детально проаналізовано структуру політичної системи, а також висвітлено повноваження Національного Конгресу (Палати депутаток і депутатів і Сенату), Президента та Конституційного Трибуналу за проєктом Конституції Чилі 2023 року. Серед особливостей проєкту авторка зазначає положення про боротьбу з корупцією та засудження тероризму, а також про захист прав індіанців і механізми їх політичної участі в діяльності Національного Конгресу. Окрему увагу приділено проявам ідей партисипаторної та деліберативної демократії в цьому проєкті. На думку авторки, досвід проведення конституційних плебісцитів у Чилі в 2022 та 2023 роках засвідчив, що в політичному дискурсі референдуми (плебісцити) можуть відігравати і позитивну, і негативну роль.

Тимошенко В.І., Іванчук Н.В. Права людини в контексті національної безпеки України. *Держава і право : зб. наук. пр. Юридичні і політичні науки*. Київ, 2024. Вип. 95. С. 4–15.

Авторка досліджує права людини як пріоритет національної безпеки України, аналізує порушення та обмеження прав людини як фактор, що загрожує національній безпеці, визначає допустимі обмеження прав людини. Увага зосереджена на такому аспекті забезпечення безпеки людини, як захист від раптових і небезпечних потрясінь,

що руйнують звичний спосіб життя. Зазначено, що відсутність дієвої системи профілактики правопорушень, слабо розвинена матеріально-технічна та правова система забезпечення запобігання організованій злочинності та тероризму, правовий нігілізм і зниження кількості та кваліфікації кадрів підвищують рівень впливу загроз на національну безпеку. Наголошено, що у випадку терористичної загрози є можливими обмеження прав людини, однак основний принцип протидії тероризму має бути непорушним — це відповідність засобів і методів протидії рівню терористичної загрози.

Фірсов В.Д. Конституційна скарга та перегляд судових рішень: практика співіснування в українському правозастосуванні. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 3. С. 102–109.

У статті отримує свій подальший розвиток питання дієвого співвідношення в національній правовій системі інституту конституційної скарги та процесуального інституту перегляду судових рішень за виключними обставинами. Стаття розкриває питання необхідності вирішення концептуального конфлікту між сталою позицією Верховного Суду щодо жорстких фільтрів для перегляду судових рішень за наслідками ухвалення рішення Конституційного Суду України та поглядами українських науковців щодо такого перегляду, згідно з якими ефективність інституту конституційної скарги на індивідуальному рівні ставиться під сумнів у зв'язку з обмеженим та непередбачуваним колом випадків, коли на практиці судові рішення переглядається з підстав визнання неконституційним чи конституційним нормативного акта. У статті проаналізовано основні складові процесуальних фільтрів, які застосовує Верховний Суд під час відмови в перегляді судових рішень за виключними обставинами, а саме: 1) ретроспективність дії рішень Конституційного Суду України; 2) застосування принципу «*res judicata*»; 3) визначення судового рішення таким, що підлягає виконанню. У статті також запропоновано бачення автора щодо обґрунтованості та можливості застосування названих фільтрів із урахуванням сформованого в українському правозастосуванні правопорядку. Автор виокремив проблемні питання реалізації особою права на перегляд судових рішень за виключними обставинами за наслідком визнання нормативного акта неконституційним або конституційним, що ґрунтуються на сталих позиціях Верховного Суду та поглядах вітчизняних науковців у сфері конституційного права. Проаналізовано необхідність класифікації рішень Конституційного Суду України на предмет їх загального чи індивідуального значення. Сформовано підхід до реформування інституту перегляду судових рішень за наслідками ухвалення рішення Конституційним Судом України з урахуванням індивідуального чи загального характеру його рішень. Окремо запропоновано вирішити проблему відсутності інституту перегляду судових рішень у Кодексі України про адміністративні правопорушення шляхом імплементації до його тексту норм, схожих до норм Кримінального процесуального кодексу України.

Фокіна А.О. Правові позиції Конституційного Суду України з питань реалізації і захисту політичних прав громадян. Право та державне управління. 2024. № 1. С. 31–38.

Статтю присвячено аналізу актів і правових позицій Конституційного Суду України щодо реалізації та захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина, а саме політичних прав громадян. З розвитком демократичних інституцій в Україні правові позиції органів судової влади є невід'ємними складовими праворозуміння та правової свідомості, зокрема і органу конституційної юрисдикції. Відтак, вивчення та за-

стосування громадянами на практиці правових позицій Конституційного Суду України стосовно прав і свобод людини і громадянина значно підвищують шанси на задоволення позовних заяв у судах загальної юрисдикції та безпосередньо конституційних скарг у зв'язку з підсиленням своєї аргументації у відповідних зверненнях правовими позиціями, раніше викладеними у рішеннях та висновках Конституційного Суду України. Авторка дійшла таких висновків: 1) правові позиції Конституційного Суду України — це, по суті, висновки органу конституційної юрисдикції, які є результатом тлумачення Конституції України або вирішення питань відповідності законів України; 2) правові позиції Конституційного Суду України є обов'язковими як для громадян, органів влади та інших суб'єктів, так і для Конституційного Суду України під час врахування його попередніх правових позицій у подальших рішеннях з огляду на обов'язковість, остаточність та неоскаржуваність рішень Конституційного Суду України; 3) Конституційний Суд України може розвивати, змінювати та конкретизувати свої правові позиції за визначених Законом України «Про Конституційний Суд України» обставин, тобто вони не є остаточними; 4) правові позиції Конституційного Суду України мають зазвичай додаткове (підсилювальне) значення для мотивувальної частини судових рішень судів загальної юрисдикції під час вирішення спорів щодо захисту політичних прав громадян; 5) правові позиції Конституційного Суду України мають вагомий вплив на формування вітчизняної правової системи, надають поштовх до розвитку правової доктрини, а також сприяють захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина, забезпечуючи реалізацію конституційних гарантій та встановлення обмежень владних повноважень.

Чалчинський В.І. Сучасні тенденції забезпечення конституційних прав людини в умовах цифровізації. Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. 2024. Вип. 41. С. 110–120.

У статті проаналізовано актуальні тенденції забезпечення конституційних прав людини в умовах цифровізації. Зазначено, що вплив нових цифрових технологій, таких як штучний інтелект, блокчейн тощо, на конституційні принципи та права людини. Визначено, що ключовими проблемами є захист права на приватність і персональні дані в умовах тотального збору інформації, забезпечення рівного доступу до цифрових технологій і послуг, недопущення дискримінації з боку алгоритмів штучного інтелекту, збалансування свободи вираження поглядів в інтернеті з іншими правами та інтересами. Вирішення цих проблем потребує комплексного підходу на основі концепції «цифрового конституціоналізму». Це передбачає як теоретичне переосмислення сутності та змісту конституційних прав у цифрову епоху, так і розроблення практичних механізмів їх захисту — вдосконалення законодавства, посилення інституційних гарантій, налагодження співпраці між різними стейкхолдерами. Встановлено, що цифровізація суттєво впливає на реалізацію основних конституційних прав людини в інформаційній сфері, зокрема права на приватність, свободу слова та інформаційну безпеку. Право на приватність може бути порушене через збір та оброблення персональних даних у мережі Інтернет, витоки цих даних, неконтрольований доступ до особистої інформації користувачів. Зазначено, що до цифрових прав належать право на свободу вираження думки і слова, приватність, право на інформацію, право на участь в управлінні державними справами тощо, і такі, як право бути забутим, право на анонімність, право на Інтернет. Підкреслено, що розвиток соцмереж та інших інтернет-платформ створює нові можливості для реалізації права на свободу слова. Водночас поширення фейків, пропаганди, мови ворожнечі загрожує цьому праву і потребує додаткових законодавчих

механізмів боротьби з деструктивним контентом. Доведено, що забезпечення прав людини в умовах цифрової трансформації потребує правового, організаційного, технічного та матеріального забезпечення, що зумовлює необхідність удосконалення не лише діяльності держави. Запропоновано шляхи вдосконалення законодавства у цій сфері.

Чукаєва В.О. Конституційна реформа та рівень нормативно-правового забезпечення змін системи публічного управління в Україні. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2024. № 1. С. 48–53.

У дослідженні розглянуто особливості процесу реформування Конституції, що невідмінно визначає стратегію розвитку України. Конституційний процес реформування, який наново розпочався у 2014 році і триває донині, як ніколи раніше перебуває на стадії найбільшого піднесення. Це зумовлено необхідністю імплементації національного законодавства до європейського законодавства, вектором вступу до Європейського Союзу. Визначено результати реформи на рівні реалізації існування системи стримування і противаг трьох гілок влади. Проаналізовано сучасну систему конституційного законодавства, яка стала доповненням до реформування конституційних норм. Розглянуто основну проблему проведення конституційної реформи — розбалансування діяльності трьох гілок влади, яка й до цього часу не знайшла логічного розв'язання в проведенні комплексної конституційної реформи з удосконалення змішаної форми правління. Зазначено, що пропонувані конституційні ініціативи вносять суттєвий дисбаланс у систему державного правління. Досі залишається посилення президентської влади та контроль президента над парламентом через домінуючу політичну силу, яку він очолює. Це стало можливим під час закріплення пропорційної системи формування парламенту. Поетапно охарактеризовано основні зміни у формуванні збалансованої системи трьох гілок державної влади — законодавчої, виконавчої, судової. Визначено вимоги Європейської Комісії до проведення конституційної реформи в Україні на сучасному етапі та результати спроби їх втілення публічною владою. Визначено також нову проблему щодо практики правового регулювання організації проведення конституційної реформи на сучасному етапі, а саме наявність анархо-конституційного режиму. Сьогодні в науці конституційного права недостатньо досліджено категорію «анархо-демократичний режим», причини його виникнення, проаналізовано його юридичне закріплення. Наголошено, що анархо-конституційний режим має низку особливостей, основна з яких — наявність конституції з демократичними стандартами розвитку суспільства, які діють частково або зовсім є декларативними і не забезпечуються публічною владою.

Шершель О.В. Окремі питання встановлення обмежень прав публічних службовців. Правове забезпечення трансформації діяльності органів публічної влади для відновлення України : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., приуроч. до 28-ї річниці прийняття Конституції України (м. Київ, 25 червня 2024 р.) / Інститут правотворчості та науково-правових експертиз НАПрН України. Одеса : Юридика, 2024. С. 131–133.

Зазначено, що встановлення додаткових правових обтяжень до осіб, які забезпечують роботу державного апарату, обумовлено публічно-правовим характером їх діяльності. Обмеження прав публічних службовців врегульовано не тільки правовими актами, а й морально-етичними нормами. На думку автора, найбільш проблемними питаннями встановлення правомірності обмежень прав публічних службовців є узгодженість із конституційними приписами щодо процедури їх звільнення та при-

тягнення до відповідальності. Наголошено, що законодавець, маючи дискреційні повноваження щодо встановлення обмежень прав публічних службовців, порушує конституційні вимоги. Проаналізовано відповідну практику Конституційного Суду України. Автор резюмує, що конкретизацію обсягу та змісту обмежень прав публічних службовців парламент визначає дискреційно, зважаючи на суспільний запит, стан політичної та правової системи України. Обираючи ж публічну службу, громадянин свідомо погоджується на вимоги до посади, у тому числі й обмеження у здійсненні певних прав.

МОНОГРАФІЇ, МАТЕРІАЛИ КОНФЕРЕНЦІЙ ТА ІНШІ ВИДАННЯ

Бесчастний В., Львова Є. Тлумачення конституційних положень як чинник забезпечення національної безпеки в умовах війни в Україні: [Chapter 3]. *International security studios: managerial, technical, legal, environmental, informative and psychological aspects* : International collective monograph. Vol. II. Oslo : Norwegian University of Life Sciences, 2024. P. 52–71.

Автори дослідили проблематику тлумачення конституційних положень, а також його значення для системи національної безпеки України. Відзначено особливості роботи Конституційного Суду України як органу конституційної юрисдикції, а саме спрямованість на тлумачення Конституції України. Результатом дослідження правових засад ухвалення рішень і надання висновків Конституційним Судом України в умовах воєнного стану у 2022–2023 роках стало розроблення класифікації тлумачення конституційних положень за типами правових аргументів. Розв'язання росією війни проти України посягнуло не тільки на конституційний лад в Україні, а й на систему безпеки на європейському просторі та принципи міжнародного правопорядку. У статті наголошено на потребі в розробленні проекту закону України «Про засади конституційного ладу», досліджено, у який спосіб тлумачено конституційні положення в останні п'ять років розвитку держави, а також зроблено аналіз цього явища в контексті розпочатого процесу перемовин щодо вступу України до Європейського Союзу та внесення подальших змін в Основний Закон України щодо імплементації норм європейського законодавства. Констатовано, що до повномасштабного вторгнення Конституційний Суд України ухвалював рішення з геополітичних мотивів, а на сьогодні діяльність Конституційного Суду України базовано на неухильному дотриманні принципів верховенства права, демократії та економічної доцільності. Визначено, що потреба захисту основних прав людини виникає із самого факту подолання суперечностей, що їх породили конфліктність суспільства, недоліки громадського контролю над діяльністю органів публічної влади і системи охорони права та захисту конституційних цінностей (зокрема, в умовах воєнного конфлікту). Досі залишається актуальною потреба в обговоренні з громадськістю проблемних питань майбутньої конституційної реформи. Отже, варто вдосконалити норми законодавства України щодо комунікації Конституційного Суду України з громадськістю. Результатом дослідження став висновок про потребу формації єдиного уявлення про норми та правила розвитку конституційних явищ у відповідях на звернення громадян у межах подання до Конституційного Суду України.

Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 4 : Конституційне право / Національна академія правових наук України, Інститут держави і права

імені В.М. Корецького НАН України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого; редкол. 4-го тому: Ю.Г. Барабаш, О.В. Скрипнюк, О.В. Батанов [та ін.]. Харків : Право, 2024. 1072 с.

Видання є першим в Україні систематизованим зведенням сучасних знань про ключові поняття, концепції та доктрини конституційного права як основи національного права. Четвертий том «Великої української юридичної енциклопедії» присвячено конституційному праву як основі національного права. Цінності та принципи сучасного конституційного права мають загальносвітове значення, спираються на чітке розуміння співвідношення людської гідності, свободи та демократії. Втілюючи споконвічні національні демократичні традиції та світовий досвід конституціоналізму, українське конституційне право є віддзеркаленням тенденцій прогресивного розвитку сучасної цивілізації. Мета укладачів — допомогти читачеві розібратися у складній системі сучасних конституційно-правових дефініцій. До підготовки видання залучено представників усіх провідних правничих шкіл нашої держави, а також науковців, які працюють суддями Конституційного Суду України, Верховного Суду, обіймають відповідальні посади в інших органах державної влади.

Конституції країн світу: Сполучені Штати Америки, Канада : пер. з офіц. тексту / уклад.: О.В. Коротюк, О.В. Лавринович. Київ : ОВК, 2024. 140 с.

У книзі представлено повні тексти конституцій Сполучених Штатів Америки і Канади в чинній редакції. Текст викладено українською мовою.

Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах війни та післявоєнний період : матеріали наукового семінару (21 червня 2024 р.) / Львівська лабораторія прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України; Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. 231 с.

Збірник містить тези доповідей та повідомлень із проблем теоретичного та прикладного значення шляхів ефективного забезпечення прав і свобод кожного громадянина України та людини в умовах війни та післявоєнний період. У наданих матеріалах зосереджено увагу на особливості реалізації конституційних прав і свобод людини та громадянина в умовах війни та післявоєнний період.

Конституція України в практиці Конституційного Суду: офіційне тлумачення та юридичні позиції. 1997–2023 / вступ. слово С.П. Головатого; упоряд.: С.П. Головатий, В.М. Бесчастний, Л.І. Бірюк, Н.І. Адамчик, Ю.М. Михеєнко. Київ : ВАІТЕ, 2024. 448 с.

У виданні подано офіційний текст Конституції України станом на 31 грудня 2023 року разом із витягами з рішень Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення її статей. Видання містить перелік рішень Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення приписів Конституції України та юридичні позиції Конституційного Суду України.

Конституція України. Науково-практичний коментар / О.В. Петришин, Р.О. Стефанчук, Ю.Г. Барабаш [та ін.]; ред.: Р.О. Стефанчук, О.В. Петришин. Харків : Право, 2024. 1176 с.

Науково-практичний коментар Конституції України підготовлено на основі сучасних досягнень юриспруденції, новітніх державно-правових доктрин із урахуванням практики Конституційного Суду України, Європейського суду з прав людини та багаторічного досвіду застосування Конституції України. До складу авторського колективу увійшли провідні вітчизняні науковці, дійсні члени (академіки) і члени-кореспонденти Національної академії правових наук України, судді Конституційного Суду України, народні депутати України, представники органів державної та судової влади, правоохоронних органів.

Конституція України. Науково-практичний коментар / М.І. Іншин, В.А. Багрій, А.В. Андрєєв [та ін.]. Київ; Кам'янець-Подільський : Рута, 2024. 413 с.

Конституція є фундаментальним законом будь-якої держави, що закріплює її суспільний лад, державний устрій, права і свободи громадян. В умовах реформ і викликів, з якими зіткнулася Україна останніми роками, особливого значення набуває розуміння Конституції України та втілення її положень на практиці. Коментар містить ґрунтовний аналіз кожної статті Конституції, а також практичні поради щодо її застосування. Завдяки інтегрованому підходу авторів праця дає читачам глибоке розуміння важливих конституційних питань, правового порядку та механізмів їх застосування.

Лавринович О.В. Загальний огляд і порівняльний аналіз положень конституцій країн Європи і України. Київ : ОВК, 2024. 516 с.

У книзі представлено детальний порівняльний аналіз конституцій країн Європи і України. Автор розкриває особливості історичного розвитку європейських держав і показує, як ухвалювали європейські конституції та Конституцію України, наводить їх ключові положення та відмінності, а також визначає основні особливості конституційного процесу в Україні. На підставі проведеного аналізу звернуто увагу на те, як у кожній країні було вирішено питання державотворення й самоідентифікації. У виданні також представлено повний текст Декларації про державний суверенітет України, Конституційного договору, Конституції УРСР, а також Конституції України в різних редакціях тощо.

Мерник А.М. Обмеження прав людини в умовах дії особливих правових режимів: загальнотеоретичні аспекти та практика реалізації : монографія. Харків : Право, 2024. 456 с.

У монографії висвітлено актуальні проблеми обмеження прав людини в Україні з 2014 року. Здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано вирішення теоретичної та прикладної проблеми, яка полягає у формулюванні концепції обмеження прав людини в умовах дії особливих правових режимів.

Національні та міжнародні механізми захисту прав людини : зб. матеріалів кругл. столу (м. Кам'янець-Подільський, 25 червня 2024 р.) / Національна академія правових наук України, МВС України, Харківський національний університет внутрішніх справ, Кафедра конституційного і міжнародного права та прав людини факультету № 4. Кам'янець-Подільський : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2024. 327 с.

До збірника увійшли праці, присвячені актуальним проблемам конституційно-правових засад забезпечення прав людини, їх розвитку в галузевому законодавстві під

час воєнного стану, дотримання міжнародно-правових стандартів щодо прав людини та особливостям правоохоронної діяльності в умовах збройного конфлікту.

Проблеми інформаційного забезпечення та розвитку парламентського контролю в контексті європейської та євроатлантичної інтеграції України : матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 25 квітня 2024 р.) / Інститут інформації, безпеки і права НАПрН України [та ін.]; упоряд.: В.М. Фурашев, С.О. Дорогих, О.В. Лебединська, О.Г. Радзівська. Київ; Одеса : Фенікс, 2024. 148.

Збірник містить матеріали щодо: актуальних проблем і пріоритетів розвитку парламентського контролю, складових електронного парламенту; стану та невирішених питань децентралізації державної влади; напрямів, здобутків і проблем цифрової трансформації; інформаційного та правового моделювання удосконалення парламентської діяльності, перспективних напрямів розвитку систем і технологій у сфері здійснення парламентського контролю.

Судовий захист політичних та громадянських прав і свобод у довоєнний, воєнний і післявоєнний час : зб. тез доп. VII Міжнар. наук.-практ. конф. «Адміністративна юстиція в Україні: проблеми теорії та практики» (м. Острог, 4–5 липня 2024 р.). Київ : ВАІТЕ, 2024. 382 с.

Збірник тез доповідей підготовлено за матеріалами VII Міжнародної науково-практичної конференції «Адміністративна юстиція в Україні: проблеми теорії та практики», присвяченої питанням політичних та громадянських прав і свобод, особливостям їх змісту та судового захисту в довоєнний, воєнний і післявоєнний час. Розглянуто проблеми реалізації, обмеження та захисту низки прав і свобод, які відіграють важливу роль у функціонуванні демократії та громадянського суспільства, зокрема в умовах воєнного стану: інформаційних прав, зокрема права на звернення та на доступ до інформації; свободи мирних зібрань; права на вільне об'єднання в політичні партії та громадські організації; прав, пов'язаних з інститутом громадянства; права на свободу пересування, у тому числі обмеження виїзду за межі України в умовах воєнного стану. Окремо розглянуто передумови та виклики щодо організації та проведення післявоєнних виборів в Україні.

Тертишник В.М. Конституція України. Науково-практичний коментар. Вид. 3-тє, допов. і переробл. Київ : Алерта, 2024. 486 с.

У роботі розкрито положення чинної Конституції України та питання їх реалізації. Ґрунтовно досліджено доктринальні питання правової держави, проблеми реалізації принципу розподілу влади та формування механізмів стримувань і противаг, розвитку системи гарантій прав і свобод людини, удосконалення інститутів правничої допомоги та захисту, забезпечення правосуддя. Проаналізовано проблеми верховенства права, юридичної визначеності та конкуренції правових норм. Значну увагу приділено реалізації стратегічної мети суспільства — розбудові суверенної, незалежної, соціальної правової держави. Внесено пропозиції щодо удосконалення законодавства та практики його застосування.

Заступник керівника Департаменту організаційної роботи —
керівник Редакційно-видавничого управління
Секретаріату Конституційного Суду України

Світлана Сидоренко

тел.: 0 (44) 238-10-32

Відповідальний секретар

Яна Скринник

тел.: 0 (44) 238-11-54

e-mail: court@ccu.gov.ua

Підписано до друку 13.11.2024.

Формат 70x100/16.

Ум. друк. арк. – 13,22. Обл.-вид. арк. – 15,16.

Замовлення № 659. Наклад 100.

Віддруковано: ТОВ «505»

м. Житомир, вул. М. Бердичівська, 17а

тел.: +38 (063) 101-22-33, e-mail: polygraphyinz@gmail.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції України
серія ДК № 5609 від 21.09.2017 р.